

ВАСИЛ М. ЦВЕТКОВ ГЕОРГИ ИВ. АРАБАДЖИЕВ ИВАН Г. АРАБАДЖИЕВ

ДИВИ ПТИЦИ

ВТОРО ПРЕРАБОТЕНО И ДОПЪЛНЕНО ИЗДАНИЕ

ЗЕМИЗДАТ • СОФИЯ • 1969

59

2-53

10 514

В тази книга, след като се изтъкват огромните загуби, които вредните насекоми и мишевидни гризачи нанасят на селското и горското стопанство и изобщо на народното стопанство, се посочват предимствата и съвременните начини на биологична борба с тези вредители. Разглеждат се основно ролята и големият принос на дивите птици за масовото изтребване на вредните насекоми и мишевидните гризачи. Посочват се и редица други ползи, които дивите птици принасят. За най-полезните видове диви птици, обитаващи нашата страна, се дават подробни данни — за разпространението, местообитаването, външния вид, биологията, привичките и режима на храненето им, като за всеки вид се посочва къде — в стопанския двор, полето, зеленчуковата градина, овоцната градина, парка или гората — и кои видове насекоми най-масово унищожават.

Книгата е илюстрирана богато с художествени снимки и рисунки на най-полезните видове диви птици. Дадени са и чертежи на най-новите модели изкуствени гнездилици и хранилки за привличане и размножаване на полезните диви птици.

Книгата е предназначена за учащите се във всички видове селскостопански и горскостопански училища, за преподавателите по биология, за агрономи, лесовъди и други дейтели в селското, горското и ловното стопанства, за ловците и всички любители на дивите птици и родната природа.

ВРЕДНИТЕ НАСЕКОМИ И МИШЕВИДНИТЕ ГРИЗАЧИ — ВРАГОВЕ НА ЧОВЕКА

Културните растения са изложени през целия вегетационен период на по-малки или по-големи повреди, а нерядко и на пълно унищожаване от редица вредители, най-вече от многобройните видове и огромни количества насекоми, както и от дребните четирикраки, но опасни врагове на човека — мишевидните гризачи. На пораженията на тези вредители са изложени полските култури, овоцните градини, лозята, разсадниците, парковете, полезащитните горски пояси и горите.

ЗАГУБИТЕ, КОИТО ВРЕДНИТЕ НАСЕКОМИ И МИШЕВИДНИТЕ ГРИЗАЧИ НАНАСЯТ НА СЕЛСКОТО И ГОРСКОТО СТОПАНСТВО

Още в древно време насекомите са били едни от най-опасните вредители на отглежданите от човека растения и нерядко са унищожавали напълно очакваната реколта и са причинявали глад и бедствие в цели области. И днес загубите, които насекомите нанасят на селското и горското стопанство, са огромни. На състоялия се в Москва през август 1968 г. XIII международен ентомологически конгрес украинският академик Вл. Василев посочва, че: „повече от 20% от селскостопанската продукция в света се изяжда и се разваля всяка година от различни насекоми“. А според изчисленията на ФАО ежегодно в света биват унищожавани 33 000 000 т зърнени храни и още по-големи количества плодове, зеленчуци и фуражи. Според Х. Брунс (1958) в Германия нанасяните от вредните насекоми загуби възлизат годишно на около 4 млрд. марки. Много големи бяха и загубите, които вредните насекоми нанасяха и у нас. Ливадната пеперуда, рапичният бръмбар, различните видове цвеклови, люцернови и други хоботници, сивите и телените червеи и други насекомни вредители унищожаваша 15—20% от реколтата. Само загубите от гъсениците на ливадната пеперуда през 1929 г. възлизаха на 300 000 000 лв. Тя се

появи в такъв голям каламитет, че при придвижването на огромните ѝ количества гъсеници движението на някои места в страната бе затруднено. Например шосето Плевен—Пордим бе непроходимо, а влакът за Лом бе спрял от гъсениците. А през 1948 г. гъсениците на пролетната нощенка, така наречените „пролетни сиви червеи“, унищожиха около 1 500 000 дка различни селскостопански култури и нанесоха загуби, възлизащи на 80 000 000 лв. Не по-малки бяха и загубите, които вредните насекоми нанасяха на овощарството и лозарството у нас, като унищожаваша над 30% от реколтата.

Против вредните насекоми се водеше и в миналото борба. Известни са проведените широки акции за борба с рапичния бръмбар, гроздовия молец, ливадната пеперуда, сивите и телените червеи, хоботниците, различните гъсеници по овощните и горските дървета. Въпреки всички усилия обаче резултатите в повечето случаи не бяха задоволителни и пораженията, които вредните насекоми нанасяха, бяха огромни. Късната сигнализация за поява на вредители, липсата на достатъчно и ефикасни препарати, подходящи съоръжения, ограниченият брой специалисти и най-вече дребното и разпокъсано селско стопанство не даваха възможност да се организира и да се проведе своевременна, бърза и резултатна борба с различните видове насекомни вредители.

Днес, при нашето уедрено социалистическо селско стопанство, борбата с вредните насекоми е твърде улеснена, тъй като обширните блокове на ТКЗС и ДЗС, подходящите машини и друга специална техника, включително и над 130 самолета и вертолета към 1968 г., както и достатъчните количества ефикасни препарати, които държавата доставя, дават възможност борбата с вредните насекоми да се провежда своевременно, механизирано и резултатно.

Загубите, които вредните насекоми нанасят на селското стопанство у нас, обаче и сега не са малки. Така масово появилите се през 1965 г. хоботници унищожиха само в Плевенски окръг над 60 000 дка цвеклови посеви и следователно загубени бяха около 150 000 000 кг захарно цвекло, равняващо се на 24 000 000 кг захар. Загубите, които тези вредители нанасят, все още не са много намалени, тъй като през 1961 г. хоботниците само в района на Ломския захарен завод унищожиха над 15 000 дка цвеклови посеви. През 1960 г. сивите червеи нападнаха над 250 000 дка слънчоглед и царевица и нанесоха милиони лева загуба. А гъсениците на люцерновата нощенка, появила се масово през 1960 и 1961 г., нанесоха за-

губи на люцерновото ни семепроизводство, възлизащи на повече от 100 млн. лв.

Особено големи са вредите, които нанася житната дървеница. Тя смучи сок от зелените житни растения, вкарва в тях съдържащи се в слюнката ѝ ензими, от които стъблата завяхват и изсъхват, а изкласилите вече растения спират развитието си, класът побелява и остава да стърчи празен. Житната дървеница се храни и с млечните и восъчнозрелите зърна на житните култури, най-вече на пшеницата, и от тези вреди селското стопанство понася огромни загуби. При това дори и на леко повредените зърна кълняемостта се понижава с 39 до 75%, т. е. средно наполовина, и при сеитбата заедно с кълняемите семена се хвърлят и некълняеми, които изгниват в земята. Най-големи са обаче пораженията от силното влошаване на хлебопекарните качества на брашното, получено от пшеница с повредени зърна. Житната дървеница пробива обвивката на зърната и вкарва в тях слюнка, която съдържа ензими, разрушаващи глутена, от който зависи еластичността и пухкавостта на хляба. Достатъчно е да бъдат повредени 5% от пшеничните зърна, за да се влоши силно качеството на брашното. При повреди над 5% полученото брашно е изобщо негодно за приготвяне на хляб, а при по-големи повреди не е годно и за фураж.

През 1963 г. житната дървеница се появи у нас на грамадни площи в голяма плътност и нанесе огромни загуби на народното стопанство. В ТКЗС — с. Долна Митрополия, Плевенски окръг, средният добив от пшеницата на нападнатия от житна дървеница блок е бил 10 кг от дка. Общо в страната само поради намаляване на кълняемостта на повредените пшеничени зърна бяха употребени в повече над 20 000 000 кг семена, а общите загуби от пораженията на житната дървеница, нанесени на пшеничената реколта, възлизат на не по-малко от 300 000 000 лв. През 1964 г. житната дървеница се появи в още по-големи размери и нанесе катастрофални поражения. Унищожени бяха напълно и разорани десетки хиляди дка и повредени в различни степени над 3 500 000 дка пшеница. Големи бяха пораженията и през 1965 г., въпреки че посевите бяха третирани с метилпаратрион, дентереис и други отровни препарати срещу презимувалите възрастни житни дървеници. И през 1968 г. от предварителните проверки в някои гори в страната се установи, че зимният запас от житни дървеници е до 5 пъти по-голям, отколкото през 1967 г. Тъй като физиологичното им състояние е добро, трябва да се

очаква, че през 1969 г. ще бъдат силно нападнати от житна дървеница 2 500 000 до 3 000 000 дка пшеничени посеви, а при суха и топла пролет те ще се разпръснат върху много по-големи площи пшеничени посеви.

На състоялото се на 29. IV. 1964 г. съвещание, на което бе обсъдено изпълнението на растителнозащитните мероприятия през 1963 г. у нас, първият заместник-министър на земеделието Д. Юруков посочи, че щетите, причинени от допуснатите слабости при извеждане на борбата с болестите и неприятелите на културните растения у нас, са огромни и възлизат на около 20—30% от общата продукция, т. е. ежегодно са не по-малко от 300—400 млн. лв. „Случаят с житната дървеница посочи, че организацията на растителната защита у нас не е способна да се справи и води борба с неочаквани вредители“ — каза той. Според нас обаче житната дървеница едва ли следва да се отнесе към „неочакваните неприятели“, тъй като бе установена като вредител у нас още през 1952 г. в Добруджа и преди да нанесе огромните щети през 1963 и 1964 г., в продължение на 10 години, нанасяше, макар и много по-малки вреди в Северна България. При това известно бе, че житната дървеница е отдавна широко разпространена в СССР и че последното ѝ масово размножаване, започнало от 1947 г., продължава. През 1956 г. нападнатата площ е била 23 040 000 дка (Пейкин, 1961), а през 1961 г. е започнало ново масово размножаване (Виноградов, 1964). Известно е също така, че житната дървеница, наречена от арабите твърде сполучливо „майка на нищетата“, е отдавна един от най-опасните вредители на пшеницата в нашата съседка Турция и в други страни от Близкия изток и че в тези страни, та дори и Мароко и другаде в Африка, с този опасен вредител се води успешна биологична борба чрез унищожаване на яйцата ѝ от изкуствено развъжданите ѝ паразити. Напр. в Ирак още преди повече от 20 години се развъжда лабораторно паразитът азелокус семистриатус, който годишно има няколко поколения. От този паразит се пускат в Ирак ежегодно стотици милиона индивиди, които унищожават над 90% от яйцата на житната дървеница и намаляват числеността ѝ много повече, отколкото при водене на борбата против нея с отровни препарати.

Много големи загуби причиняват вредните насекоми на реколтата. Така напр. във Врачански окръг Брбровевското ТКЗС добивът от ябълковите градини през 1967 г. 1046 кг средно от 1 дка, а през 1968 г. — 104 кг, то поради пораженията на вредните насеко-

ми и болести през 1967 г. в Куининското ТКЗС от 1143 дка ябълкови градини бяха получени средно по 53 кг ябълки от 1 дка, а от 2883 дка сливови градини по 59 кг сливи. През същата година в Раковското ТКЗС средният добив от ябълковите градини беше 22 кг, а през 1968 г. в Галишкото ТКЗС — 28 кг, в Габърското — 18 кг от дка (Кооп. село, 26. I. 1969 г.).

Много големи са и пораженията, които вредните насекоми, най-вече ларвите и гъсениците им, нанасят на горите. През 1953—1957 г. у нас само от гъсениците на гъботворката и пръстенотворката бяха нападнати общо 19 746 000 дка дъбови и други широколистни гори. Нанесените загуби през тези 5 години възлизат само от текущ прираст общо на 3 500 000 м³ дървесина и над 4 000 000 м³ листников фураж. След сравнително затишие от 5—6 години нападенията на гъботворката отново вземат застрашителни размери. Така нападнатите от нея гори възлизат през 1964 г. на 674 000 дка, през 1965 г. — на 1 127 760 дка, а през 1966 г. достигнаха 3 641 000 дка.

Пораженията, които листозавивачките, педомерките, дъбовата процеснонка, боровата процеснонка, ноценката, златозадката, бялата тополова пеперуда, боровата копринарка, ларвите на обикновената борова оса, на ръждивата борова оса и редица други насекоми нанасят на горите у нас при масово размножение, също се увеличават. Докато през 1963 г. от тези вредители са били нападнати общо 767 540 дка, през 1966 г. — 1 263 420 дка, според предварителни сведения площите, нападнати през 1967 г., са над 2 300 000 дка.

Горските стопанства, подпомогнати активно от лесозащитните станции, и координирано с органите по растителна защита при Министерството на земеделието и хранителната промишленост със съответните служби при народните съвети водят ежегодно упорита борба срещу най-опасните вредители на горите с отровни препарати, разпръсвани от самолети и вертолетите, с моторни напращачки и аерозоли, по механичен и други начини. През последните години се използват в по-широки размери и минералномаслени емулсии на Фекама 25, ФИ-53, както и дребнокапково пръскане, ловни кори, токсирани с тиофинит, и др. Въпреки това поради огромните площи, пресечените и мъчно достъпни терени борбата все още не може да се проведе в цялата нападната от вредните насекоми горска площ. Така през 1966 г. при нападнати от листогризещи насекоми общо 4 713 300 дка гори борбата се е водила само срещу насекомите, нападнали 1 958 500 дка гори, т. е. едва срещу 40% от нападнатата площ, а в останалите 2 755 890 дка напад-

пати от вредни насекоми гори, не се е водила никаква борба. Поради това и загубите, които насекомните вредители причиняват на горското стопанство у нас, са все още извънредно големи.

На селското стопанство нанасят огромни щети не само вредните насекоми. Значителна част от реколтата бива унищожавана и от мишевидите гризачи: различните видове полевки, горските, полските и домашните мишки, плъховете, водните плъхове и лалугерите.

От полевките широко разпространена у нас е обикновената сива полевка. Тя напада току-що поникналите житни посеви, царевичата, слънчогледа, фасула и люцерната. Прегризва нежните им стъбла и ги отнася в някои от входовете на многобройните си дупки, където ги изяжда. През лятото яде и житни зърна още от млечната им зрелост, а през зимата се храни най-вече с корени на люцерна. Размножаването на полевката е много бързо, тъй като половата ѝ зрелост настъпва на 5—6-седмична възраст, бременността ѝ трае около 20 дни. Годишно ражда 7—8 пъти по 5—8, а понякога дори до 13 малки. Така че, ако през пролетта е имало на 1 дка дори само по 1 двойка полевки, до есента при благоприятни за живота им условия може да се намножат до няколкостотин и дори хиляди полевки. И действително броят на дупките на полевките в люцерновите ливади понякога достига до 3 000—4 000 на 1 дка, от които до 500 обитавани. Като се има предвид, че 1 полевка изяжда за едно денонощие до 100 г зеленина и годишно не по-малко от 2 кг зърно, явно е колко големи загуби могат да нанесат полевките при благоприятни за размножаването им условия, ако не бъдат изстребвани. През 1952 г. полевката се появи у нас масово и нанесе огромни загуби на люцерната и есенните посеви най-вече в Югоизточна България и Добруджа. През 1955 г. тя се размножи отново масово, нападна над 1 500 000 дка пшеничени посеви и унищожи десетки милиони килограма зърно. Масовото ѝ размножаване продължи и през 1956 г. Тогава само в Старозагорски окръг нападна 1 300 000 дка зърнени храни, като на места бяха унищожени 80% от пшеничените посеви. През зимата на същата година причини големи загуби и на овощните градини и разсадници, като огриза кората на овощните дървета. През последните 3—4 години се появи масово най-вече в Толбухински, Русенски, Разградски и Софийски окръг. През 1968 г. от полевката са нападнати общо в страната над 1 500 000 дка есенни посеви и люцерна. В Русенски окръг тя

се размножи в такива огромни количества, че се наложи от 22 октомври борбата срещу нея да се води чрез препаратите минипекс аеро, разпръскван със самолет.

Големи вреди на селското и горското стопанство нанасят и полската, домашната и горските мишки. У нас се срещат 2 вида горски мишки: обикновена и жълтогърла. Те обитават горите, полезащитните горски пояси, парковете, храсталациите, овощните градини и разсадниците, но се срещат и в близките пиви и зеленчукови градини, а през зимата навлизат и в населените места. През 1965 г. размножилите се масово полски мишки в Разградски окръг само през септември са унищожавали ежедневно по 1200 — 1500 т зелени фуражи.

Полската мишка обитаваните нивите, зеленчуковите и овощните градини, но се среща и в полезащитните горски пояси и крайнините на гората.

Половата зрелост на полската и горските мишки настъпва след 3-месечна възраст. Те раждат по 5—6 и повече малки по 5—6 пъти в годината. Хранят се със зеленина, семена, зеленчуци и плодове, като изгризват кората на младите дървчета и причиняват изсъхването им. Горските мишки изяждат голяма част от горските семена и с това забавят възстановяването на горите.

Домашната мишка обитаваните складове и жилищата, а през лятото се преселва в нивите и градините. Половата ѝ зрелост настъпва на 2-месечна възраст, а бременността ѝ трае 3 седмици. Ражда годишно до 10 пъти по 7 — 8 и повече мишлета. Теглото на потомството само на 1 двойка, ако се запазваше напълно, би достигнало за 3 години общо 976 000 кг. Домашната мишка нанася големи загуби, като унищожаване, поврежда, разпилява и замърсява зърнени храни и други хранителни продукти, кожени, текстилни, хартиени и други изделия в складовете и жилищата на човека. В полето и овощните градини вреди, както полската мишка.

Големи загуби на народното стопанство нанасят и обитаващите складовете и жилищата на човека черен плъх и по-едрият от него сив плъх. Сивият плъх е бил пренесен в XVIII век чрез идващи от Южна Азия в Англия кораби и оттам се е разпространил в цяла Европа. Обитаваните етажни на сградите, избите и каналите. Черният плъх живее предимно по таваните. Половата зрелост на плъховете настъпва на 3-месечна възраст. Черният плъх ражда годишно 2—3 пъти по 6—10 малки, а сивият, който се размножава по-бързо, — 5—6 пъти по 6—12, дори до 20 малки. Особено ни-

тензивно плъховете се размножават през време на война или природни бедствия, когато са разрушени и изоставени складове с хранителни продукти или когато големи площи от посеите остават неприбрани. През време на Отечествената война в един прифронтовски район в СССР плъховете се размножили толкова много, че за изтребването им били използвани дори танкове и огнехвъргачки. Тези животни са всеядни и при масово появяване унищожават големи количества зърнени храни и други хранителни продукти и повреждат ценни кожи, текстилни и други произведения. Ядат и яйца, млади пилета и зайчета. Един плъх изяжда годишно над 14 кг зърно и поврежда няколко пъти повече.

В извънредно големи количества плъховете са се размножили през последните години в Англия, Дания, Холандия, ГФР, Италия и Австрия. През зимата на 1964/1965 г. броят на плъховете във Виена е бил два пъти по-голям от броя на жителите.

Според данни на Световната организация на здравеопазването при ООН, докато през 1919 г. е имало общо в света 800 000 000 плъхове, през последните 2—3 десетилетия те са се намножили в огромни количества и са достигнали през 1951 г. 2 400 000 000, а през 1965 г. 4 800 000 000. Годишно плъховете и другите мишевидни гризачи изяждали 33 милиарда кг складиранни храни, млечни и месни произведения.

У нас броят на плъховете в ТКЗС, ДЗС и други селскостопански обекти се изчислява на не по-малко от 15 млн. Средно 1 плъх унищожава годишно 25 кг зърнени храни, а загубите, които всички плъхове нанасят, възлизат на 375 млн. кг зърнени храни и фуражи. Според проучванията на д-р Курудимов плъховете изяждат до 50% храната, предназначена за домашните животни. Александров съобщава, че в свинарниците на ТКЗС в с. Дунавци, Видинско, е видял във всяка хранилка по 20—30 плъха, а в хранилките за птици в с. Дъбене, Пловдивско, — по 15 плъха. Плъховете са се развъдили у нас и в складовете за хранителни продукти, текстил и кожи, в хладилниците, мандрите, млекоцентралите и месокомбинатите. В Толбухин напр. те са изяли през 1964 г. 5 т месни продукти и над 5 т заклани птици и са повредили много повече.

Плъховете, както и другите видове мишевидни гризачи, са преносители на редица опасни заразни болести по човека и домашните животни — дизентерия, тиф, паратиф, холера, чума, бацила на Гертнер, туларемия, салмонелоза, инфекциоз-

на жълтеница, ционозис, бяс, различни видове тении, холера по птиците, червенка и чума по свинете, шап по овцете и други — общо около 50 заразни болести.

Водният плъх по размери е сходен с черния плъх, но се отличава от него по по-късата си опашка, достигаща до половината от дължината на тялото, и по малките си уши, които едва се показват под космите на чернокафявото му кожухче. Обитава брегове на блата, езера, реки и мочурища, но често се среща и доста далеч от водоеми. Живее в сложни подземни дупки с входове както към водата, така и към сушата. В средата на леговището му има камера, в която складира запаси от корени, клубени, картофи и луковици за храна през зимата. Яде и мекотели, ракообразни, рибки и рибен хайвер и с това нанася вреди на рибното стопанство. Най-големи вреди обаче нанася на разположените недалеч от водоеми овощни градини, овощни и горски разсадници и най-вече на младите тополови насаждения, като изгривва кората на фиданките. Пораженията, които водните плъхове нанасят на тополовите насаждения по поречието на Дунав, са много големи. Преди 10 години на остров Богдан, Видински окръг, имаше няколкостотин дка тополови култури, които днес са вече почти напълно унищожени от водни плъхове — останали са само няколко броя единични тополови дървета на разстояние 200—400 м едно от друго. А в района на Оряховското горско стопанство кората на младите тополови култури е била изгривана толкова много, че в някои обекти почти 100% от дръвчетата изсъхнали.

Според изчисленията на д-р Курудимов (1969) загубите, които различните мишевидни гризачи нанасят ежегодно на цялото народно стопанство чрез пряко изяждане, повреждане и замърсяване на хранителни и други продукти, възлизат годишно у нас на около 300 млн. лв.

НАЧИНИ И СРЕДСТВА ЗА БОРБА С ВРЕДНИТЕ НАСЕКОМИ

За запазване на селскостопанските култури и горите от пораженията на вредните насекоми и мишевидните гризачи човекът от най-древни времена е водил и продължава да води упоритата борба. За тази цел се използват различни средства и методи: предпазни, агротехнически, механични, химични, радиационни и биологични.

Тук ще бъдат разгледани само химичният и биологичният методи и по-подробно ролята на дивите птици.

При химичния метод се използват смъртоносни вещества, които умъртвяват насекомите пряко или чрез отравяне на храната им или средата, която обитават (растения, почва и др.). Насекомоубиващите вещества, наречени инсектициди, са различни и се използват чрез напращане или пръскане във вид на прах, разтвор, емулсия, суспензия, аерозол (мъгла) или газове с ръчни, впрегнати или моторни апарати и машини или със самолети и вертолети. Някои инсектициди се внасят в почвата.

Друг вариант на химичната борба с вредните насекоми, който от 4—5 години се използва и се усъвършенствува в САЩ, ГФР, Франция и други страни, е хемостерилизацията — прекъсване размножаването на вредителите, като се предизвиква безплодие у мъжките индивиди чрез третиране с химични препарати, които по действието си надобяват атомните излъчвания и се наричат радиомиметици. Такъв препарат са напр. тефа, метефа, и др. С препаратите тефа дори и при минимална концентрация 0,0066% е било предизвикано пълно безплодие у мухите. Подобен, макар и не химичен метод за борба с вредните насекоми, е лъчестерилизацията. При нея насекомите се облъчват с подходяща доза гамалъчи, чрез което мъжките индивиди стават стерилни и размножаването се прекъсва. Този метод се изпитва в САЩ и Канада и се е оказало, че има редица предимства пред използването на отровни препарати.

Използването на отровни препарати е все още най-широко прилаганият растителнозащитен метод. При него обаче едновременно с вредните насекоми се изстребват масово и полезни видове хищни и паразитни насекоми, които са един от основните природни фактори, задържащи масовото размножаване на вредните насекоми. Според редица изследвания (Цвюлфер — 1953, Масе — 1953, Старк — 1954, Завел — 1955, Швердт-фегер — 1955, Викторов — 1956, Гернаулт — 1957, Куражовский — 1958, Таленхорст — 1961, В. Попов — 1965 и др.) унищожаването на полезните хищни и паразитни насекоми рядко предизвиква масово размножаване на други, още по-опасни вредители от тези, против които са били използвани отровните препарати. Така напр. установено е, че ципокрило-то паразитно насекомо афиленос мали, което е извънредно полезно като естествен враг и масов изстребител на кръвната въшка — най-опасният вредител на ябълковите дървета — бива

поголовно умъртвявано при пръскане с ДДТ, паратион, Е-605 форте и други препарати с тиофосфорна активна база. Поради това при използването на тези препарати за борба с ябълковия плод червей или други вредители кръвната въшка се намножава отново масово, тъй като нейният естествен враг, който я изстребва масово и свежда до минимум разпространението ѝ, бива унищожаван при пръскането с посочените инсектициди.

Друг недостатък на отровните препарати е, че при неправилно и непредпазливо манипулиране с тях не са изключени отравяния и на копринени буби, пчели, домашни животни, дивеч и дори хора. Така напр. през 1965 г. в с. Спасово, Старозагорски окръг, един кооператор бе отровен със селинон, а в ТКЗС в Лом при борбата с житната дървеница са отровени 300 телета на угоителното стопанство. През 1963, 1964 и 1965 г. на много места бубите бяха изтровени от напръскан с инсектициди черничев лист, а през 1963 г. само в Разградски окръг бяха отровени 10 000 пчелни семейства, от които над 2500 унищожени напълно или над 60% и 7500 до 60%. И през 1964 г. на много места в страната, най-вече в Пазарджишки окръг, пчелите бяха изтровени. При използването на отровни препарати за борба с вредните насекоми не се избягва и загиването на много видове полезни диви птици, дивеч и други живеещи свободно в природата животни. Така напр. през 1968 г. след напръскане на селскостопанските култури в ТКЗС — Голяма Железна с растителнозащитни препарати са били намерени 45 отровени диви заека. Последствията от масовата употреба на отровни препарати, които Р. Карсон описва в книгата си „Мълчалива пролет“, не ще да са много далеч от действителността.

При пълно опазване на наредбите за употреба на отровни препарати и използване на защитни средства (специално облекло, маски, очила, ръкавици и други), което се поддава на ефикасна контрола, опасността от непосредствено отравяне на домашните животни и хората, работещи с препаратите при пръскането или прашенето, може да бъде винаги избягната. Много по-сложен и по-важен проблем в растителната защита е опасността от отравяне на хората от консумиране на плодове и зеленчуци, както и на домашните животни, дивеча и полезните диви птици от ядене на треви и зърнени фуражи с остатъци от отровните препарати, с които са били третирани. Тази опасност е явно налице, тъй като напоследък бе установено от мнозина изследователи, че някои от най-употребява-

ните растителнозащитни органохимични препарати и най-често ДДТ, които доскоро се смятаха за най-невинни и дори все още се употребяват в домакинството за изтребване на хлебарки и дървеници, са опасни отрови, тъй като дават остатъчни количества, които поради своята устойчивост комулират в организма на човека и животните и постепенно се натрупват в такива количества, че предизвикват отслабване на организма, повишаване на чувствителността към заболяване, а при продължително въздействие причиняват хроническо отравяне. Комулирано ДДТ било установено и в месото на зайци и яребици, убити в райони, третирани дори само веднъж с такива препарати.

Р. Браконие, председател на Европейската и средиземноморската организация за защита на растенията, в доклада си пред състоялата се през 1964 г. в Париж XIV сесия на тази организация, посочи, че въз основа на изследванията относно хроническата токсичност на остатъците от растителнозащитните препарати се идва до извода, че „съвременното земеделие, наситено с препарати и торове, довежда до влошаване качествата на селскостопанските продукти и че това може да окаже влияние върху здравето на хората“. А през 1967 г. Съветът на европейските държави е отправил позив, в който документираща каква огромна опасност заплашва човечеството и животинския свят от разширяващата се употреба на отровни средства за борба с вредителите на селскостопанските култури и горите. В този позив Съветът апелира към членуващите в него 18 европейски държави да ускорят изследванията за вредността на остатъците от отровните средства за растителна защита върху човека, домашните животни и дивеча, да запознаят подробно селските стопани с опасността, която представлява използването на такива растителнозащитни средства, и да забрани вноса им. Поради това в много страни консуматорите търсят все по-качествени продукти, но вече не се задоволяват само с външно красиви плодове, но изискват и гаранция, че те нямат остатъци, вредни за здравето. В Париж има вече магазини, в които се продават плодове с гаранция, че са набрани от дървета, не третирани с химични препарати.

Всичко това налага да се ускори и у нас разработването и прилагането на най-перспективния, а именно биологичния метод за борба с вредните насекоми, прилагането на който не застрашава здравето на хората, домашните животни, дивеча и другите свободно живеещи в природата животни и не води до нарушение на биоценозните отношения.

Биологичният метод се основава на нестихващата в природата междувидова борба. При този метод в борбата с вредителите на културните растения се използват живи организми — техните естествени врагове от животинското и растителното царство: бактерии, гъби, вируси, паразитни и хищни насекоми, насекомоядни птици, както и някои земноводни и бозайници. Биологичният метод за борба с мишевидните гризачи е бил приложен още преди няколко хилядолетия, когато древните египтяни опитомили дивата котка, привлечена около жилищата им от развъдилите се там мишки и плъхове, и са я използвали за изтребването им.

Ентомофагите (насекомите, които се хранят с други насекоми) се делят на хищни — насекоми, които убиват и изяждат хванатата плячка наведнъж, и паразитни — насекоми, които проникват в тялото на друго насекомо, хранят се и се развиват за негова сметка и постепенно причиняват загиването му. Докато повечето видове паразитни насекоми завършват развитието си само върху едно насекомо, за храненето и развитието на хищните насекоми са необходими много насекоми. Така напр. австралийският хищен бръмбар крептоленус може да изяде за едно денонощие 50 възрастни щитonosни въшки, 200 от ларвите или 5000 от яйцата им.

Предполага се, че китайците са били първите, които са приложили биологичната борба срещу вредните насекоми за изтребване на въшките по лимоните и портокаловете си дървета. А в Европа пръв Боасжиранд през 1840 г. е предприел край Тулуза (Франция) опити за биологична борба с вредните насекоми, като е събирал екземпляри от хищния бръмбар колозома и ги поставял по тополовите дървета, нападнати от гъсениците на гъботворката. Първият голям успех обаче е бил постигнат в края на миналия век, когато в борбата срещу щитonosната въшка по цитрусовите култури е бил използван в широки размери и с много добри резултати естественият ѝ враг — внесената от Австралия калинка ведалиякардиналис.

В СССР още преди няколко десетилетия за борба с широко разпространената по ябълките кръвна въшка се използва с много добри резултати афелинусът, който има годишно до 9 поколения и снася яйцата си в тялото на кръвните въшки. Излюпената ларва живее и се храни в тялото на въшката и преди да какавидира, я умъртвява. За унищожаването на щитonosната въшка се използва паразитното насекомо теленемус, а за изтребването на цитрусовия

вредител и черия най-добри резултати са получени при използването на естествения му враг хищния бръмбар родолия. За борба с вредните насекоми в СССР се използват и редица други ентомофаги. През 1964 г. срещу 20 вида вредни насекоми са използвани 12 вида и 14 вътрешновидови ентомофаги. Много добри резултати са получени и при използване на паразитните насекоми-яйцеяди, чието развитие се завършва в яйцата на голям брой различни видове растителноядни насекоми. Така за борба с ябълковия червей, гроздовия молец, зима и ата, гамозначната, памуковата и зелевата нощенки, борвата копринарка, царевичния пробивач и други вредни насекоми се използва твърде успешно яйцеядът трихограма, който е многояден паразит и снася яйцата си в яйцата на повече от 150 вида пеперуди. Напоследък в СССР ежегодно се развъждат и се пускат 4—5 милиарда трихограми най-вече за борба със зимния сив червей в главните огнища на разпространението му, заемащи площ 5 000 000 дка.

През последните няколко десетилетия биологичният метод за борба с вредните насекоми намира особено широко приложение в много страни. Напр. в Австралия, на Хавайските острови и в Канада този метод се използва много повече, отколкото отровните химични средства. В Америка са установени още през 1897 г. 602 вида вредни насекоми, от които 111 вида, включително и много опасните люцернов листояд, царевичен пробивач, хесенска муха, златозадка, гъботворка и др., са били неусетно пренесени от други континенти. Това наложило да се доставят и да се размножат и техните естествени врагове — хищни и паразитни насекоми. В Канада биологичният метод за борба с вредните насекоми се прилага от 1910 г., след Втората световна война се прилага в най-широки размери. Само през 1945 — 1955 г. са били построени и обзаведени 10 института с обширни лаборатории за проучване и масово развъждане на полезни насекоми ентомофаги, като над 50 вида са били доставени извън Америка, вкл. и от България, и аклиматизирани. През този период са били размножени и пуснати няколко хиляди милиарда хищни и паразитиращи насекоми от 220 вида за борба срещу 68 вида вредни насекоми, а сега такива огромни количества се развъждат и се пускат ежегодно. Във Франция за борба срещу калифорнийската щитоносна въшка — един от най-опасните вредители на овощните дървета — се използва насекомото проспалтела пернициоза, което унищожава този вредител във всички стадии на развитието му.

10514

Доста често след масово размножение на вредни видове насекоми се наблюдава бързо измиране на ларвите или гъсениците им. При микроскопски изследвания се установява, че затихването им се дължи на невидими с просто око бактерии или други микроорганизми. Първи опити за използване на бактерии за борба с вредните насекоми е направил Де Херел в 1911 г. срещу скакалци. През 1915 г. Берлинер е успял да изолира спорообразуваща бактерия, наречена на негово име, която е силно патогенна за редица вредни насекоми. По-късно Дитрих в САЩ, Виго във Франция, Талалеев и Гукиян в СССР и други бактериолози успяват да изолират бактерии, патогенни за различни много вредни насекоми. За използването на такива патогенни бактерии в борбата с вредните насекоми в СССР, САЩ, Канада, Германия, Англия, Франция, Чехословакия, Полша, Унгария, Румъния и други страни от няколко години се разгръща широка изследователска и практическа дейност, като вече се изготвят и твърде ефикасни препарати. В СССР се произвежда препаратът бактерин-3, който е силно патогенен за гъсениците на ябълковия молец и други сходни на него плодови молци, белите пеперуди, педомерките, борвата процесиянка, златозадката, пръстенотворката и гъботворката. Като много перспективен се очертава и препаратът боварин срещу колорадския бръмбар. Във Франция се изготвя препаратът андуце, а в САЩ — препаратът турцид, които се използват за борба срещу ябълковия плод червей розовия червей по памука, сивите червеи, дъбовата процесиянка, зелевата пеперуда, пръстенотворката. А в Канада за борба срещу листните оси се използват вируси.

За използване на микроорганизми в борбата срещу вредните насекоми се правят и у нас от десетина години изследвания в Института за защита на растенията и във висшите селскостопански институти в София и Пловдив, както и в Института за гората. Досега обаче микробиологичната борба срещу вредните насекоми не е приложена още практически у нас.

И между гръбначните животни има доста видове, които се хранят с насекоми. От земноводните големи изстребител на насекоми са криещите се под буците пръст по нивите жаби, които унищожават най-вече сивите и телените червеи. От бозайниците ревностни изстребител на насекоми са земеровките, къртицата и таралежът. Много видове прилепи се хранят изключително с насекоми и тъй

като ловуват само нощем, изстребват едни от най-опасните вредители — различните видове нощенки. Някои видове прилепи хващат не само летящи, но и пълзящи по листата и стъблата на растенията насекоми. От хищните бозайници най-ревностен изстребител на мишевидните гризачи е невестулката. Лисицата, пъстрият и степният пор, отчасти и язовецът изстребват също така големи количества полевки, мишки и плъхове.

За масовото унищожаване на различните видове хоботници, житни бегачи, скоклювците, житната и други дървеници и ларвите им, както и ларвите и какавидите на някои горски насекомни вредители се използват успешно и домашните птици, най-вече кокошките. Една кокошка може да изяде дневно до 1400 хоботника, до 1500 житни дървеници или до 4500 какавиди на боровата педомерка. А 100 кокошки могат да очистят 2 дка горска площ, в чиято постеля есен се загнездват тези какавиди. Най-голям дял обаче в биологичната борба срещу вредителите на културните растения и горите имат дивите птици — насекомоядните птици, за унищожаване на вредните насекоми, а хищните птици — за изстребване на различните видове мишевидни гризачи.

ДИВИТЕ ПТИЦИ — САНИТАРИ НА СЕЛСКОТО И ГОРСКОТО СТОПАНСТВО

За да се знае каква е ползата или вредата от отделните видове диви птици, необходимо е преди всичко да се изясни с какво се хранят те. През втората половина на миналия век е поставено начало на системни, почиващи на научна основа изследвания на хранителния режим на дивите птици. Отначало са били изследвани само стомасите на убити диви птици и въз основа на съдържащите се в тях остатъци е била установявана погълнатата храна. За тези изследвания са били избити в Германия, Унгария, Франция, Англия, Русия и други страни десетки хиляди диви птици от различни видове, вкл. и редки хищни птици. Това е продължило и през първите десетилетия на настоящия век. Само за изследванията на Г. Рьориг (1910) в Германия са били застреляни над 2500 хищни птици. Днес обаче, когато хранителният режим на почти всички видове диви птици е напълно изяснен, в културните страни, където има закони и наредби за закрила на дивите птици, подобни ненужни вече изследвания чрез масово унищожаване на полезни и редки диви птици, биха били престъпно недомислие. При това резултатите от изследванията по този метод не са пълни, тъй като храносмилането при птиците протича много бързо (пеперудите се смилат за 15 минути, ларвите на майския бръмбар — за 30 минути, а бръмбарите — за 1 час) и може да се установи само част от погълнатата през деня храна.

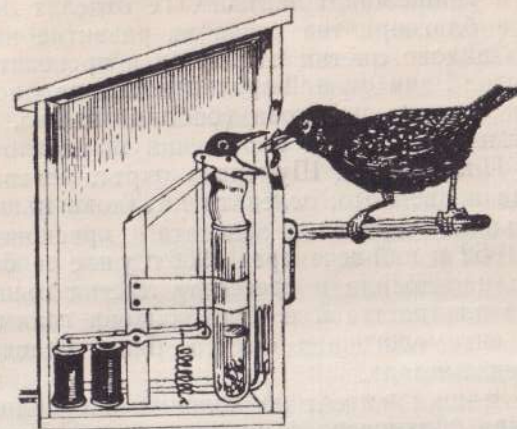
И от тези изследвания обаче се вижда какви големи количества насекоми птиците унищожават само при едно хранене, а те пълнят стомасите си по 5—6 пъти дневно. Така в стомаха на голям пъстър кълвач са били намерени 150 корояда, в стомаха на кукувица — 149 майски бръмбара, гъсеници на борова процесия и други опасни вредители, а в стомаха на друга кукувица — 173 гъсеници на гъботворка. При изследване съдържанието на стомаха на полска врана, убита в цвеклов блок, били намерени над 500 телени червея, а в друга — 773 цвеклови хоботника. Извънредно голямо е

и количеството на скакалците, които щъркелите могат да изядат — в стомаха на 2 щъркела, убити в местност, където се появили масово скакалци, били намерени общо над 10 000 скакалеца. Дори и най-дребните у нас насекомоядни птички — кралчетата — могат да унищожат огромни количества вредни насекоми, яйцата и гъсениците или ларвите им. Като се има пред вид, че кралчето тежи около 5 г, но се нуждае от храна, възлизаща дневно на 1,5 пъти повече от собственото му тегло, а 2000 яйца на повечето пеперуди тежат общо 1 г, явно е, че тази малка птичка може да изяде дневно до 15 000 яйца на пеперуди — бъдещи вредни гъсеници. По-подробни данни за хранителния режим на някои видове дивни птици може да се получат при изследване на изхвърлените от тях погадки и на остатъците от храната във и около гнездата им. Този метод се прилага главно при совите и хищните птици.

Особено интензивно е храненето на малките птиченца, чиито родители търсят непрекъснато храна и ги хранят през целия ден. Дневно малките изяждат повече храна, отколкото самите те тежат, растат извънредно бързо и при някои видове дневният прираст достига до 60%, т. е. за 2 денонощия увеличават теглото си повече от двойно. От наблюденията, които правим в продължение на 10 години (1957—1966) над гнездещи в София скорци, се установи, че скорците, хранещи малките си, прелитат средно по 226 пъти на ден с храна до гнездата си. Според други наблюдения червеноопашката хранни малките си дневно по 240 пъти, големият пъстър кълвач — до 300 пъти, дърволазката — до 380 пъти, а големият синигер — до 390 пъти. Бързолетите хранят малките си много по-рядко, обаче пренасят в обемистата си, разтягаща се като торба уста наведнъж по 300—400 насекоми.

За установяване количеството и вида на храната на птиченцата през гнездовия период се правят изследвания по различни начини. Най-обикновеният от тях е превързване на шията на част от птиченцата, намиращи се в гнездото, с мек конец или с тънко ремъче, за да не преминава в стомаха им храната, която родителите им донасят и те са налапали. След като храната се извади от хранопровода им, шията се освобождава. По този метод А. Малчевский и Н. Кодочников през 1951 г. са изследвали храната, получавана от 167 птиченца в общо 42 гнезда. За същата цел Е. Гвоздев е конструирал изкуствена гнездилка с апарат, който автоматично отбелязва всяко пристигане на родителите при гнездото с храна, и щом

те кацнат на дръвчето под отвора на гнездото, едно поставено в нея изкуствено птиченце автоматично разтваря човката си и родителят пъха в нея донесената храна, която пада надолу, и човката се затваря (фиг. 1).

Фиг. 1. Скорец храни изкуствено птиченце

При всички изследвания на хранителния режим на дивните птици е установено по безспорен начин ползата, която насекомоядните видове дивни птици принасят, изстребвайки огромни количества вредни насекоми. И макар да не могат да ги унищожат напълно, насекомоядните птици заедно с другите естествени неприятели на насекомите допринасят извънредно много за ограничаване на размножаването им.

НАЙ-ВРЕДНИТЕ ВИДОВЕ НАСЕКОМИ, КОИТО ДИВИТЕ ПТИЦИ ИЗТРЕБВАТ

Какъвто и метод да се използва за борбата с вредните насекоми, за да бъде тя организирана и проведена успешно, необходимо е да се познават самите вредители, биологията им и вредите, които нанасят. Поради това ще бъдат посочени накратко типичните представители на семействата на най-вредните у нас насекоми и дивите птици, които ги изстребват масово, когато съществуват или бъдат създадени благоприятни условия за заселването им близо до селскостопанските култури и горите или непосредствено в тях.

Листни въшки. Известни са над 2 000 вида листни въшки, „специализирани“ като вредители на отделни или група растения. Листните въшки смучат и отнемат соковете на растенията, деформират растенията и ги изтощават, а при по-силни нападения ги унищожават напълно. Те отделят леплива течност, която е благоприятна среда за развитие на чернилни гъби. Много видове листни въшки са и преносители на вирусни болести. Едни от най-вредните видове листни въшки са следните: черната цвеклова (бобова) въшка, която през 1955 и 1956 г. нанесе големи поражения на цвеклото в Михайловградски, Плевенски и Шуменски окръг, зелената ябълкова въшка; черната, която напада и цвеклото; зелената ябълкова въшка; черната черешова въшка; черната и зелената прасковена въшка. През 1958, 1962 и най-вече през 1966 г. у нас се беше извънредно много намножила и овесената листна въшка. Според Ст. Георгиев плътността ѝ е била толкова голяма, че с 10 замаха на ентомологичния сак са били улавяни средно 4 000—6 000 екземпляра.

Листните въшки живеят на колонии. Двуполово поколение се появява обикновено само през есента. През пролетта и лятото се размножават безполово и се появяват в огромни количества.

Те биват обаче масово изтребвани от много видове дивы птици, най-вече певци, кралчета, орехче, мухоловки, коприварчета, кадънка, славеи, завирнушки, синигери, стърчиопашки, дърволазки, дроздове, ливадарчета, зидарка, овесарки и др.

Скакалци. Днес борбата срещу масово появили се скакалци се води чрез отровни препарати, разпръсквани със самолети, и е много ефикасна. В някои страни обаче масовата поява на скакалци е все още голямо бедствие. У нас са установени над 70 вида полски скакалци, от които най-вредни са мароканският и италианският. Те са полифаги и освен пасищата, ливадите, полските култури и зеленчуците нападат и лозята, овощните градини и горите. Нанасят големи вреди, като изяждат младите растения до корен, а дърветата обезлистват изцяло. Вредни са и горските скакалци.

Скакалците биват масово изтребвани от много видове дивы птици още в началните им огнища, което помага да се намали силно числеността им. Най-ревностен изтребител на скакалци е розовият скорец. Ята розови скорци още напролет издирват най-големите находища на яйцата на скакалците и устрояват близо до тях гнездовите си колонии. Така те предварително осигуряват достатъчно храна и за малките

си, тъй като една двойка розови скорци унищожават дневно до 700 скакалеца и донася за храна на малките си не по-малко количество. Само през гнездовия период семейството унищожават над 700 кг скакалци. Скакалците биват изтребвани и от чучулиги, каменарчета, бърбрици, ливадарчета, стърчиопашки, коприварчета, овесарки, папуняк, ветрушки, мишелови, малък креслив орел, рибарки, чайки, калугерица, сврачки, синя гарга, тируляк, блатна лястовица, яребица, фазан и най-вече от обикновения скорец, чавка, врани, щъркел Горските скакалци биват изтребвани и от авлигата, сойката и кукувицата.

Попово прасе. То е един от най-големите и най-широко разпространените вредители на тютюневия и зеленчуковия разсад и наскоро засадените зеленчуци. Прави множество плитки подпочвени ходове, при което разкъсва корените на растенията, с които се храни. Размества младите растения след разсаждането им и с това ги изсушава. Нанася големи вреди и в сementилищата на овощните и горските разсадници. През години с изобилни валежи поврежда цвеклото, слънчогледа и др. култури. Поповото прасе бива унищожавано от скорци, стърчиопашки, гарги, врани, сврачки, папуняци, щъркели, синявица и др.

Растителни дървеници. Те са широко разпространени у нас насекоми, подобни на миниатюрни костенурки. Най-вредни видове са житната и мавърската костенурка. Много големи вреди нанася на люцерната и цвеклото люцерновата дървеница. Растителните дървеници биват изтребвани от чучулиги, стърчиопашки, коприварчета, скорци, ливадарчета, сврачки, косове, папуняк, гарга, врани, овесарки, бърбрици, синявица, пъдпъдък, яребица, фазан и др. Каква голяма полза принасят дивите птици за изтребване на растителните дървеници посочва Х. Пондев, ентомолог от ИПС край Толбухин. През 1964 г., докато плътността на житната дървеница в горите на Толбухински окръг е била 30—200 дървеници на 1 м², в Пчеларовската гора, която е развъдник на фазани, е имало едва 3—4 дървеници на 1 м². Оказало се, че фазаните масово унищожавали дървениците при миграцията им от гората в полето и при завръщането им в гората по време на жътва. Гушите на фазаните, както и на яребиците били пълни с житни дървеници.

Листни, стъблени и плодови оси. От тях много опасен вид е рипичната листна оса, чиито ларви нападат репицата, зелето, цвеклото и др. и изгризват листата им. На овощните дървета вредят най-вече крушовата листна оса, която напада и други овощни видове, костилкоплодната листна оса, която на-

пада костилковите овощни дървета, и вишневата листна оса, нападаща най-вече вишната и черешата. Опасни вредители на гората са ръждивата борова оса, обикновената борова оса и върбовата листна оса. Листните оси се появяват през април и май и снасят яйцата си по овощните и горските дървета. Излюпените ларви — „лъжегасеници“ — се хранят с листата на нападнатите дървета и ги скелетират, а при масови нападения ги обезлистват напълно и нанасят значителни вреди, какъвто бе случая през 1947 и 1948 г. с костилкоплодната оса в Пловдивско. Боровите оси снасят яйцата си по иглолистните дървета и ларвите им нанасят големи повреди на младите леторасли, както и на младите борови фиданки в разсадниците. През 1964 г. от боровата оса бяха нападнати иглолистните гори най-вече в Благоевградски район. Наесен ларвите се спущат по копринени нишки на земята, навлизат в почвата, омотават се в пашкулче и прекарват зимата в него.

От стъблените оси най-опасен вредител е житната стъблена оса. Лети през април и май. Яйцата си снася, като пробива дупчица под класа в сочните още стъбла. Ларвите изгризват отвътре стъблата и стигат до корена. Повредените растения остават с празен клас и изсъхват.

Плодовите оси вредят чрез ларвите си, които навлизат в плодовете и причиняват червясването им. Големи вреди нанася ябълковата и крушовата плодова оса, които се срещат у нас повсеместно. Още по-опасна е сливовата плодова оса, която напада сливата, черешата и кайсията. Тя нанася най-големи повреди в Пловдивски и Пазарджишки окръг.

Стъблените, плодовите и листните оси, както и ларвите на листните оси, биват унищожавани от синигери, чинки, мухоловки, лястовици, бързолети, стърчиопашки, дърволазки, зидарка, славен, певци, коприварчета, орехче, скорци, ливадарчета, червеноопашки, дроздове, авлига, кукувица, сойка, осояда и др. Колко резултатно могат да се справят насекомоядните птици с тези вредители, показва следният факт. В един участък от масово нападната от борова оса гора в Ленинското горско стопанство в СССР били поставени изкуствени гнездилки и привлечени насекомоядни птички, които почти напълно изстребили тези опасни вредители. В участъка, където били поставени изкуствени гнездилки, било установено на 1m^2 само 1 пашкулче на борова оса, а в другите участъци, където не били поставени гнездилки и не били привлечени на-

секомоядни птички, пашкулчетата на боровата оса били средно по 42 на 1m^2 .

Хоботници. Вредят както възрастните насекоми, така и ларвите им. От всички насекомни неприятели на цвеклото хоботниците му нанасят най-големи поражения, тъй като често се появяват масово и унищожават хиляди декари цвеклови посеви. Най-вредните видове са следните:

Обикновен цвеклов хоботник — повсеместно разпространено у нас, дълго 12—15 мм бръмбарче. Зимува в почвата, откъдето излиза през април — май. Отначало яде нещипите цвеклови растения, като ги прегризва наравно със земята. Достатъчно е да има само по 1 хоботник на 1m^2 , за да пропаднат младите цвеклови посеви, а у нас плътността му е често пъти дори до 120 хоботника на 1m^2 . Ларвите се хранят с тънките коренчета, а след това се вгризват в кореноплодите.

Сив цвеклов хоботник — често се появява в камитет и нанася най-големи повреди на цвеклото у нас. Напада и фасула, фия, картофите, слънчогледа, люцерната и др. През 1965 г. само във Врачански окръг нападна над 50 000 дка слънчоглед и 200 000 дка царевица.

Черен цвеклов хоботник — напада не само цвеклото, но и много други, над 130 вида растения.

Голям люцернов (цвеклов) хоботник — освен люцерната и цвеклото напада и някои видове зеленчуци и овощните дървета. Изгризва пъпките и върховете на младите стъбла, а ларвата му се храни с корените. От повредите, които нанася, люцерната бързо проредява и се налага да бъде разорана.

Люцернов листов хоботник — зимува в растителните остатъци и напролет изгризва младите листа и върховете на люцерната, фия, фасула и др. През май снася в стъблата на люцерната до 2500 яйца. Ларвите скелетират листата, изгризват младите стъбла, листните и цветните пъпки и нанасят големи вреди.

Цвеклов стъблохоботник — изгризва кълновете, младите връхчета и нежните листа на растенията, а ларвите нападат стъблата на семеначките на цвеклото, репицата, зелято и др. и се хранят със сърцевината им.

Ивичест хоботник — напада и изгризва кълновете на младата люцерна, граха и други бобови култури, а по-късно яде и младите листа. Ларвата, особено в сушави години, нанася още по-големи вреди, като гризе корените и бактериите грудки и ги унищожават.

Малък лозов хоботник — причинява големи вреди на лозата и лозовите вкоренилища. Изяжда листата и цветните пъпки, а ларвата изгризва корените на лозата. Напада и овощните дръвчета в разсадниците, ягодите, люцерната и др.

Ябълков цветопробивач — изгризва листата, плодните пъпки и завръзките. Излюпените ларви изгризват тичинките и плодника и нанасят още по-големи вреди.

Крушов пъккопробивач — появява се през май и гризе листата и пъпките на крушата. През есента снася в плодните пъпки по 1 яйце. Излюпените през пролетта ларви се хранят с пъпките и какавидират в тях. Нападнатите пъпки не се развиват. През 1952—1962 г. в Кюстендилски, Софийски, Михайловградски и други окръзи бе повредил пъпките на крушовите дървета от 15 до 94%.

Ябълков златист хоботник — появява се напролет и изгризва плодните пъпки, по-късно гризе цветовете и листата, а плодовете пробива и снася в тях по 1 яйце.

Малко борово слонче — опасен вредител на боровите култури у нас. Яйцата си снася предимно по младите — 3—15-годишни борове, смърчове и лиственици. Ларвите правят ходове под кората, а бръмбарите изгризват кората на младите иглолистни дървета.

Голям боров хоботник — гризе кората на младите иглолистни дървета. Повредените елички бързо изсъхват, а борчетата креят 1—2 години и също изсъхват. През пролетта на 1964 г. боровите и смърчовите гори в Родопите бяха силно нападнати от този опасен вредител. А младите култури, създадени на мястото на съборената от смерча във Витоша-гора, бяха напълно унищожени от него.

Цвекловете и люцерновите хоботници биват изстребвани от чучулиги, ливадарчета, бърбици, стърчиопашки, шаварчета, чинки, коприварчета, каменарчета, овесарки, сврачки, косове, синявица, папуняк, калугерица, яребица, соколи-ветрушки и най-вече от скорци и врани. Установено е, че скорците, привлечени чрез поставяне на изкуствени гнездилици в засетите с цвекло ниви, изстребвайки хоботниците още от първия ден на появяването им, могат да ликвидират напълно огнищата им. При един опит, когато били поставени в немного голям цвеклов блок 14 изкуствени гнездилици, заселилите се в тях скорци се концентрирали най-напред там, където хоботниците се появили в най-голяма плътност, след което продължили да ги изстребват и в другите части на цвекловия блок. Хоботниците, вредители на овощните и горските дървета, биват унищожавани и

от синигер, авлига, дроздове, чинки, певци, сойка, дърволазки, зидарка, козодой и др.

Полски ковачи. У нас се срещат над 120 вида, от които като опасни вредители са установени 15 вида. Вредят ларвите им, които имат удължено жилаво тяло, откъдето носят и името си — телени червеи. Особено вредни са видовете от рода *Агростис*, най-вече малкият полски ковач, чиито ларви нанасят големи вреди на културните растения, като изяждат корените и сочните им стъбла. В овощните и горските разсадници прегризват разсада и младите фиданки. Телените червеи биват унищожавани от много видове диви птици — врани, гарга, свраки, скорци, яребица, фазан, сврачки, синявица, папуняк, козодой, блатни лястовици, калугерици, чучулиги, стърчиопашки, коприварчета, каменарчета, ливадарчета, бърбици, чухали, кукумявки, щъркели, чайки, черни рибарки, соколи-ветрушки. Най-ревностният им изстребител е полската врана, която през време на оранта следва на ята тракторите и се храни до насита с изважданите на повърхността телени червеи. При масово появяване на телени червеи враната дори сама ги изравя от горния почвен пласт и ги изяжда. Само за 1 ден неголямо ято врани може да очисти от телените червеи 60 дка посеви. А това не е никак чудно, като се има предвид, че само при едно хранене в стомаха на една полска врана са били намерени 536 телени червеи.

Житни бегачи. Те са продълговати бръмбари, широко разпространени у нас. Нападнат най-вече пшеницата и се хранят с млечно- и восъчнозрели зърна. Осъществява вредна нанасят ларвите им, които изгризват кълновете, а по-късно — младите растения и смучат сок от тях. При масова поява посевите биват напълно унищожавани. През 1965 г. житният бегач бе нападнал близо 400 000 дка житни посеви, от които само в Ямболски окръг над 100 000 дка, а през 1966 и 1967 г. — общо в страната 800 000, респ. 600 000 дка житни посеви. Житните бегачи биват изстребвани от същите видове птици, които изстребват полските ковачи и ларвите им.

Листояди. Те са средни до средно едри бръмбари с метален блясък. Най-опасните видове са следните:

Рапичен бръмбар — нагризва листата, цветовете и младите шушулки на репицата и други кръстоцветни растения. Най-големи поражения обаче нанасят вретеновидните му ларви, които при масово размножаване унищожават напълно репицата, а понякога и цвеклото.

Колорадски бръмбар — най-опасният вредител на

картофите. Напада също и домати, пипера, тютюна и други растения. Женската живее до 2 и дори до 3 години. Снася до 3000 яйца на купчинки от по 20—30 броя. Излюпените ларви се хранят с листата на нападнатите растения. Годишно има до 4 поколения. Бръмбарите летят и подхванати от вятъра, достигат десетки километра далеч.

Люцернов листояд — един от най-опасните вредители на люцерната у нас. Яде младите ѝ листа и пъпки, изгризва стъблата, които се пречупват и изсъхват. Още по-вредни са ларвите му, които унищожават листата, пъпките и младите стъбла на люцерната и често пъти унищожават напълно втория ѝ откос.

Тополов листояд — нанася големи повреди на тополовите разсадници и насаждения.

Листоядите биват унищожавани от врани, чавки, авлига, сойка, кукувица, папуняк, синигери, стърчиопашки, коприварчета, калугерици, чучулиги, дроздове, бърбници, скорци, пъдпъдци, яребици, фазан и др.

Листороги бръмбари. Към това семейство принадлежат голям брой видове бръмбари сдебело тяло, често ярко окрасено. Едни се хранят с листа, леторасли и цветове на растенията или със соковете им, други ядат семената и плодовете им или гризат кората и дървесината им. Ларвите им са дебели, месести, дъговидно завити и с яки челюсти, с които обяждат корените на растенията и нанасят големи повреди на овощните градини и горите.

Майски бръмбар — един от най-вредните видове. Храни се с листата и младите леторасли и при масова поява обезлиства дърветата. В. Попов (1965) е намерил на 1 черешово дърво 2500 бръмбари. Още по-вредни са ларвите му. Хранят се с корените на полските култури, зеленчуците, ягодите, малините, лозите, младите овощни и горски дървета, на които прегризват главният корен и те загиват. През 1951—1955 г. дъбовите дръвчета в горските полезащитни пояси в Добруджа бяха масово нападнати от ларвата на майския бръмбар и 80% от тях загинаха. Според по-нови проучвания (П. Попов, 1960) при условията у нас ларвата живее в земята 25—26 месеца, а не 3—4 години, както доскоро се посочваше.

Априлски, юнски и юлски бръмбар — сходни са с майския бръмбар и също причиняват големи вреди.

Мъхнат бръмбар — черен с жълтеникави петна и сиви космици. Появява се напролет в топлите часове на деня и напада цветовете и развитите цветни пъпки на ябълките,

крушите и сливите, като изяжда плодника и тичинките им. При масово появяване унищожават цветовете и очакваната реколта в цели овощни градини. Цъфтящите по-късно дюли и мушмули напада по-рядко. Щом изкласи ръжта, преминава на нея, поради което е наречен и ръжен бръмбар.

Лозов стригач — прегризва леторастите на дърветата и лозята и ги увлича в земята, където ги изяжда. Яде и млади листа, стъбла и пъпки на фасула, слънчогледа, памука и други растения. При масово появяване нанася големи повреди най-вече на лозята.

Листорогите бръмбари биват изтребвани от кукувици, авлиги, зидарки, сврачки, скорци, чинки, синявици, чучулиги, големи синигери, кълвачи, папуняци, сойки, врани, гарги, козодои, кукумявки, чухали и други сови, свраки, чайки, соколи-ветрушки, соколи-орко, мишелови и други.

Бронзовки. Те са различно едри видове бръмбари с метален блясък. Ларвите им ядат корените на младите овощни и горски дървета. Един от най-вредните видове е черната златка. Появява се през април и лети през цялото лято с характерно бръмчене. Яйцата си снася в пукнатините на кората на костилковите видове дървета. Ларвите се вмъкват в кората и живеят 2 години в долната част на стъблото и корените, хранят се с дървесината и нанасят големи поражения в овощните и горските разсадници и младите овощни насаждения, тъй като повредените дръвчета изсъхват. В овощния разсадник на ДЗС в Луковит през 1951—1955 г. са били бракувани 20 000 главно кайсиеви и сливови дръвчета, нападнати от ларвите на черна златка. Овощният агрилос е разпространен в цялата страна. Вреди ларвата му, която се развива под кората на овощните дървета и нагризва спирални ходове в дървесината им. Повредените стъбла се пречупват.

Бронзовките се изтребват от почти същите птици, които унищожават и листорогите бръмбари.

Сечковци. Към това семейство принадлежат голям брой различни по големина бръмбари с много дълги пипала. Особено вредни са следните:

Слънчогледов сечко — храни се с цветовете на слънчогледа, а по стъблата му прегризва ямички и снася яйцата си. Ларвите проникват в сърцевината на стъблата, които не се развиват нормално и често се пречупват. **Малък тополов сечко** — опасен вредител на тополовите култури. Яде листата и кората на тополата. Яйцата си снася по

клонките и излюпените ларви се вгризват в сърцевината им.

Голям тополов сечко — напада както горските, така и овощните дървета.

Голям дъбов сечко — един от най-големите вредители на дъба. Напада и-бука, бряста, ясена, ореха, кестена и дюлята. През първата година ларвите правят плоски ходове, а през следващите 3 години се вгризват с широки и дълги ходове до сърцевината на стъблото и правят ценната строителна дървесина на високостъблените дървета годна само за огрев. Смърчов сечко — снася яйцата си в пукнатините на кората на смърчовите дървета. Ларвите отначало живеят под кората, но след 20 дни преминават в дървесината. Напада не само болни, но и здрави смърчови дървета и понижава техническите им качества, а нерядко предизвиква изсъхването им.

Различните видове сечковци биват унищожавани от кукувици, авлиги, сврачки, синигери, сойки, коприварчета, синявици, врани, а ларвите им и от дърволазки, горски зидарки и най-вече от кълвачи.

Корояди. Те са дребни видове бръмбарчета, които, както и ларвите им, смучат сок, ядат сочната част на кората, ликовата тъкан и дървесината на овощните и горските дървета, като пробиват ходове. Делят се на беловинояди, ликояди, дървесинояди и същински корояди. От беловиноядите най-опасни вредители са ябълковият беловинояд и малкият овощен беловинояд, широко разпространени, особено в Южна България, както и бадемовият беловинояд, разпространен в Ивайловградски и други бадемопроизводителни райони.

Беловиноядите издълбават отвесни галерии в ликовата тъкан на клоните на дърветата и снасят яйцата си. Ларвите прегризват нови перпендикулярни ходове. Повредените дървета изостават в развитието си и изсъхват. Най-големи поражения нанасят в разсадниците и младите насаждения.

Ликоядите са дълги 2—5 мм бръмбарчета, чиито ларви живеят в ликовата тъкан на дърветата. Най-опасен е големият боров ликояд. Лети през март и април. Яйцата си снася в надлъжни ходове, които изгрива в кората на бора, по-рядко на смърча. Има две поколения. Ларвите правят нови, предимно напречни ходове. Бръмбарите от второто поколение се появяват през юни и нападат връхните леторастни и изгриват пъпките и сърцевината им. Повредените леторастни се чупят и се събарят от вятра.

Дървесиноядите са малки бръмбарчета, които летят през април и май. Вредят женските, които изгриват в дървесината на клоните ходове, където снасят яйцата си и се развиват ларвите. Най-големи вреди нанася нечифтният дървесинояд и малкият нечифтен дървесинояд, които нападат всички овощни и широколистни горски дървета. В с. Огняново, Пазарджишки окръг, където ТКЗС има 4000 дка овощни градини, се наложи голяма част от старите насаждения да бъдат изкоренени поради силно нападение на дървесинояди и корояди. Тези вредители нападат и лозата. Най-големи поражения обаче нанасят в младите овощни градини и разсадници, където нерядко 50% от дръвчетата биват бракувани.

Същинските корояди живеят предимно в кората на болните дървета, но нападат и здравите. Много опасен е гравьорът. Лети през април и май. Напада както болни, така и здрави смърчови дървета, по-рядко бора, мурата, елата и ларикса. Ходовете му са гъсти, звездообразни, а след това и напречни. Още по-опасен е големият смърчов печатар — тъмнокафяв, дълъг 4—5 мм бръмбар. Лети през април и май. Женската изгрива в кората на смърча, а по-рядко на бора и лиственицата надлъжни и напречни ходове, в които снася яйцата си и се развиват ларвите й. Нападнатите дървета съхнат откъм върха и иглолистата им окапват. У нас този вредител е широко разпространен. В гората „Чемберли“ на Маришкото горско стопанство се появи масово и причини загиването на големи здрави смърчови дървета.

Различните видове корояди биват унищожавани от кълвачи, дърволазки, зидарка и синигери. К. Благосклонов е наблюдавал в Московската гора един трипръст кълвач, който само за 1 ден успял да обели кората на голям смърч, под която имало над 10 000 ларви на големия смърчов печатар. Те били незабавно изядени от кълвача и придружаващата го „хвърковата“ санитарна „бригада“, състояща се от 1 горска зидарка, 2 горски дърволазки и 17 големи матовоглави и качулати синигери, които без помощта на кълвача не биха могли да достигнат до намиращите се под кората на смърча вредители. Кълвачът, докато не унищожи напълно всички ларви и какавиди, намиращи се под кората на обелен смърч, не преминава към обелване на кората на друго от заразените дървета.

Пеперуди. Това са едни от най-широко разпространените в света насекоми. Известни са над 20 000 вида, от които около 2000 вида живеят у нас. Развитието на пеперудите е пълно,

т. е. минава фазите яйце, гъсеница, какавида и пеперуда. Вредят гъсениците. Ще посочим само някои от най-вредните видове от отделните семейства.

Молци. — Дребни пеперуди с тесни крила. Особено вредни са следните:

Цвеклов молец — широко разпространен у нас. Появява се напролет и снася яйцата си по листата на цвекловите щеклинги. Излюпените гъсенички се вгризват в листните дръжки и проникват в кореноплодите. У нас има до 5 поколения. В сухи, благоприятни за развитието му години сме намирали на 1 растение до 90 гъсенички. Те унищожават листата и прегризват много ходове в кореноплодите, които заприличват на сунгер и в такова състояние съхраняването им през зимата е невъзможно. Гъсениците нападат и цвеклови семеначки, омотават с паяжина централните семенни стъбла и те изсъхват.

Зелев молец — широко разпространена у нас нощна пеперуда. Появява се през май. Яйцата си снася предимно по листата на зелето, с които излюпените гъсеници се хранят. Годишно дава 3—4 поколения. Нападнатите млади растения обикновено загиват, а по-възрастните не загиват нормални глави. Възрастните гъсеници нападат семенниците на всички видове кръстоцветни растения, изгриват листата, връхните части на стъблата, цветните пъпки и младите шушулки и нанасят големи повреди.

Луков молец — лети нощем и снася яйцата си по съцветията на лука. При масово появяване нанася големи повреди.

Ябълков молец — широко разпространена у нас пеперуда. Лети през юни и юли. Яйцата си снася по кората на двегодишни клонки главно на ябълковите дървета и ги покрива в леплива материя, която след просъхване образува щитче, под което излюпените гъсеници зимуват. На 1 дърво са намирани до 80 щитчета. Напролет гъсениците излизат и се хранят с листни пъпки. По-късно на групи скелетират листата и ги обвиват с паяжина, а след като ги изядат, преминават на други клони. Нерядко изяждат напълно листата на дърветата и плодът спира развитието си и окапва. През 1965 г. ябълковият молец се появи в масови размери в овощните градини на много ТКЗС в Михайловградски, Врачански, Кюстендилски, Пазарджишки, Пловдивски, Старозагорски и други окръзи. В с. Калища, Пернишки окръг, от 325 дка овощна градина са получени поради пораженията на ябълковия молец

по 68 кг долнокачествени ябълки. Колко плътно може да бъде нападението на ябълковия молец, показва фактът, че през 1965 г. в с. Конево и Ябълково, Кюстендилски окръг, е имало средно на едно дърво по 52 гнезда на ябълков молец.

Сливов молец — повсеместно разпространена у нас пеперуда, чиито гъсеници нападат сливата и ябълката и нанасят големи повреди, като омотават клоните с паяжина, изгриват листата и предизвикват окапване на плодовете.

Молците биват изстребвани от лястовици, бързолети, мухоловки, синигери, певци, кралчета, орехче, дърволазки, зидарка, коприварчета, славеи, стърчиопашки, червеноопашки, чинки, авлига, дроздове и др.

Огневки. Те са дребни пеперуди, гъсениците на които са много опасни вредители. Такъв е царевичният пробивач — широко разпространена у нас нощна пеперуда, чиито гъсеници нанасят големи повреди на конопа и царевичата. Има 2 поколения. Излюпените гъсеници пробиват стъблата на нападнатите растения и нагриват вътрешните им стени. Повредените растения се пречупват. Най-големи са вредите, нанасяни на конопа, ликовата тъкан на чиито стъбла бива прегривана, поради което получените влакна са долнокачествени. През 1958 г. царевичният пробивач е нанесъл на конопените посеви на ТКЗС в с. Дъбован, Плевенски окръг, загуби, възлизащи на повече от 250 000 лв. Големи загуби нанася и на конопеното семепроизводство. През 1961 г. в ДЗС — Свищов повреди конопа за семе до 95%. Още по-опасен вредител е ливадната пеперуда. Тя снася яйцата си по листата на плевелите, ливадните треви, люцерната, фасула, фия, цвеклото, памука, зърнените храни, тютюна и зеленчуците. Гъсениците ѝ са много лакоми, бързо изяждат листата на нападнатите растения и преминават на други. Дава 3 поколения и при благоприятни условия се размножава масово и се движи на плътни маси. Изчислено е, че поколението само на 1 ливадна пеперудка, която тежи едва 0,025 г, се размножава толкова много, че ако би могло да се запази напълно, би тежало 225 кг, т. е. 9 000 000 пъти повече, отколкото е тежала първоначалната пеперудка, и би изяло около 9 тона зеленина, достатъчна за изхранване през лятото на 3 дойни крави.

Огневките и гъсениците им биват изстребвани от врани, гарга, синявица, сврачки, свраки, чучулиги, бърбрици, ливадарчета, стърчиопашки, скорци, коприварчета, лястовици, бързолети и мухоловки.

Дървопробивачи. Особено вреден е миризливият дървесинояд. Яйцата си снася на купчинки в пукнатините на кората на овощните и горските дървета и ги покрива със секрет, който, щом просъхне, образува защитна кора. Гъсениците, които миришат на дървесинен оцет, дълбаят ходове в дървесината. Нападнатите дървета спират развитието си и изсъхват, а продупчената дървесина на горските дървета, понякога от няколкостотин гъсеници на едно дърво, е негодна за обработка. Дървесницата лети през юли и август. Снася до 1000 яйца в пукнатини по стъблата на черешата, дъба, ясена, бряста и други 150 вида дървета. При масово появяване нанася големи вреди. Ясеновата култура в землището на с. Свобода, Толбухински окръг, е нападната до 90% от този вредител. Дървопробивачите биват изтребвани най-вече от кълвачите.

Листозавивачки. Ще посочим само някои от най-вредните.

Лозовата листозавивачка се появява през юли и август. Снася яйцата си по листата на лозата. Излюпените гъсенички се скриват в пукнатините на старата кора или в повърхността на почвата в пашкулчета, а напролет излизат и нападат младите леторасли, обвиват върхните им листа в коприна и ги изяждат, а след това гризят ресата и ягоридата и нанасят големи вреди. При масово нападение и през следващите 1 — 2 години не само добивите намаляват силно, но и самите лози изсъхват.

Ябълковият плодов червей е широко разпространена у нас пеперуда. Лети през май и юни. Яйцата си снася по младите леторасли, листата и плодовете най-вече на ябълката, крушата, кайсията и дюлята. Гъсениците ѝ, наречени плодови червей, проникват в плодовете, хранят се с месестата им част, загнезждат се в семената и ги изяждат, след което преминават на друг плод. Червясалите плодове окапват или се нападат от монилия и загиват. Загубите са много големи, тъй като нерядко причинява червясване и окапване на всички плодове. През 1962 г. червясването на ябълките в Кюстендилско достигна общо 30%, а в някои ТКЗС до 70%. В Пловдивско бе установено червясване и на орехите до 50%.

Сливов плодов червей — сивокафява пеперуда, която разперена достига до 15 мм. Снася яйцата си предимно по плодовете на сливата. Гъсениците навлизат в плодовете, които окапват или остават недоразвити. Колко големи са загубите, които нанася на народното стопанство, показва фактът, че през 1963 г. от изнесените за СССР сини сливи са би-

ли върнати или спрени 4 664 000 кг поради големия процент на червясване. Това продължава и досега — през 1967 г. много вагони със сливи, отправени за износ, бяха върнати и планът за износа на сини сливи бе изпълнен едва с 43%.

Дъбова листоврътка — широко разпространена у нас пеперуда. Яйцата си снася по върхните пъпки на дъба. Излюпените на следващата пролет гъсеници се вгризват в пъпките, свиват развиващите се листа, скелетират ги и след това ги изяждат изцяло. Нерядко този вредител се появява масово и обезлиства цели участъци дъбови гори, които понижават прираста си и не дават жълъд. Липсата на семеносение в Ботевската гора, Варненски окръг, в продължение на повече от 16 години се дължи на масовото ежегодно изяждане на пъпките и листата на дърветата от гъсениците на дъбовата листоврътка. Най-голяма площ — 517 680 дка гори са били нападнати от този вредител през 1965 г.

Елова листоврътка — появява се през април и май. Яйцата си снася по иглолистата на елата. Излюпените гъсеници изгризват младите иглици. При масово размножение (напр. през 1949 — 1951 г. в Кюстендилското горско стопанство) нанася големи вреди.

Борова листозавивачка — снася яйцата си по миналогодишните иглици или по младите леторасли на бора. Гъсениците ѝ се излюпват през август и изгризват пъпките и летораслите, които закърняват и се изкривяват. В някои райони повреждат до 80% от младите борови култури.

Листозавивачките биват изтребвани от синигери, авлиги, кукувици, певци, кралчета, мухоловки, орехчета и други насекомоядни птички.

Бели пеперуди. Особено вредна е бялата зелева пеперуда, която е разпространена в зеленчуковите градини. Лети през май главно през горещите дневни часове и снася яйцата си по кръстоцветните растения, най-вече по бялото зеле. При масово появяване гъсениците ѝ изяждат изцяло листата и върхните части на стъблата. Нападнатите растения не се развиват нормално, не завиват глави или загиват. Повсеместно разпространена у нас е и бялата овощна пеперуда. Снася по листата на овощните дървета до 250 яйца на купчинки от по 50 — 100 броя. Излюпените гъсеници живеят задружно и се хранят с паренхима на листата, които се свиват. Наесен изграждат общо гнездо, в което зимуват. Напролет презимувалите гъсеници изгризват изцяло пъпките и листата. При каламитет обезлистват напълно дърветата, които отслабват, не плодоносят и загиват.

Белите пеперуди биват унищожавани от синигери, авлига, скорци, мухоловки, стърчиопашки, лястовици, бързолети, кукувица, овесарки, чинки, червеноопашки, певци, дроздове, коприварчета, сврачки и други птички.

Качулатки. Опасен вредител от това семейство е брястовата ногоопашница. Гъсениците ѝ често оголват напълно дърветата и причиняват големи вреди, тъй като едногодишните насаждения почти винаги изсъхват, а възрастните дървета при повторно нападение се изтощават силно и биват довършвани от вторични вредители — различни видове корояди.

Брястовата ногоопашница и гъсениците ѝ биват изстребвани от синигери, авлига, кукувица, скорци, сврачки, червеноопашки, дроздове, певци и други насекомоядни птици. Колко е резултатно използването на насекомоядните птици за борба с гъсениците ѝ, показва следният факт. В един участък от Бердинското горско стопанство, СССР, били поставени изкуствени гнездилици и били привлечени около 50 двойки скорци. През същата година в гората се появили масово гъсеници на брястовата ногоопашница, които плътно облепвали дърветата и ги обезлиствали. Наложило се работни бригади да събират гъсениците в продължение на 2 седмици. Събрани били 120 ведра гъсеници, възлизащи на повече от 2 милиона броя. Обаче в участъка, обитаван от привлечените с изкуствени гнездилици скорци, не се прибягнало до ръчен труд, тъй като скорците сами изстребили много по-бързо гъсениците. При това разходите за изработването и окачването на гнездилиците се оказали 20 пъти по-ниски, отколкото било заплатено за ръчното събиране на гъсениците от участък, равен на очистения от привлечените скорци.

Вълнарки. От това семейство най-опасни вредители са:

Гъботворка — повсеместно разпространена у нас. Често се появява в извънредно големи каламитети. Такива каламитети имаше през 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1963, 1964, 1965 и 1966 г., когато гъсениците ѝ бяха нападнали милиони декара предимно дъбови гори. Нападнатите само през 1966 г. гори възлизаха на 3 641 500 дка. Гъботворката лети през юли и август. Снася на отделни купчинки общо до 1500 яйца по стъблата и дънерите на овощните и горските дървета и ги покрива с ръждиви космици. Пр. имасово появяване купчинките с яйца достигат до 20, а на отделни дървета и до 50. А за пълното изяждане на листата са достатъчни само гъсениците от 3 — 4 купчинки от яйцата на 1 дърво. Гъсениците се

излюпват на следващата пролет и се хранят с пъпките и листата на нападнатите дървета и ги обезлистват изцяло. Макар и дърветата да развиват нови листа, те се изтощават и през следващите години не плодоносят и често измръзват или загиват от поражения на корояди и гъбни болести.

Златозадка — тя е много опасна. Лети през юни и юли. Снася до 600 яйца по листата на овощните и широколистните горски дървета. Гъсениците се хранят с листата на дърветата и често ги обезлистват напълно. При масово размножение нанася големи поражения, като преминава от едно място на друго. През 1950 — 1954 г. се появи масово по дъбовите и други широколистни гори и овощните дървета. Обезлистените гори изглеждаха като опожарени. Изяждането от насекоми дори на 50% от листата намалява годишния прираст на дърветата с 30 — 40%.

Бяла тополова пеперуда — снася на купчинки общо до 1500 яйца по тополата и върбата и ги покрива със секрет, който, щом просъхне, прилича на сапунена пяна. Гъсениците ѝ се хранят с листата и младите леторасти. Появява се в големи размери най-вече по тополовите насаждения по поречието на Дунав, Тунджа и Марица и нерядко оголва напълно нападнатите дървета и причинява изсъхването на младите тополови фиданки.

Бялата тополова пеперуда, златозадката и гъботворката, вкл. яйцата и гъсениците им, биват унищожавани от синигери, скорци, кукувица, врани, гарга, папуняк, синявица, чинки, коприварчета, певци, дроздове, славеи, орехче, кралчета, мухоловки, червеноопашки, кълвачи, зидарка, дърволазки, авлиги, сойки, козодой, чухал, кукумявки и други видове сови.

Пашкулопредачки. Те са нощни пеперуди, чиито космати гъсеници вредят на овощните и горските дървета. Особено опасна е пръстенотворката, която е повсеместно разпространена у нас. Лети през юли и снася по клонките на овощните и горските дървета до 400 яйца, които прилепя в плътни спирали като пръстени. Гъсениците се излюпват през следващата пролет и живеят задружно по клоните на дърветата, защитени в паяжинови палатки. Щом изядат пъпките и листата на един клон, те се местят на друг и обезлистват цели дървета. При масовото ѝ появяване през 1951 — 1955 г. нанесе големи поражения на горите в Толбухински и Варненски окръг и в Странджа планина, а през 1954 г. — и по овощните дървета в цялата страна, най-вече в Горнооряховския район. Боровата коприварка обитава борови-

те гори. Яйцата си снася по клончетата и иглолистата. Косматите ѝ гъсеници на есен се спущат на земята и зимуват под иглолистната постеля и мъха, а напролет се покачват наново по дърветата и ядат младите пъпки и иглолиста, като нанасят големи повреди в боровите гори.

Гръстенотворката и копринарката биват изстребвани от почти същите видове диви птици, които изстребват и гъботворката. М. Херберт (1960) съобщава, че в Германия чрез привличане и заселване на хралупогнездещи насекомоядни птици в изкуствени гнездилки един горски ревер е бил опазван в продължение на 30 години от пораженията на гъсениците на боровата копринарка и други вредни насекоми, без да е било нужно да се води по други начини борба с тях, докато в съседните горски ревери, където не са били поставени изкуствени гнездилки, боровата копринарка се размножавала често пъти в масови размери и нанасяла големи вреди, въпреки че се е водела борба чрез прашене с отровни препарати. А. В. Строков (1956) съобщава, че в дъбовите гори на Пемзенска област, СССР, привлечените чрез поставяне на изкуствени гнездилки насекомоядни птици само за едно лято изстребили 80% от гъсениците на копринарката.

Процесионки. Най-вредни представители на това семейство са повсеместно разпространените у нас дъбова и борова процесионка. Дъбовата процесионка снася яйцата си на купчинки от по 100 — 200 броя в пукнатини на кората на дъбовите дървета. Гъсениците се излюпват напролет, правят в основата на дървото копринени гнезда, дълги до 1 м, с отделни килийки за всяка гъсеница. В тези гнезда през деня почиват, а привечер излизат на паша. Щом обезлистят едно дърво, преминават на друго, като се движат в разширяващ се лентов строй — начело една, след нея две, след тях три и т. н., след което процесията отново се стеснява и завършва с 1 гъсеница. Гъсениците достигат на дължина до 40 мм и са покрити отгоре с червеникави брадавички с дълги бели косми. Космите на 4 — 11 прешленчета са остри и отровни, трошат се лесно и попаднали в очите, носа или устата на хора и животни, предизвикват остри възпаления, а по кожата нетърпим сърбеж. Боровата процесионка лети през юли. Яйцата си снася по боровите иглици. Гъсениците са дълги до 40 мм. Имат къси, силно парливи космици. Живеят в големи копринени гнезда. При отиване и на връщане от паша се движат в процесия, както дъбовата процесионка. Отначало ядат пъпките, а след това и иглиците на бора и го

оголват напълно. Този вид процесионки се появява почти изключително в Южна България — Асеновградски, Велинградски, Девински, Разложки и други горски райони, където ежегодно напада и изяжда иглолистата на хиляди декари бял и чер бор. През 1946 — 1959 г. се бе появила в каламитет на площ от 100 000 дка, а през 1961 г. нападна отново 112 850 дка борови гори.

Пеперудите и гъсениците на тези вредители биват изстребвани главно от кукувица, синигери, алига и козодой, а пеперудите — и от други птици.

Нощенки. Към това семейство принадлежат няколкостотин вида предимно нощни пеперуди. Гъсениците им, наречени сиви червеи, са едни от най-опасните неприятели на селското и горското стопанство. Особено вредни са гъсениците на пролетната нощенка, която се появява през юли и август. Лети, щом се стъмни, и се храни с нектара на цъфтящите по това време растения, а през деня стои неподвижно под листата им. Снася до 900 яйца. Гъсениците ѝ — пролетните сиви червеи — се излюпват рано напролет и нападат цвеклото, слънчогледа, царевичата, житните култури, тютюна, фасула, дините, картофите и зеленчуците и прегризват младите растения близо до почвата и изяждат надземната им част. През сушави години размножението и плътността на сивите червеи са много големи. През 1948 и 1949 г. в нападнатите цвеклови посеви в Северна България се наброяваха до 900 гъсеници на 1 м², така че на всяко цвеклово растение се падаха по стотина сиви червеи. При такова масово размножение нашествието е фронтално и не остава нито едно растение здраво. Големи поражения нанася пролетната нощенка и в Южна България — в Пловдивски окръг бяха унищожени цели блокове цвекло. Вреди и на другите полски култури. Напада и прегризва пъпките на лозата, както и на младите овощни и горски фиданки в разсадниците. През последните години този опасен вредител е отново във възход. През 1965 г. само в ТКЗС в Старо Оряхово, Варненски окръг, Русокастро и Церковски, Бургаски окръг, бяха унищожени няколко хиляди декари посеви и презасявани няколко пъти. Почти по същия начин вредят и гъсениците на пшеничената нощенка. Широко разпространена у нас е и зимната нощенка. Лети през май и юни и снася по повърхността на почвата и по долната страна на близките до почвата листа на растенията 700 — 800, а отделни екземпляри снасят и до 2250 яйца. Гъсениците ѝ — зимните сиви

червеи — са извънредно вредни. Те нападат и прегризват кореновата шийка на цвеклото, слънчогледа, памука, фия, фасула, зърнените храни, рицина, люцерната, дините, зеленчуците и други, общо над 50 вида културни и диви растения. За една нощ гъсеницата може да изяде до 15 цвеклови растения. Поради това при масово размножаване може да унищожи напълно хиляди декари посеви. Гъсениците прегризват и леторастите на лозата и дръвчетата в овощните и горските разсадници. Големи поражения нанасят и гъсениците на ипселоновата нощенка, която през 1963 г. се появи в каламитет с плътност до 100 гъсеници на 1m^2 и според сведения само за няколко ТКЗС от Ямболски, Старозагорски и Хасковски окръг са били унищожени хиляди декари царевица, тютюн и млада люцерна. Опасни неприятели на културните растения са и памуковата и зелевата нощенка. Още по-опасен вредител е люцерновата нощенка. Гъсениците ѝ нападат люцерната, детелината, цвеклото, слънчогледа, тютюна, рицина, памука, лена, зеленчуците и други общо 70 вида растения. Най-големи вреди нанасят на оставената за семянопроизводство люцерна, като унищожават цветовете и чушките със семена. В години на масово разпространение на този вредител пораженията, които нанася, биват катастрофални за люцерновото семянопроизводство. През 1960 г. се появи масово в Разградски окръг и ларвите ѝ унищожиха почти напълно оставените за семянопроизводство 60 000 дка люцерна и вместо по 40 — 45 кг люцерново семе от 1 дка бяха получени едва по 1,9 кг. Нанесените загуби възлизаха на повече от 5 000 000 лева. Боровата нощенка е един от най-опасните вредители на боровите гори у нас. Яйцата си снася по иглолистата на бора. Гъсениците ѝ се хранят с млади леторасли, изгриват ги напълно и преминават и на други видове иглолистни дървета. Щом отразнат, гъсениците се спущат по копринени нишки на земята и какавидират в мъртвата горска постилка, където прекарват зимата. При масово появяване те причиняват изсъхване на младите борови дръвчета. При нападение 2 — 3 години подред изсъхват и възрастните дървета или биват довършвани от корояди.

Пеперудите, яйцата, гъсениците и какавидите на пролетната, зимната и другите видове нощенки биват масово изстребвани от врани, гарга, свраки, сврачки, синявица, скорци, папуняк, кукувица, калугерица, коприварчета, лястовици, бързолети, мухоловки, чучулига, бърбици, дроздове, стърчиопашки, ливадарчета, козодой, сови и соколи-ветрушки.

Педомерки. Това семейство пеперуди носи името си от дългите си и тънки, приличащи на сухи клончета гъсеници, чието придвижване наподобява измерване с педя. Един от най-вредните видове е широко разпространената у нас малка зимна педомерка. Появява се през есента, преди настъпване на студа. Лети само мъжкият ношем, а женската пълзи много бързо. Снася до 500 яйца на малки купчинки в пукнатините на кората и около пъпките на връхните клони на овощните и горските дървета. Гъсениците отначало изяждат пъпките, а след това листата и завръзките, като обезлистват напълно нападнатите дървета. Гъсениците на големата зимна педомерка се излюпват през април и май и ядат листата и пъпките на овощните и горските дървета и нанасят големи вреди. През 1964/1965 г у нас бяха нападнати от педомерката 310 000 дка гори.

Пеперудите, яйцата, гъсениците и какавидите на педомерките биват изстребвани от скорци, авлиги, кълвачи, синигери, мухоловки, зидарка, дърволазки, коприварчета, овесарки, папуняк, синявица, врани, козодой и други насекомоядни птици. Колко резултатно привлечените в по-голямо количество храмугогнездещи насекомоядни птици чрез поставяне на изкуствени гнездилици могат да се справят и с педомерките, показва следният факт. В горския район Лангхаген при Нойщерлиц в Мекленбург, ГДР, в участък от 800 дка 60-годишна гора били поставени 370 изкуствени гнездилици, т. е. по 4 — 5 гнездилици на всеки 10 дка. Две години след това се появила масово педомерката, чиито гъсеници обезлиствали напълно дърветата. Проведена била борба чрез напращане с отровни препарати, но въпреки това гъсениците успели да завият средно по 24 пашкула на 1m^2 . Само в участъка, където били поставени изкуствени гнездилици, гората останала зелена — привлечените насекомоядни птици изстребили своевременно почти напълно гъсениците, от които могли да завият само по 2,5 пашкула на 1m^2 , т. е. 10 пъти по-малко, отколкото в участъците на гората, където не били привлечени насекомоядни птички чрез поставяне на изкуствени гнездилици, въпреки че в тези участъци била проведена борба с гъсениците на педомерката чрез прашене с отровни препарати.

Разгледаните дотук насекомни вредители са само част от многобройните видове вредни насекоми, чиито яйца, гъсеници или ларви, какавиди и възрастни форми съобразно с цикъла на развитието им дивите насекомоядни птици изстребват през всички сезони в огромни количества. И напълно осно-

вателно може да се каже, че са много малко тези видове вредни насекоми, с които насекомоядните птици при достатъчна численост не биха могли да се справят. Макар и да не ги унищожават напълно, те в повечето случаи ограничават силно размножаването им. А това именно е и едно от основните предназначения на насекомоядните птици в природата — да поддържат биоценозното равновесие. За да изпълнят обаче това предназначение, дивите птици трябва да бъдат не преследвани, а подпомагани от човека. В замяна на влошаването на естествените условия за живота им, което интензивното стопанисване на земите и горите в повечето случаи причинява, трябва да бъдат проведени редица мероприятия за запазване и увеличаване числеността на най-полезните насекомоядни и хищни птици.

ПТИЦИ — УНИЩОЖИТЕЛИ НА МИШЕВИДНИ ГРИЗАЧИ

Загубите, които мишевидните гризачи нанасят ежегодно не само у нас, но изобщо в света, са огромни. Поради това борбата срещу тях се е водила още от най-старо време и продължава да се води упорито с всички възможни средства: капани за хващането и умъртвяването им, различни отрови — цинков фосфид, дилдрин, ендрин, токсафен и други, паратифни бацилни препарати, отровни газове, електрически ток, дори ултразвук. Всички тези средства все още не могат да ликвидират масовото разпространение на мишевидните гризачи, особено на плъховете, което през последните десетина години взема все по-застрашителни размери. Трудностите в борбата се дължат на това, че плъховете, които са едни от най-хитрите животни, живеят на големи, добре организирани общества, които постоянно разменят помежду си „информации“ за последствията от храните, които използват. Така че, щом някои плъхове бъдат отровени чрез храната, останалите плъхове веднага прекратяват използването на тази третирана с отрова храна. Като най-ново и ефикасно средство за изтребването на плъховете се смята кумаринът, който причинява неизлечими вътрешни кръвоизливи, но действа със значително закъснение, така че плъховете нямат възможност да вдигнат своевременно тревога за смъртоносното му действие. Щом обаче резултатите от погълнатия с храната кумарин се появи, плъховете не се докосват вече до третирана с него хранителни примамки. Според проф. Ф. Щайнигер плъховете имат добре организирана защита и против отровните га-

зове — най-едрият плъх, жертвувайки живота си, запущва с тялото си дупката, през която бива вкарван отровният газ.

В непосредствената борба на човека с мишевидните гризачи извънредно голяма полза принасят някои видове дивни птици — най-вече хищните птици и совите. За това може да се заключи от многобройните изследвания на храната им. В СССР е установено, че 1 двойка керкенеzi изяжда дневно по 10—12 полевки, мишки, плъхове или млади лалугери, а през гнездовия период отнася още по-голямо количество за храна на малките си. Така че само през гнездовия период едно семейство керкенеzi унищожават над 4000 мишевидни гризачи. Като се има пред вид какво количество зърно унищожават тези вредители, явно е, че чрез изтребването им всяко семейство керкенеzi запазва над 9000 кг зърнени храни. Приблизително същото количество мишевидни гризачи изтребва и белошипата ветрушка. Според наши наблюдения при масовото появяване на полевки през 1930 г. в бившата Елховска околия върху 4 гнездещи в землището на с. Маломирово двойки вечерни ветрушки всяка от тях донасяше дневно по 14—15 полевки за храна на малките си. По-едрият хищни птици унищожават още по-големи количества мишевидни гризачи. Блазиус е намирал в гущата и стомаха на обикновен мишелов по 28 цели полусмлени полевки и мишки. А за кръстатия орел е установено, че за едно лято изяжда около 6000 полевки, мишки, плъхове и лалугери. Късопръстият ястреб, каните, малкият креслив орел и степният орел също се хранят предимно с мишевидни гризачи. Установено е, че и блатарите, вкл. и тръстиковия блатар, унищожават големи количества мишевидни гризачи, особено водни плъхове. През 1950 г. в Новоросийска област, СССР, водните плъхове се размножили извънредно много и нанасяли големи вреди. При изследване стомасите на тръстикови блатари били намерени почти изключително остатъци от водни плъхове. Тогава областният комитет забранил най-строгострелянето на тръстиковите блатари и те за късо време изтребили водните плъхове.

Мишевидните гризачи биват изтребвани и от други видове птици: врани, гарги, свраки, сврачки, синявци, щъркели, рибарки и чайки. В. Попов е наблюдавал през 1961 г. в ДЗС в Свищов ята от по 50—100 щъркела да следват при жътва комбайните и при оранта тракторите и да хващат с човките си обезпокоените полевки и да

ги поглъщат живи. При анализиране в СССР от Т. Буродлин на 3000 погадки от 1000 гнездещи на Съра-Булатските острови двойки чайки и малките им се установило, че те унищожили за 70-дневния гнездов период 67 400 полевки, мишки, плъхове и водни плъхове и 560 000 лалугера. А според съобщение на Ф. Киселов (1949) гнездещите на лебедовите острови в СССР около 5000 сребристи чайки прелитали през пролетта и лятото по масово нападнатите от лалугери ниви в Красноперекопския и други съседни райони и само за 5 месеца изтребили 750 000 лалугера. За размера на помощта, която чайките оказали на колхозите в този район, може да се съди от факта, че при организираната борба срещу лалугерите в съседния Първомайски район чрез изваждането им от дупките колхозниците могли да унищожат едва 11 000 лалугера. Тъй като за всеки 20 убити лалугера се начислява 1 трудов ден, дейността на чайките през това лято се равнявала на 37 500 трудов дена. А като се има пред вид, че 1 лалугер унищожава годишно най-малко 6 кг зърно, явно е, че чайките, като унищожили 750 000 лалугера, са запазили 4 500 000 кг пшеница.

Най-ревностни изтребители на мишевидните гризачи са обаче сови те. Чрез изследване на десетки хиляди погадки и хранителни остатъци във и около гнездата на сови е установено, че в много случаи над 97% от храната им се състои от мишевидни гризачи. Така напр. в СССР Жарков е установил, че храната на ушата сова се състои 97,7% от полевки, мишки и плъхове. При други изследвания в СССР на погадки от домашни кукумявки са били намерени 98% остатъци от мишевидни гризачи. А при изследване на погадки от забулени сови Александров е установил, че мишевидните гризачи съставляват 98,9% от храната им. В Германия Утендборфер при анализиране на десетки хиляди погадки на блатни сови е намерил само 0,8% остатъци от птици и земеровки и 99,2% от мишки, полевки, плъхове и водни плъхове.

По уменията си да ловят мишевидните гризачи совите превъзхождат всички други видове птици миофаги. Благодарение на мекото си оперение и силно назъбените по предните ръбове външни ветрила на маховите пера те летят безшумно в нощта ниско над земята и я изследват внимателно, като възприемат със силно развития си слух и най-малките шумоления. Открие ли полевка, мишка или плъх, совата определя местоположението ѝ безпогрешно и почти винаги я хваща. За това отлично служат оперените ѝ, меки лапи, но с много здрави и подвижни пръсти, въоръжени със закривени, яки и

остри нокти, които совата забива моментално в тялото на хванатия лов и разкъсва вътрешните му органи. При изследванията, извършени в Англия, е установено, че совите могат да възприемат излъчваните от топлокръвните животни инфрачервени лъчи, поради което определят безпогрешно и в най-пълен мрак местоположението на мишевидните гризачи.

ДИВИТЕ ПТИЦИ — ИЗТРЕБИТЕЛИ НА МУХИ, КОМАРИ И ПАПАТАЦИ

Някои видове диви птици принасят значителна полза за опазване здравето на хората и домашните животни, като се хранят и изтребват големи количества различни видове мухи, комари, папатаци и други вредни летящи насекоми, които са не само неприятни поради хапенето си, но и много вредни, тъй като пренасят опасни болести по хората и домашните животни — малария, дизентерия и др.

Най-ревностни изтребители на тези досадни и вредни насекоми са селската и градската лястовица, сивата и беловратата мухоловка. Те устройват гнездата си най-вече в стопанските дворове в непосредствено съседство с конюшните, краварниците, телчарниците, свинарниците и овчарниците; край торищата и в местата, където се изхвърля смет, до кланиците, месокомбинатите и изобщо там, където все още има условия за развъждането и привличането на по-голямо количество мухи, които са основната им храна. Големи количества от тези вредни насекоми се унищожават и от червенокръстатите, скалните и бреговите лясовици и бързолетите. Стърчиопашките, ливадарчетата и качулатата чучулига, които се срещат в пасищата, изтребват също големи количества мухи, комари, оводи и други вредни летящи насекоми, нападащи пасящите селскостопански животни. Установено е, че 1 семейство лястовици през пролетта и лятото унищожава над 1 милион комари, папатаци, мухи и други вредни летящи насекоми. Не по-малки количества от тези вредители унищожават и мухоловките и бързолетите.

ДИВИТЕ ПТИЦИ ПОДПОМАГАТ БОРБАТА С ПЛЕВЕЛИТЕ

Някои видове диви птици се хранят със зелена трева и унищожават в стърнищата част от плевелната растителност. Дивите гъски напр. се хранят с див овес, див грах, овсига, власатка, пластига, кандилка, дива лобода, нимфейник,

полевица, ливадна горва, гъщарка и други. Хранещите се с водна растителност диви водоплаващи птици принасят също полза, тъй като подтискат силното развитие на водната растителност, не й дават възможност да се увеличи прекомерно и да пречи на рибовъдството.

Много по-голяма е обаче ползата, която дивите зърноядни птици принасят, като се хранят с плевелни семена или изронени по земята зърна на културни растения. И някои зимуващи у нас насекомоядни птици наесен напущат гората и овощните градини и прелитат в полето, където се хранят с плевелни семена. Големи количества плевелни семена унищожават дивите гълъби, яребиците, чучулигите, овесарките, чинките, кадънките, червеношийките, конопарчетата, синигерите и врабците. В изследваните 295 стомаха на яребици, убити в края на лятото, са преобладавали плевелни семена, най-вече семена на метличина. Овесарките унищожават предимно семената на дивото просо, кадънката през зимата яде охотно семена на репей и магарешки бодил, а червенушката се храни охотно със семена на конски киселец, дива лобода и коприва. Семена на коприва яде охотно и синият синигер.

Дивите птици, които се хранят с изронени на земята семена на житни и други културни растения, принасят също така полза. Ако тези семена не бъдат изкълвани от птиците, ще послужат през зимата за храна на полевките и други мишевидни гризачи и ще подпомогнат размножаването им. А ако останат по нивите, ще поникнат и ще заплевят или понижат сортовата чистота на следващите култури.

ДРУГИ ПОЛЗИ, КОИТО ДИВИТЕ ПТИЦИ ПРИНАСЯТ КАТО САНИТАРИ В ПРИРОДАТА

Освен унищожаването на огромни количества вредни насекоми, мишевидни гризачи и плевелни семена дивите птици, като санитарии в природата, принасят и редица други ползи, които са от не малко стопанско значение за човека. Някои видове птици, най-вече гаргата, враната, гарванът-мършар, а в някои южни страни (в миналото и у нас) и египетски лешояд се хранят с различни изхвърлени край населените места или в стопанските дворове отпадъци и с това подпомагат поддържането на чистотата и хигиената. Помощници на органите на чистотата дори и в

големите градове са и врабците, които непрекъснато почистват улиците, градините и дворовете от паднали или захвърлени по земята хлебни трохи и други хранителни отпадъци.

Лешоядите и каните са ветеринарни санитарии на полето и горите, тъй като се хранят с трупове на умрели животни, понякога намиращи се в такива затулени и мъчно достъпни места, където не винаги могат да бъдат своевременно открити, вдигнати и обезвредени от ветеринарно-санитарните органи. Поглъщайки бързо в stomасите си труповете на умрелите животни, вкл. и на умрелите от заразни болести, лешоядите допринасят за ограничаване разпространението на епизоотии.

Установена и напълно доказана е и голямата полза, която хищните птици принасят като природен фактор за естествения подбор на дивеча — по пригодност и инстинкт те ловят болните и недъгавите животни. Така напр. Лифорд е наблюдавал 5 пъти соколи да хващат само наранени при стреляне от него бекасини. А Повис съобщава, че при лов на диви патици по езерата в Албания няколко пъти му се е случвало дългоопашатият орел, който е извънредно бърза и ловка птица, да хваща само ранени при стрелбата, а не изобилните там здрави диви патици.

Класически пример за ползната роля на хищните птици като решаващ фактор при естествения подбор на дивеча и за запазването му от болести и израждане е случаят в Норвегия с хищните птици и белите яребици. За да се увеличи количеството на белите яребици в Норвегия, по настояване на ловците е било предприето масово избиване на ястребите и едрите видове соколи, в чийто лов се включват и белите яребици. Първите 2 — 3 години след провеждането на тази акция белите яребици действително се увеличили и достигнали 450 000 броя. През следващите няколко години обаче, въпреки изстребването на хищните птици, които били сведени до съвсем минимален брой, белите яребици започнали бързо да намаляват и достигнали до 52 000 броя, а през следващите няколко години, през които изстребването на хищните птици продължило, броят на яребиците спаднал катастрофално и те останали само 934, тъй като бързо загивали от разни болести и израждане. От направените подробни изследвания е било установено, че катастрофалното намаляване на броя на белите яребици е резултат от яростното преследване и изстребване на ястребите и соколите, тъй като липсата на доста-

тъчно хищни птици, плячка на които стават най-вече болните, слабите и недъгавите яребици, предизвикало резки неблагоприятни физиологични и патологични изменения при яребиците (прекратил се естественият им отбор чрез отстраняване на болните, преносители на епизоотии, и на хилавите, непълноценни за разплод екземпляри). Едва когато в Норвегия хищните птици били поставени отново под строга закрила и те се размножили достатъчно, броят на белите яребици започнал отново да се увеличава. Подобен е и случаят с тетеревите в Англия. При продължително преследване и изстребване на хищните птици броят на тетеревите (главният пернат дивеч в Англия) не само че не се увеличил, но силно намалел, тъй като те започнали бързо да измират от болести, паразити и израждане, а когато били поставени хищните птици под строга закрила, теревите отново се увеличили.

По-нов пример за ролята на хищните птици като полезен фактор за естествения отбор и за увеличаване на дивеча, посочва лесовъдът Мелде, завеждащ ловен район в Биела край Каменец в ГДР. В този ловен район поради въведеното строго охраняване на хищните птици общият брой на ястребите и мишеловите се увеличил и достигнал 21 двойка на всеки 10 км², каквато голяма плътност на хищни птици не се среща другаде в Средна Европа. Въпреки това броят на зайците през следващите 3 години (1953 — 1955) не само че не се намалил, но се увеличил двойно, докато в другите ловни райони на окръга Каменец, в който хищните птици не били строго охранявани и били много по-малобройни, зайците ежегодно намалявали.

Голямата полезна роля на хищните птици за естествения подбор на дивеча се потвърждава по безспорен начин и от съобщенията от В. Одрински (сп. „Лов и риболов“, 1961 г.)

Таблица 1

Година	Убити ястреби и соколи		Налични зайци	
	брой	%	брой	%
1953	658	100	15960	100
1954	1451	220	17200	139
1955	1634	247	8030	50
1956	1803	274	1900	12
1957	1468	225	4360	27
1958	1382	211	7540	47
1959	1058	161	11430	71

данни за унищожените ястреби и соколи и за количеството на зайците в района на Толбухинското горско стопанство през 1953 — 1959 г. (табл. 1).

От тия данни се вижда ясно, че през 1954 г. с увеличаване броя на унищожените ястреби и соколи броят на зайците се увеличил с 39%, обаче през следващите 2 години — 1955 и 1956, — въпреки че били унищожени много повече ястреби и соколи — до 274% спрямо 1954 г., — зайците не само че не се увеличили, но се намалили катастрофално от 15 200 през 1953 г. на 1900 през 1956 г. и останали едва 12%, т. е. 8 пъти по-малко, отколкото са били преди да е започнало по-голямото изстребване на ястребите и соколите. А когато през следващите 1957, 1958 и 1959 г. унищожаването на ястребите и соколите е било постепенно намалявано, броят на наличните зайци започнал отново да се увеличава.

Изобщо стопанската полза, която дивите птици като санитарии в природата принасят на човека, е голяма и многостранна, макар и все още да не е напълно изследвана и подробно установена.

НАЙ-ПОЛЕЗНИТЕ ЗА СЕЛСКОТО И ГОРСКОТО СТОПАНСТВО У НАС ВИДОВЕ ДИВИ ПТИЦИ

Според най-нови данни досега в различните континенти са установени общо 8594 вида диви птици. Не всички видове диви птици обаче обитават през цялата година едни и същи райони. По-голямата част от птиците, гнездещи в страните с арктичен и континентален климат, са прелетни. Наесен, след като приключи гнездовият сезон и отраснат малките им, те предприемат далечни пътувания на юг, като някои видове прелитат дори хиляди километри, за да достигнат областите в топлиите страни, където прекарват зимата, и напролет се завръщат отново в родината, т. е. районите, в които са се излюпили и отрасли. Сравнително по-малка част от населяващите тези страни видове птици, чийто организъм е пригоден да понесе големите температурни колебания и да използва разнообразна храна, са постоянни — остават и през зимата в родината си. Между прелетните и постоянните видове птици има доста преходни видове, които при настъпване на по-студени есенни дни се придвижват бавно от север на юг, а през последните дни на зимата се отправят обратно на север към гнездовите си ареали. Други видове скитащи птици, които гнездят в планинските райони, при настъпване на зимата слизат в долините, а напролет се завръщат обратно в планините.

У нас досега са установени 342 вида, или едва 4% от всичките видове диви птици, населяващи земното кълбо. Гнездещите у нас птици са 242 вида. От тях 138 вида са прелетни и 104 вида са постоянни. От останалите срещащи се у нас 100 вида диви птици около 20 вида са зимни гости, които идват от разположените по север страни, за да прекарат у нас сравнително по-меката зима, а около 80 вида само прелитат през нашата страна, без обаче да гнездят у нас. За други 107 вида може да се предполага, че макар и много рядко, при прелитане или скитане посещават за кратко време и нашата страна. Досега обаче това не е установено с положителност.

Тук ще бъдат разгледани екологичните, биологичните и морфологичните особености, както и хранителният режим на най-полезните за нашето селско и горско стопанство диви птици от видовете, чиито популации у нас са сравнително по-многобройни и имат практическо значение. В разглежданите диви птици не са включени видовете, които, ако и да са полезни като изтребители на вредни насекоми и мишевидни гризачи, нанасят повече вреда на селското, горското и ловното стопанство. Такива са напр. сивата врана, свраката и тръстиковият блатар, които разрушават гнездата на полезните видове птици. Не са включени и врабците, които, общо взето, нанасят по-голяма вреда на селското стопанство, като нападат на ята зреещите жита, слънчоглед и други култури, отколкото полза като изтребители на вредни насекоми в градините и парковете. Не са обект на тази книга и дивите птици, чийто лов е разрешен, макар че много от тях, най-вече яребицата, фазанът, пъдпъдъкът и калугерицата, са извънредно полезни за селското стопанство.

За по-голяма прегледност разглежданите видове диви птици са разпределени на 4 групи в зависимост от това, къде те пренасят сравнително по-голяма полза: 1) в стопанските дворове и животновъдните ферми; 2) в нивите, ливадите и зеленчуковите градини; 3) в овощните градини и парковете; 4) в горите и горските ползащитни пояси.

НАЙ-ПОЛЕЗНИТЕ ЗА СТОПАНСКИТЕ ДВОРОВЕ И ЖИВОТНОВЪДНИТЕ ФЕРМИ ДИВИ ПТИЦИ

В стопанските дворове и животновъдните ферми най-голяма полза принасят мухоловките, лястовиците и бързолетите, като унищожават огромни количества обикновени и конски мухи, оводи, комари и други досадни и вредни летящи насекоми. Извънредно полезни са и кукумявката и забулената сова като ревностни изтребители на мишки и плъхове.

Сивата мухоловка (фиг. 2) е малко по-дребна от врабче. Оперението ѝ на гръбната страна е сивокафяво, на главата и гърдите с надлъжни резки и петна, а на корема е сивобяло. Разпознава се лесно по отвесната стойка, честото разгърсване на крилата и лъкатушестия полет. Тя е широко разпространена гнездеща у нас прелетна птичка. Пристига в началото на май, а отлита в края на август, за да зимува в Южна Африка.

Гнезди в проредените широколистни гори, парковете, възрастните овощни градини и населените места, най-вече в стопанските дворове близо до краварници, свинарници и на други места, където се събират много мухи. Гнездото си

Фиг. 2. Сива мухоловка на гнездото си

устройва в хралупи на дърветата, в хралупки на кълвачи, в дупки по стените или под стрехите. Заема и изкуствени гнездилици. Гнездото ѝ е изградено от тънки вейки и сухи тревни стъбла, а в населените места отчасти и от хартийки и парцалчета. Застлано е с мъх, косми и памук. Снася най-често 4 — 5 зеленикави яйца, изпъстрени с ръждивочервени или виолетови петна. Мътенето трае 12 — 13 дни. В Южна България има годишно две люпила.

Сивата мухоловка е изключително насекомоядна птичка. Храни се с домашни, конски, хесенски, шведски и други мухи, различни видове комари, пеперуди и други летящи насекоми. Привечер лови и нощни пеперуди. В хладни и влажни дни, когато насекомите не летят, хваща гъсеници, най-вече на златозадки, педомерки, гъботворки, коприварки, различни ларви и листни въшки по леторастите и листата на дърветата, полските култури и ливадите или събира насекоми и ларвите им направо от земята.

Беловратата мухоловка (фиг. 3) се отличава по пъстрото си оперение, което на корема е бяло, а на гръбната страна черно с бяло петно на главата, широка бяла ивица на врата и големи бели полета на крилата.

Фиг. 3. Беловратата мухоловка

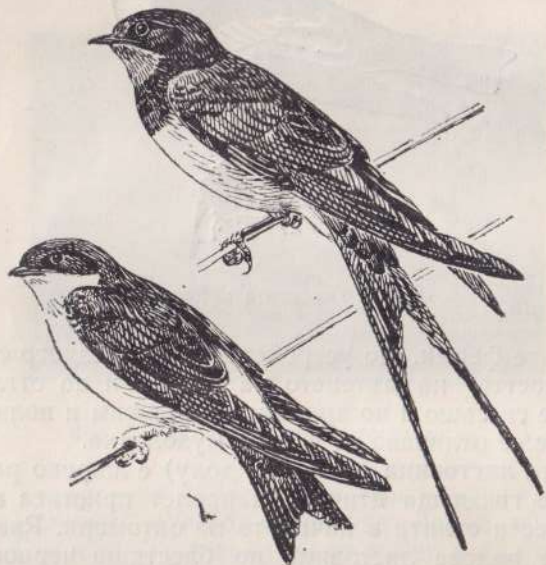
У нас пристига в края на април и отлита в началото на септември. Зимува в Африка. Гнезди в южните райони на страната — както в проредените гори и овощните градини, така и в населените места, най-вече в стопанските дворове и жи-

вотновъдните ферми. По устройството на гнездото си, по продължителността на мътенето на яйцата и по отглеждането на малките си също и по хранителния режим и ползата, която принася, не се отличава от сивата мухоловка.

Селската лястовица (фиг. 4 — долу) е широко разпространена у нас гнездеща птичка. Напролет пристига в края на март, а наесен отлита в началото на октомври. Различава се от другите видове лястовици по блестящо черносиният си гръбна страна, червеникавокафявото чело и гърло, широката лъскава черносиня огърлица, белия с червеникав оттенък корем и дълбоко врязаната вилообразна опашка със зеленикав или синкав блясък и много дълги странични опашни пера. Крилата ѝ са прави, дълги и остри. Човката е къса, но широко отваряща се. Краката ѝ не са оперени.

Обитава почти изключително селищата, но главно по-малките села, през които протича река или наблизо до които има водоем. Гнезди в оборите, плевните, по навесите и верандите. Гнездото си устройва в ъглите между външните стени и покрива или между вътрешните стени и тавана, а по-рядко върху някоя хоризонтално разположена греда и тогава то има форма на блюдо. Изгражда го от влажна глинеста пръст, която смесва със слюнката си и към която примесва косми,

пера и сламки. За да се предотврати срутването на гнездото от собствената тежест на влажния градивен материал, строежът често се прекъсва и се изчаква изсъхването на новоизградената част. Външните стени на гнездото са груби, грапави и със стърчащи навън сламки и пера, но отвътре то е измазано гладко и застлано с тънки тревни стъбла, нежни перца, мъх и парцалчета.

Фиг. 4. Градска лястовица (горе) и селска лястовица (долу)

През втората половина на май лястовицата снася 5, порядко 6 бели яйца, изпъстрени с ръждивокафяви или сиво-виолетови петна. Има и второ люпило, но с не повече от 4 яйца. Мъти само женската в продължение на 14—15 дни. Малките излитат от гнездото на около 3-седмична възраст.

Селската лястовица се храни изключително с насекоми, които лови, като лети по селските улици и площади, обширните стопански дворове, около животновъдните ферми, зеленчукови градини, близки до селото бостани, ливади, пасища и водопои. Ловният ѝ полет е извънредно бърз и стремителен, но с често внезапни остри или плавни завой и неочаквани, мигновени отскачания встрани, за да хване прелитащо край нея насекомо. Установено е, че една лястовица изтребва днев-

но до 10 000 летящи насекоми, най-вече комари и папатаци, летящи листни въшки, домашни, конски, хесенски, шведски, зелеви и други мухи, оводи, молци, пеперуди, бръмбари и др. А за един летен сезон двойка лястовици изтребва милиони от тези вредни насекоми.

Градската лястовица (фиг. 4 — горе) е широко разпространена гнездеща у нас прелетна птичка. Наесен, в края на септември, отлита на юг, зимува в Египет и Судан и напролет се завръща през първата половина на април.

Тя е малко по-дребна от селската лястовица. Гръбната ѝ страна, с изключение на бялата ѝ трътка и матовочерните крила, е синьочерна с метален блясък. Коремът е чисто бял. Опашката е по-плитко връзана.

Заселва се в жилищните и стопански сгради, недалеч от някой, макар и малък водоем. При благоприятни гнездови и хранителни условия градските лястовици строят гнездата си непосредствено едно до друго и образуват колонии от няколко десетки двойки. Известни са колонии от по няколкостотин гнезда. За разлика от селската лястовица градската разполага гнездата си винаги по външните стени на тухлени или каменни сгради независимо от височината им, най-често под стрехите, еркерите и балконите. За гнездов материал използва по-малки сламки и пера, поради което гнездото ѝ изглежда по-добре оформено и изгладено. Годишно има 2 люпила. Мътят и двата родителя в продължение на 14—15 дни. Малките прекарват в гнездото в зависимост от климатичните условия 19—22 дни.

Градската лястовица се храни и изхранва малките си изключително с летящи насекоми от същите видове, които унищожава и селската лястовица, поради което принася също така извънредно голяма полза.

Бряговата лястовица (фиг. 5) е широко разпространена у нас гнездеща прелетна птичка. Напролет пристига през април, а наесен отлита през септември. Едра е колкото градската лястовица. Гръбната ѝ страна е кафява, крилата и опашката ѝ са малко по-тъмни, гушата и страните на гърдите са сивокафяви, а коремът е бял. Опашката ѝ е слабо връзана.

Гнезди на големи колонии в дупки по стръмни брегове на реки и езера. Особено големи колонии от по няколко хиляди двойки се намират по отвесните брегове на Дунав. Гнездовите дупки завършват с разширение, в което бива устроено гнездото. То е застлано със сухи тревни стъбла, перушинки и

пух. Понякога бряговата лястовица гнезди и на 1—2 км от реки и други водоеми. В края на май снася 5—6 бели яйца. Годишно има по 2 люпила. Мъти яйцата си и отглежда малките си, както градската лястовица.

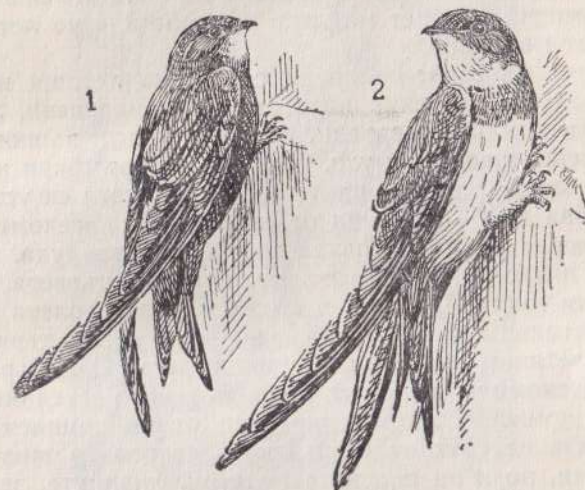

Фиг. 5. Брягова лястовица пред гнездовата си дупка

Храни се изключително с насекоми — обикновени, люцернови и други комари, папатаци, различни видове мухи, оси, бръмбари, оводи, ливадни и други видове пеперуди. Хваща ги, летейки бързо в различни посоки над водата и крайбрежията, поради което е твърде полезна птица не само за разположените недалеч от реки ферми и пасища, но и за крайбрежните ливади, полски култури и зеленчукови градини.

Черният бързолет (фиг. 6, 1) прилича доста на лястовица, но е по-едър и се отличава с по-тесните си, при летене извити като полумесец крила, които надвишават значително късата му шилообразна опашка, както и по еднообразното си тъмносивокафяво оперение с бяло петно на гърлото. Човката му е черна и с дълбок изрез, който дава възможност да я разтяга широко при ловене на насекоми във въздуха. Жълтеникаворозовите му стъпала са много слабо развити; с тях той не може да ходи и на земята е напълно беспомощен. Целият му организъм обаче е пригоден за бързо и продължително летене. През лятото прелетява около 2000 км на ден със средна скорост 110 км на час.

Черният бързолет е прелетна, гнездеща у нас птица. В края на август отлита да зимува в Южна Африка и на о. Мадагаскар, а в началото на май се завръща. Гнездото си устроява в дупки и пукнатини по стръмните скали и брегове,

Фиг. 6 Бързолети;

1 — черен бързолет; 2 — алпийски бързолет

както и в хралупки на стари върби и други дървета. Среща се да гнезди и в населените места в ниши и пролуки в каменната зидария на сгради, руини, мостове, под покривите или корнизите на камбанарии, водни кули и други високи стопански и жилищни сгради. Понякога при удобни за гнездене условия образува колонии. През 1940 г. в пукнатините на отвесните стени на Джамбазтепе в Пловдив имаше малка колония от 8 двойки.

Новопостроеното гнездо представлява широка около 10 см купчина от вейки, сухи тревни стъбла, лико, листа и листни дръжки, парцалчета, косми, конци, вдигнати и носени от вятъра, който бързолетите хващат във въздуха при летене и слепват с бързо втвърдяващ се секрет, отделен от плюнчените им жлези изобилно по време на изграждането на гнездото.

Към края на май черният бързолет снася 2, по-рядко 3 продълговати бели яйца. Мътенето трае 18—20 дни. Родителите хранят малките по 20—25 пъти на ден с голямо количество насекоми, които хващат при летене, но голяма част от тях не поглъщат, а задържат в широката си уста, слепват със слюнка на топки и отнасят на малките си в гнездото. На 6-седмична възраст младите бързолети вече летят добре и напущат гнездото.

Черният бързолет се храни с активно летящи или подепти от въздушно течение насекоми — обикновени, люцернови и други комари, папатаци, крилати листни въшки, домашни, хесенски, шведски мухи, оси, оводи, бръмбари и пеперуди, които хваща главно при летене с широката си уста. Дневно изстребва по 7—8 хиляди от тези вредни насекоми. В слънчевите часове на деня ловува високо във въздуха, а вечер лети ниско над ниви, ливади, пасища, дървета, водоеми и населени места. В СССР в стомаси на бързолети са намерени и остатъци от житни бегачи, растителни дървеници и други нелетящи насекоми, което показва, че бързолетите ловят насекоми и по листата и стъблата на растенията, както и по земята. Следователно тези птици принасят значителна полза не само за стопанските дворове и животновъдните ферми, но и за полските култури, ливадите, зеленчуковите, овощните градини, парковете и горите.

Алпийският бързолет (фиг. 6, 2) е също прелетна, гнездеща у нас птица. Пристига през април, а отлита към края на септември. Зимува в Африка. Оперението му на гръбната страна е кафяво с метален блясък по крилата и опашката. Долната страна на тялото му е бяла с кафява препаска на гърдите. Гнезди в населените места под стрехите и в пролуките по стени на високите сгради, както и на колонии по стръмните речни брегове, отвесни скали и урви. Малки колонии са намерени да гнездят в дупките на варовитите скали край с. Красен, Русенски окръг.

Устрояването на гнездото, отглеждането на малките, хранителният режим и ползата, която принасят, са сходни с тях на черния бързолет.

Домашната кукумявка (фиг. 7) е повсеместно разпространена у нас постоянна гнездеща птица. Среща се най-често в открития ландшафт, прошарен с отделни или групи стари хралупести дървета, в парковете, възрастните овощни градини, в местностите със стръмни брегове или урви с подходящи за гнездене дупки и пукнатини. Обитава и населените ме-

ста, вкл. и големите градове, където гнезди по таваните и други подходящи места на камбанарии и високи стари сгради. Гнездовите двойки са постоянни.

Фиг. 7. Домашна кукумявка пред гнездото си

Обикновено снася 4—5 бели закръглени яйца, но при изобилна храна — през така наречените „миши години“ — броят на яйцата в едно люпило достига до 7—8. Мътенето трае 28 дни. Малките растат бързо и на 25-дневна възраст напускат гнездото, но се задържат близо около него още десетина дни, през което време родителите продължават да ги хранят. Годишно кукумявката има само 1 поколение.

Оперението на домашната кукумявка е на гръбната страна тъмнокафяво, изпъстрено по главата с дребни бледокафяви, а към гърба, крилата и опашката — с по-едри белезникави, капковидни петна. Коремната страна е по-светла и с белезникави шарки. Тя е една от най-дребните видове сови, обитаващи нашата страна. Човката ѝ е къса, завита още от основата силно надолу. Стъпалата ѝ са оперени до обраслите с редки четинести перца пръсти. Тялото си държи наведено, но при опасност го изправя и опъва колкото е възможно

нагоре, а перушината ѝ настръхва и тя изглежда значително по-едра, отколкото в действителност. Изненадана в скривалището си, тя заема „внушителна“ поза, втрещва в нарушителя на спокойствието ѝ големите си светещи в тъмнината янтарножълти очи, които в миналото някои суеверни хора са считали за очи на „зъл дух“ или на „таласъм“. Често пъти, когато бъде изплашена, кукумявката ту издига, ту навежда главата си или я върти наляво и надясно, като че ли се кланя, зове или се заканва и с тези характерни и обикновени за нея движения изплашва още повече суеверните хора.

Макар и да е нощна птица, кукумявката не се плаши от светлината и често пъти, дори и през най-ясните дни, може да се види кацнала по билото на покрива, на комин, на купа сено, стълб или друго високо място, огряно от слънчевите лъчи. По-голямата част от деня обаче прекарва затаена в тъмната си дупка или хралупка, а на лов излиза привечер и често ловува чак до разсъмване. Викът ѝ е твърде характерен и звучи като „кмю, кмю“, „куку-кяу, куку-кяу“, а понякога като глухо „буу, бубу“ или джавкащо „квев, квев“.

Кукумявката се храни главно с различни пеперуди, бръмбари, скакалци, хоботници и други по-едри насекоми, с полевки, горски, полски и домашни мишки и плъхове. При изследване в СССР, ГФР и Англия е установено, че в погядките ѝ остатъците от мишевидните гризачи са 89—98% от всички погълнати от нея гръбначни животни. Изчислено е, че двойка домашни кукумявки изтребват годишно до 6000 мишки, полевки и плъхове и следователно запазва 10 000—12 000 кг зърнени храни.

Забулената сова (фиг. 8) е у нас предимно скитаща, а сравнително по-рядко постоянна, гнездеща птица — главно в южните райони на страната. Обитава предимно населените места, най-вече таваните и други подходящи, рядко посещавани места на високи сгради и складове за зърнени и други храни, където се въдят мишки и плъхове. През 1936 и 1937 г. я намерихме да гнезди в неработещата тогава държавна мелница край Ивайловград.

Забулената сова е едра колкото гълъб. Главата ѝ е голяма, с дълъг, тесен череп и с ясно очертан сърцевиден диск. Перушинни „уши“ няма. Крилата ѝ са много дълги, а опашката е относително къса.

Гнездото си устройва в някоя по-тъмна част на тавана или под гредоредата на покрива на по-висока сграда. В началото на април снася 5—7, а в „миши години“ дори 12

продълговати матовобели яйца. Мъти само женската в продължение на 32 — 34 дни. Младите забулени сови напушат гнездата на 2-месечна възраст.

Оперението на забулената сова е на гърба пепелявосиво с дребни безцветни и черни капковидни петна и ръжди-

Фиг. 8. Забулена сова, донесла плъх за храна на малките си

вокафяви шарки. Сърцевидният ѝ лицев диск е обкръжен с дребни червеникавокафяви перца. Няма перушинни „уши“. Ирисът ѝ е червеникавокафяв. Човката е жълтеникавосива, дълга, в края леко завита надолу. Гласът ѝ звучи като хрипливо „ххрюхх“ или като проточено грачене, наподобяващо „ке-е ки-и-й-я“. Издава и звуци, подобни на джавкане и мяукане.

Забулената сова се храни главно с домашни, полски и горски мишки, полевки, плъхове и водни плъхове, а много по-рядко и с къртици, земеровки и дребни птички — най-вече млади, нелетящи още добре врабчета. Според извършени от Утендърфер изследвания на костите от 77 600 екземпляра гръбначни животни, съдържащи се в няколко хиляди погядки на забулени сови, птиците са съставлявали само 3%, а в СССР Александров е установил, че храната на забулената сова се състои от 98,9% от мишевидни гризачи и само 1,1% от птичките, от които $\frac{1}{5}$ са врабци. Забулената сова унищожава и голямо количество нощни пеперуди, бръмбари, хоботници, сиви и телени червеи и други едри вредни насекоми. Поради това тя е много полезна птица не само за стопанските дворове, но и в полето.

НАИ-ПОЛЕЗНИТЕ ЗА НИВИТЕ, ЛИВАДИТЕ И ЗЕЛЕНЧУКОВИТЕ ГРАДИНИ ДИВИ ПТИЦИ

Дивите птици, които принасят полза за полските култури, ливадите и зеленчуковите градини, са много. Тук ще разгледаме най-полезните от тях и сравнително най-често срещаните в нашата страна.

Гаргата (фиг. 9), наречена още чавка, е повсеместно разпространена у нас гнездеща постоянна птица. Обитава про-

Фиг. 9. Гарга

шарения с единични или групи дървета културен ландшафт, парковете, градините и населените места. Едра е колкото гълъб. Оперението на гръбната ѝ страна е черно, на главата с виолетовосив, а на крилата и опашката с пурпурен до синкавозелен метален блясък. Вратът е сив, а коремът сивочер. Гласът ѝ звучи като „га, га“ или „ке-ке“, а в полет — като „киак-киак“. Взета още малка от гнездото и огледана от човека, гаргата се опитва да подражава гласа му, като издава звуци, наподобяващи някоя от най-често употребяваните от него думи.

Полова зрелост гаргата достига на около 2-годишна възраст. Гнезди поединично, на малки групи или на колонии от

по десетина двойки. Гнездото си устройва в тавани, под покриви на стари сгради, понякога дори в комините, в хралупести дървета, в издълбани от черния кълвач хралупки, в дупки по скалите или в изоставени гнезда на врани. Гнездото си изгражда от сухи клонки, смесени с кал, и го застила с тревни стъбла, коренчета, вълна, парцалчета и късчета хартия. През април снася 4 — 6, понякога 7 — 8 светлосивеникави яйца, прошарени с кафявосиви петна. Мъти женската в продължение на 18 дни. В гнездото малките прекарват около 1 месец. След гнездовия период гаргите се събират на ята, понякога заедно с врани, и скитат през есента и зимата.

Основната храна на гаргата са насекомите, най-вече скакалци, щурци, плужеци, цвеклови, люцернови и други хоботници, чернотелки, житни бегачи, полски ковачи и много вредните им ларви — телените червей, априлски, майски, юнски бръмбари, бръмбари-житари, листояди, семейди, сечковци, различни видове пеперуди и гъсениците им; царевичен пробивач, ливадна пеперуда, гъботворка, златозадка, пръстенотворка, педомерка, както и различните видове нощенки и гъсениците им — сивите червей. Гаргата се храни и с полевки, полски и горски мишки. Яде и различни семена, но в незначителни количества.

Понякога гаргата накълвава зрелите череша и други сочни плодове, дини и пъпеши. Нанесените вреди обаче са нищожни в сравнение с голямата полза, която принася на селското и горското стопанство.

Полската (посевната) врана (фиг. 10) се среща у нас повсеместно, но е най-чест прелетен гост през есента и зимата, когато идва на големи ята от по-северни страни. Като гнездеща у нас птица е по-рядка. Обитава крайнините на горите, речни долини и полета, прошарени с групи дървета. Гнезди предимно на големи колонии от стотина и повече двойки. Често пъти се изграждат по няколко десетки гнезда на всяко дърво. В края на март или през април снася 3 — 5, по-рядко 6 сивозеленикави яйца с дребни, кафяви петна. Мъти само женската в продължение на 18 дни. През първите дни след излюпването малките биват затопляни от майката, а хранени от бащата. На 30-дневна възраст младите полски врани напушат гнездото. През август враните се събират на големи ята и водят предимно скитнически живот.

Човката при младите птици е оперена в основата, а при възрастните е гола и беззникава. Оперението ѝ е изцяло

черно, на гърба с червеникавовиолетов метален блясък, а на главата син. По земята се движи с големи крачки, понякога подскача. Полетът ѝ е лек, прав, но сравнително бавен. При летене разпъва маховите си пера като пръсти.

Фиг. 10. Полска врана, кацнала на клон

Полската врана е всеядна птица, но основната ѝ храна са насекомите и ларвите им, както и полевките, полските и горските мишки. Яде и мърша, различни хранителни отпадъци, плодове, семена и зеленина. При изследване съдържанието на стомасите на 112 полски врани, убити в Добруджа, Златанов (1956) е установил, че в 92% от тях е имало главно насекоми и само 1 — 2 зърна. Най-вредните насекоми, които полската врана изтребва, са скакалците, вкл. и мехчетата с яйцата им, щурците, поповите прасета, хоботниците, полските ковачи и ларвите им — телените червеи, които изравя от почвата, майските и други бръмбари и ларвите им, различните видове пеперуди и гъсениците им, най-вече царевичния пробивач, ливадната пеперуда, гъботворката, бялата тополова пеперуда, златозадката, пръстенотворката, нощенките и опасните им гъсеници — сивите червеи. В СССР при изследване храната на полската врана били намерени големи количества сиви червеи — до 71 в едно стомахче на убити около Казан полски врани, до 533 телени червеи в 1 стомахче на полски врани, убити в Западен Сибир, и до 773 цвеклови

хоботници в 1 стомахче на убити полски врани в Украйна. Въпреки малките вреди, които понякога нанася, изскубвайки пониците на царевичката или кълвейки дини и пъпеша, полската врана е много полезна птица.

Скорецът (фиг. 11) е твърде честа и повсеместно разпространена гнездеща у нас прелетна птица. От всички прелетни

Фиг. 11. Двойка скорци, кацнали на клон

птици той е най-ранният предвестник на пролетта. У нас пристига в началото на февруари. Наесен отлита на юг през ноември и прекарва най-студените зимни дни по беломорските острови. Отделни групи скорци, особено при по-меки зими, остават да зимуват и в нашата страна.

Скорецът обитава разредените широколистни и смесени гори, прошарени с поляни, ливади, крайнините на горите, както и открития ландшафт с групи или единични дървета. Не се плаши от човека и твърде често обитава парковете, градините и дворовете със стари овощни и други дървета, вкл. и в големите градове, където гнезди най-вече в кухините под керемидите на стрехите на по-високите сгради. Скорецът заема охотно и окачените по-високо изкуствени гнездилици с подходящи за него размери и входен отвор.

Веднага след прелета мъжките скорци, накацали по върховете на дърветата, по билото на покрива, комините или телевизионните антени, трептейки весело с криле и опашка, започват още от разсъмване да пеят най-разнообразни, макар и не винаги много мелодични песни. Ако и да е доста посредствен певец, скорецът е отличен имитатор и умее като някоя друга птица да подражава в песнето на дрозда, авлигата, щиглеца, славя, кукумявката и други птици, вкл. и на домашния петел, както дори и на мяуканията на котката и кваканията на жабите. Чувствителният му слух долавя най-разнообразни тонове, а силната му музикална възприемчивост му дава възможност да запомня и възпроизвежда, макар и по свой особен маниер, най-различни звуци, които често чува у нас или по местата, където зимува.

Скорецът обикновено гнезди на отделни двойки, но много често при наличност на удобни за гнездене места образува гнездови колонии от 5 — 10, а понякога и повече двойки. Гнездото си устройва в естествени хралупки, в хралупки на кълвачи, в дупки по стръмните брегове и оврази, по стените и под стрехите. Застила го с тънки вейки, сухи тревни стъбла, дръжки от миналогодишни листа, влакнести коренчета и пера. През първата половина на април снася най-често 5 — 6 зеленикавопепеляви яйца. Мъти предимно женската в продължение на 14 — 15 дни. Малките се изхранват от двамата родители изключително с насекоми и ларвите или гъсениците им. Годишно скорецът има 2 поколения.

В края на лятото скорците се събират и скитат на малки ята, които с настъпването на есента се сливат в големи ята от по стотици, понякога дори хиляди птици.

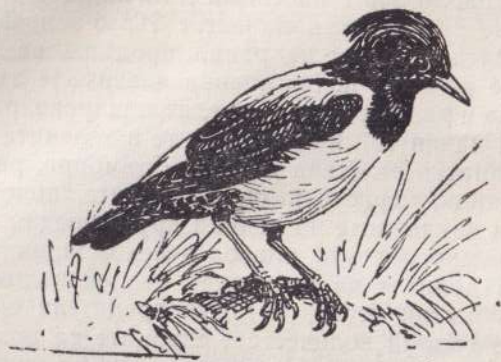
Скорецът е доста красива птица. Оперението на младите скорци е тъмнокафяво с белезникави петна. В началото на зимата по гърба им се появяват тъмножълти шарки с метален блясък, а коремът се изпъстря с бели петна, които напролет при първото брачно оперение изчезват. При възрастните скорци оперението е черно с красив, преливащ се във всички цветове на дъгата, но предимно виолетовозеленикав метален блясък, и изпъстрено с бели капки, които напролет почти изчезват. При женската металният блясък не е така ярък. Дългата му, права човка през пролетта и лятото е яркожълта, а през есента и зимата — кафява. Стъпалата му са червеникавокафяви, дълги, дебели и покрити с ороговени щитчета, а пръстите са здрави и с големи, яки, извити нокти.

Скорецът се храни с различни насекоми, с ларвите и какавидите им и унищожава огромни количества вредители на селското и горското стопанства. При търсене на храна се движи с големи крачки или бързо прибягва по нивите, ливадите и зеленчуковите градини. Изчислено е, че дневно 1 скорец унищожава около 200 г насекоми и личинките им. При масово появяване на скакалци скорецът бързо започва да се храни с тях и след като се е нахранил, продължава да ги избива. В изораните рохкави почви навира навсякъде дългата си, но здрава човка и разтваряйки я изведнъж широко, разравя пръстта. По този начин той намира сивите и телените червеи, ларвите на мъхнатия, майския и други бръмбари, различните видове хоботници, чернотелките, плужеците, поповите прасета и ларвите и какавидите на редица други вредни насекоми. За разлика от много други видове насекомоядни птици, които обикновено долитат да се хранят със скакалци, хоботници, скокловци, житни бегачи и други вредители едва когато те се появят в големи количества, скорците са винаги в полето и изстребват непрестанно вредните насекоми още преди да са се появили масово. А тази тяхна дейност е безспорно много по-ценна, отколкото изстребването на размножилите се масово насекоми, след като те са вече нанесли значителни вреди на културните растения.

От дърветата скорецът събира насекомите, ларвите и гъсениците им много охотно, но при масово появяване на гъсеници или други вредители в овощните градини, парковете, полезащитните горски пояси и горите обитаващите наоколо скорци бързо се концентрират и започват масово да ги изстребват. Установено е нееднократно, че привлечените чрез поставяне на изкуствени гнездилки в горите стотици двойки скорци могат да предотвратят и дори да ликвидират напълно масовото размножаване на много от най-опасните вредители на горите: гъботворката, пръстенотворката, педомерките, златозадката, брястовата ногоопашница, боровата копринарка и други вредни насекоми, като унищожава не само възрастните екземпляри, но и гъсениците, ларвите и какавидите им.

Понякога скорците кацат и по гърбовете на говедата, за да събират насекомните им паразити, с които се хранят. В края на лятото и през есента те ядат отчасти и растителна храна, най-вече сочни плодове. Обаче вредата, която могат да нанесат, е незначителна в сравнение с огромната полза, която принасят, изстребвайки неизброими количества от най-вредните за селското и горското стопанство насекоми.

Розовият скорец (фиг. 12) е обитател главно на степните области в Западна Азия, където все още скакалците се появяват масово и на големи площи. Той обаче е скитаща птица и при странствуването си нерядко достига в Югоизточна

Фиг. 12. Розов скорец

Европа, а понякога прониква на запад до Австрия и Италия.

У нас розовият скорец е прелетна гнездяща птица, но се появява, особено на по-големи ята, периодически. От 1877 г. досега са публикувани сведения за наблюдаването му на различни места в страната през 22 различни години, но вероятно е идвал и през други години, най-вече в Добруджа, без това да е отбелязано. Най-рано е наблюдаван на 4 май 1899 г. при Враждебна край София, а най-късно — на 9 август 1893 г. в Княжево. Това е било най-голямото пристигнало у нас ято — над 10 000 скорци.

Розовият скорец гнезди на колонии в дупки по варовити скали, стари изоставени каменни карниери, складирани на фигури камъни, но винаги в открития ландшафт и недалеч от местности, където през предната година е имало скакалци, които са снесли изобилно яйца, и се очаква отново излюпването на големи количества от тези вредители. Гнездото е застлано оскъдно с тревни стъбла, влакнести коренчета и птичи пера. Снася 5 — 6, а при изобилие на скакалци — 7 — 8 издути, лъскави, бледосиви яйца. В мътенето, което трае 14 дни, участвуват и двамата родители. Малките са много лакомни, растат бързо и на 24-дневна възраст напушат гнездото си.

По размери, придвижване по земята и летене розовият скорец е много сходен с обикновения скорец, но се отличава от него по добре оформената си на тила качулка от удължени черни перца и по розовата окраска на оперението на гърба, кръста, гърдите и корема. Главата и останалата част на тялото му са черни с виолетов метален блясък. Човката му е жълта, по-дебела, но по-къса, отколкото на обикновения скорец и сравнително повече завита надолу. Краката му са оранжеви. Оперението на женската е по-матово, а качулката — по-малка. Песните на розовия скорец са хрипливи, немелодични свиркания.

Розовият скорец се храни почти със същите видове насекоми, с които се храни и обикновеният скорец. Основната му храна обаче са скакалците, с които главно изхранва и малките си. Установено е, че възрастният розов скорец изядва дневно до 360 скакалеца и макар напълно да се е наситил, продължава да избива многократно повече, отколкото е можал да изяде. Скакалците хваща обикновено на земята, но прелитащите на облаци преследва и във въздуха. В Туркмениния Рустемов е установил, че колония от 1500 двойки розови скорци изтребва дневно 3000 кг скакалци. Освен насекоми и ларвите им розовият скорец яде отчасти семена, плодове на черница, бъз и др., а понякога и дребни зърна на грозде. Вредата, която би могъл да нанесе, е незначителна.

Полската чучулига (фиг. 13) е повсеместно разпространена у нас постоянна, гнездяща птица. Тя е най-честата от всички видове чучулиги, срещащи се в нашата страна. Обитава нивите, ливадите (но не и влажните с буйна тревна растителност), горските поляни и пасищата главно в равнините и хълмистите места. През лятото се среща и в планинските поляни и плата.

Полската чучулига е малко по-дребна от скореца. Окраската на оперението ѝ е на гърба землестокафява с чернокафяви надлъжни резки и шарки. Маховите и опашните ѝ пера са тъмнокафяви със светли краища на външните им ветрила. Гушата и страните са бледокафяви с тъмнокафяви резки. Останалата долна страна на тялото е безцветна. Средно голямата ѝ човка и сравнително късите ѝ крака са тъмнокафяви. Задният палец завършва с дълъг, почти прав нокът. Поради това не може да се задържа устойчиво кацнала по клонките на дърветата, но по земята бяга много бързо и ловко.

Гнездовите двойки се образуват рано напролет. След като се разделят на двойки, чучулигите още от зазоряване изли-

тат високо над гнездовия си район и пеят в продължение на 4 — 5 часа. Очарователната им песен се състои от комбинирани по най-разнообразен и мелодичен начин звънки, сребристи трели, които звучат като „чрли-трюнт, трюнт, тирлир-лир-лир-“, „трюлюит-трюлюит-три-ри-ри“ и други много приятни звуци, които не могат да се предадат с човешката реч. Понякога чучулигата пее и през светлите лунни нощи.

Фиг. 13. Полска чучулига

Гнездото на чучулигата бива разположено на земята, добре замаскирано сред посевите или тревите в някоя естествена трапчинка, в образувана от копито на добитъка вдлъбнатина, в орна бразда или в ямичка, издълбана от женската. Изградено е от тревни стъбла, слама, коренчета и застлано със сухи тревички, мъх, косми, дребни перца и пух. През април снася 3 — 4, по-рядко 5 — 6 бледосиви яйца, прошарени с гъсти кафяви точки и петна. Мъти само женската в продължение на 13 дни. Спускайки се след пеенето на земята, чучулигата никога не слиза направо на гнездото си, а на 15 — 20 м. встрани от него и прикривайки се в тревата, бързо прибъгва до него. Малките биват хранени и от двата родителя с насекоми, ларвите или гъсениците им, растат бързо, на десетдневна възраст са вече оперени, бягат добре и често излизат от гнездото, а на 3-седмична възраст вече летят добре и напушат родителите си, които наскоро започват второ люпило. В края на лятото младите чучулиги образуват с родителите си малко семейно ято и заедно скитат из стърнищата, покосените ливади, поляните и пасищата.

През пролетта и лятото полската чучулига се храни с насекоми и ларвите им, най-вече с листни бълхи, житни дървеници, цвеклови и други хоботници, телени червеи, с гъсениците на ливадната пеперуда, със сиви червеи и изобщо с всички видове насекоми, които може да достигне и да улови с човката си, като бяга и подскача по земята. Като се има пред вид, че тя се заселва доста плътно — по около 5 двойки на 10 дка, които при 2 люпила отглеждат общо 40 — 50 малки, явно е, че количеството вредни насекоми, които унищожават, и ползата, която принася за селското стопанство, е много голяма. През есента и зимата полската чучулига яде и различни плевелни семена и житни зърна. Тя обаче никога не кълве класовете, а събира само опаднали по земята зърна и с това ограничават изхранването на мишевидните гризачи през зимата и размножаването им.

Качулатата чучулига е гнездеща у нас постоянна и широко разпространена в равнините птичка. От полската чучулига се отличава само по добре оформената си, постоянно стърчаща островърха качулка от чернокафяви перца. Среща се най-често в близките до селата и градовете открити места, обрасли с рядка трева, по пътищата и железопътните насипи. Тя е много доверчива към човека и през есента се появява и в самите населени места, включително и в големите градове.

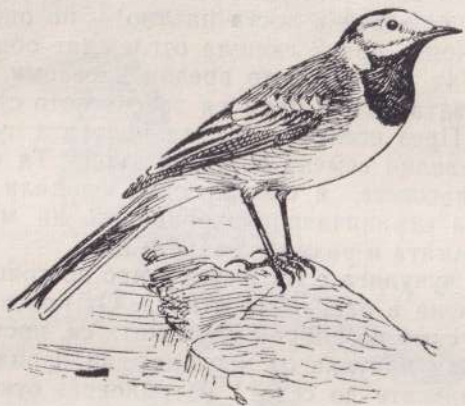
Гнездовите двойки не се разделят и през зимата. Любовните призивни „подсвирквания“ на мъжкия започват да се чуват още в най-ранна пролет. Наскоро те се превръщат в къси, но звънки и мелодични песнички, наподобяват „трю-люлюи, юи-трюи-ю“, „джюк-юк, „юи-тюи-ю“ и други. Пее най-често на земята, скрита сред тревата, кацнала по оградите или покривите, а сравнително много по-рядко във въздуха при летене на токуващия мъжки. Тя гнезди и отглежда малките си, както полската чучулига. Принася същата полза, като изтребва големи количества вредни за полските култури насекоми.

Бялата стърчиопашка (фиг. 14) е гнездеща у нас прелетна птичка. Пристига през март, а отлита през октомври. Някои по-северни популации зимуват у нас.

Среща се най-често край потоците, по бреговете на реки, блатата и други водоеми, около зеленчуковите градини, торищата и напояваните люцернови ливади, а понякога и в населените места. Среща се макар и по-рядко и в планински мочурища на значителна височина.

Бялата стърчиопашка е със стройно удължено тяло, дъл-

ги крака и почти непрекъснато трептяща опашка. Оперението на мъжкия на челото, бузите, шията и корема е бяло, на задната част на главата, гърлото и гушата — блестящо черно, на плещите, гърба и гърдите — сиво. Маховите пера са

Фиг. 14. Бяла стърчиопашка

тъмнокафяви. Опашката ѝ е черна, с изключение на двете двойки външни пера, които са бели. При женската черното оперение на главата и гушата е със сивкав оттенък.

Към края на април устройва гнездото си, като нагажда формата и големината му в зависимост от наличните условия. Намирали сме гнездото ѝ в хралупи, в дупки по стръмни речни брегове, в пукнатини на скали, между складирани дърва, върху греди под покрив на стар навес и под моста на Арда край Ивайловград, но винаги добре прикрито отгоре. Гнездото е изградено от сухи тревни стъбла, дребни листа, влакнести коренчета и е застлано с по-нежни сухи тревички, мъх, пух, вълна и конски косми, а когато е недалеч от населени места, в него може да се намерят парцалчета и хартийки. Понякога за гнездо се използва и малка трапчинка в земята, която бива грижливо застлана.

Снася 5 — 6, по-рядко 7 — 8 бледосинкави яйца, гъсто прошарени с дребни кафяви и сиви петна и резки. Мътенето трае 13 дни. Малките напушват гнездото на 12-дневна възраст, но се задържат около него още 7 — 8 дни. След гнез-

довия сезон младите и възрастните стърчиопашки се обединяват в неголеми ята и скитат по крайбрежните местности и напояваните културни полета, а при настъпване на хладните есенни дни отлитат да зимуват на юг.

Песните на бялата стърчиопашка са весели и мелодични, комбинирани от звънливи звуци, наподобяващи „ци-зи, ци-зи“, „ци-ци-ци“, цилип-цилип“, „цисие-цисие“, „цюзю-цюзю-клюп“ или „цйй-вит, цюри-цюри-цюри“.

Бялата стърчиопашка се храни и изхранва малките си изключително с насекоми, които хваща главно по земята и растителността. Тя обаче много изкусно преследва и хваща летящи във въздуха насекоми. При изследване стомахчета на бели стърчиопашки са намерени остатъци от гъсеници на ливадна и други пеперуди, скакалци, попови прасета, плужци, житни бегачи, житни оси, комари и ларвите им, люцернови листояди и ларвите им, житни и други растителни дървеници и други вредни насекоми. Особено голяма полза бялата стърчиопашка принася и в зеленчуковите градини, където изстребва големи количества вредни насекоми, бягайги много бързо и подскачайки към по-високите растения, за да хване и намиращите се по тях насекоми, ларвите или гъсениците им. Тя не е плашлива и често се навърта около работещите в зеленчуковите градини хора и се спуска да хване изпод мотиката или лопатата извадените на повърхността на почвата червеи, ларви и какавиди на насекоми. Понякога каца по гърбовете на домашните животни, за да хваща паразитиращи по тях насекоми, с които се храни. Често лети след стадата и хваща привлечените от добитъка конски и други мухи, оводи и други насекоми.

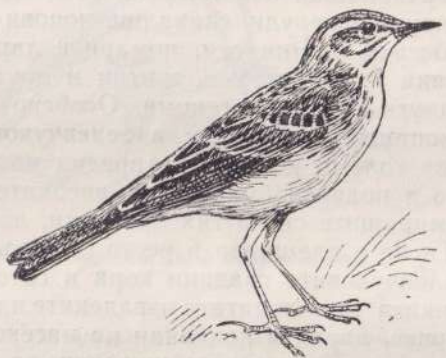
Жълтата стърчиопашка е гнездеща у нас прелетна птичка. Среща се най-вече в оризищата и други напоявани култури, във влажни ливади, а по-рядко и в планинските мочурища. У нас пристига към края на март, а отлита през август или септември. От бялата стърчиопашка е малко по-дребна. Оперението ѝ е много красиво. У мъжкия горната част на главата и врата са черни с бяла вежда над очите, гръбната страна е зеленикавокафява, а опашката е черна. Коремът е яркожълт. Оперението на женската е по-бледо и матово. Гласът ѝ е по-звучен, отколкото на бялата стърчиопашка. Призивът ѝ звучи като „псюип-псюип“. Понякога бива често повтарян и наподобява песничка.

Жълтата стърчиопашка устройва гнездото си на земята, прикрито в тревата в някоя вдлъбнатина, до буца пръст или

камък. Изградено е от сухи тревни стъбла и листа, власати коренчета и мъх, а е застлано с пух и дребни перца и косми. Снася 5 — 6 жълтобелезникави или синкави яйца с гъсти сивокафяви петна. Мъти предимно женската в продължение на 13 дни.

Жълтата стърчиопашка е изключително насекомоядна птичка и изстребва, както бялата стърчиопашка, вредни за селското стопанство насекоми, особено за зеленчуците и други често напоявани култури.

Полската бърбица (фиг. 15) е гнездеща у нас прелетна птица, широко разпространена в по-сухите равнини. Среща

Фиг. 15. Полска бърбица

се най-често в нивите с по-леки песъчливи почви и в обраслите с редки трънаци ливади, пасища и поляни. У нас пристига през април, а отлита още в началото на есента.

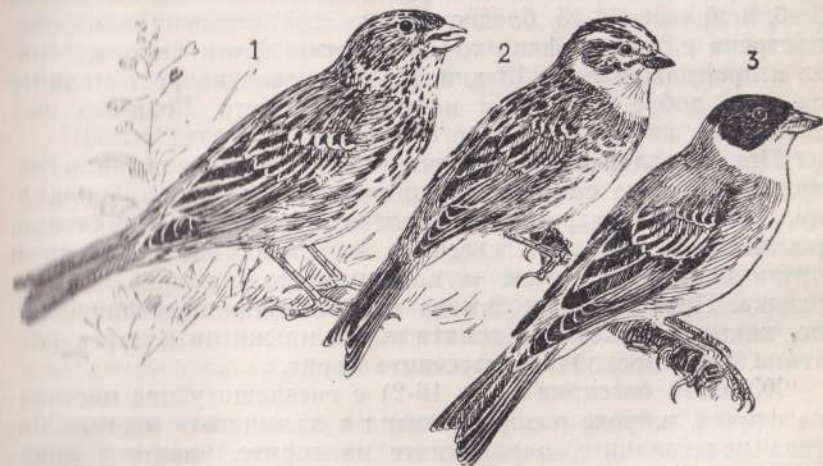
Полската бърбица е малко по-едра от врабче, но е с по-стройно, удължено тяло, което държи изправено. Краката ѝ са дълги и с остър нокът на задния пръст. По дърветата и храстите каца неохотно и непохватно, но по земята се придвижва много бързо и ловко. Гласът ѝ е звънлив и пеенето ѝ звучи като „тирли-циррили-цирлю“ или „тизинп-тизинп“.

Оперението на гръбната страна е песъчливоохрено със слабо изразени петна. От двете страни на главата около око-то и ухото преминава тесен белезникав кръг. Кормилните пера са кафяви с белезникаво клиновидно петно на външната двойка. Коремната страна е белезникава със слабо бананов оттенък и дребни петна по гърлото и гушата.

Образуването на гнездови двойки започва наскоро след прелета. Тази птица разполага гнездото си в малка естествена вдлъбнатина или в ямка, издълбана от женската в песъчливата почва и застлана със сухи тревни стъбла, власати коренчета, мъх, косми, дребни перца и пух. В края на май снася 4 — 5, по-рядко 6 — 7 лъскави бледосиви яйца, прошарени с кафяви и сиви петна. Мътят и двата родителя в продължение на 14 дни. Годишно има 2 люпила.

Полската бърбица се храни и изхранва малките си изключително с насекоми, с ларвите, гъсениците и какавидите им и унищожава големи количества скакалци в първите им възрасти и начални огнища, хоботници, житни и други растителни дървеници, хесенски, шведски и други видове мухи, различни видове комари, бръмбари, плужци, чернотелки и други видове насекоми. Поради това е много полезна за селското стопанство.

Сивата овесарка (фиг. 16—1) е една от най-широко разпространените и често срещаните в равнините гнездеща у нас

Фиг. 16. Овесарки:

1 — сива овесарка; 2 — жълта овесарка; 3 — черноглава овесарка

прелетна птица. Пристига напролет през март, а наесен отлита в началото на октомври. Отделни групи остават да зимуват и в нашата страна. Обитава културния ландшафт, най-вече нивите, люцерновите и естествените ливади и

овощните градини. Среща се и в горските поляни, крайните на горите, сечищата и младите насаждения, предимно в равнините, а по-рядко и по планинските склонове.

Оперението ѝ е на гръбната страна масленокафяво с тъмнокафяви надлъжни шарки. По гушата, гърдите и встрани е изпъстрено с тъмнокафяви щрихи и дребни петна. Коремът ѝ е белезникав с бледокафяв оттенък. По-едра е от домашното врабче и е най-едрата от всички видове обитаващи нашата страна овесарки. Полетът ѝ е силен и бърз. Най-често каца по върховете на храсталаците и невисоките дървета. По земята се движи по-рядко. Призивът ѝ звучи като „цик-цик“. Песента ѝ е многократно чирикане, наподобяващо „цик-цик-цик-шнирррпс“ или „тзи-тзи-дрр-дюий-дит“.

Гнездото си разполага направо на земята в плитка ямка, по ръба на по-дълбока бразда, скрито сред растителността или под ниските храсти. Изградено е от тревни стъбла, събрани недалеч от гнездото, поради което то се слива с околната среда и мъчно се забелязва. Застлано е с тънки, сухи тревички, влакнести коренчета, косми и вълна. Снася 3—6, най-често 4—5 бледосиви или светлоохрени яйца, изпъстрени с чернокафяви точки и петна. Мъти само женската в продължение на 13 дни. На 13-дневна възраст малките са вече добре оперени и напущат гнездото. Годишно има 2 люпила.

През гнездовия период сивата овесарка се храни и изхранва малките си с различни видове насекоми — скакалци, хоботници, чернотелки, полски ковачи, житни бегачи, растителни дървеници, гъсеници на ливадната пеперуда и други вредни насекоми, — поради което е твърде полезна птичка. През есента и зимата яде различни плевелни семена, както и оронени по земята зърна на житни и други растения, като предпочита овесените зърна.

Жълтата овесарка (фиг. 16-2) е гнездеца у нас постоянна птичка, широко разпространена в хълмистите места. Обитава храсталаците, крайнините на горите, нивите и ливадите, прошарени с дървета, сечищата, парковете и овощните градини. Скитайки през зимата да търси храна, посещава и населените места, най-вече животновъдните ферми и стопанските дворове.

Едра е колкото врабче, но поради удълженото си тяло и дългата си опашка изглежда по-голяма. Оперението ѝ на главата, шията и корема е лимоновожълто с червеникава

огърлица на гърдите. Гърбът ѝ е с по-тъмни резки, към кръста и грътката — ръждивочервеникав. Крилата ѝ са тъмнокафяви и с по 2 светли препаски и със светли окраища на маховите пера. Оперението на женската е на гърба посивокафяво, а жълтата окраска на корема е със слаб зеленикав оттенък и не така ярка.

Рано напролет мъжкият, кацнал на върха на някой висок храст или на клон на дърво, започва да пее от зори до настъпване на вечерния мрак. Песните му се състоят от многократно повтарящи се звуци, наподобяващи „дие-дие-дие“, „ци-ци-ций“ или „цзи-зи-зи...чжий“.

Гнездото си разполага ниско над земята сред коренищата на трънаците или в плитка ямка, затулена между гъстата трева. Изгражда го от тревни стъбла и корени, а отвътре го застила с тънки сухи тревни, мъх и косми. Снася най-често 4—5 бели яйца с бледолилав или зеленикав оттенък и ръждиви петна. Мъти предимно женската. Мътенето трае 12—13 дни. На около 2-седмична възраст малките са вече оперени и напущат гнездото, а наскоро след това стават напълно самостоятелни. Годишно има 2, а през някои години дори до 3 люпила. След приключване на гнездовия период младите жълти овесарки и родителите им се събират на ята и скитат по нивите, ливадите и зеленчуковите градини да търсят храна.

През есента и зимата жълтата овесарка яде предимно плевелни семена, изронени по земята житни и овесени зърна и млади поници. През гнездовия период обаче се храни и изхранва малките си изключително с насекоми и с ларвите или гъсениците им, поради което е твърде полезна птичка за селското и горското стопанство. При каламитетното появяване на горския скакалец през 1952 г. в Добруджа срещащите се изобилно в гората „Каракуз“, Силистренско, жълти овесарки са се хранили с горски скакалци и са ги унищожавали масово.

Черноглавата овесарка (фиг. 16, 3) е гнездеца у нас прелетна птичка. Среща се предимно по долините на по-големите реки и южните и югоизточните части на нашата страна и по черноморското ни крайбрежие. Обитава най-често нивите, пасищата, слънчевите поляни, лозята и овощните градини.

Тази птичка е едра колкото врабче. Окраската на оперението на мъжкия на плещите и гърба е ръждивочервено, главата отгоре и встрани е черна, а гърлото, гърдите и ко-

рема са яркожълти. Гръбната страна на женската е кафява с тъмни резки, а коремът ѝ е бледожълт.

Наскоро след прелета мъжкият, кацнал на върха на някой храст или клон, започва усилено да пее още от разсъмване. Песните му, които затихват едва към средата на юли, звучат като „зи-зин-зин-зи-зи ...“.

Гнездото си устройва в трънаците, храсталаците, лозята и гъстите издънки около дънерите на дърветата на височина до 2 м. Изгражда го от тревни стъбла и го застила с по-нежни сухи тревички, косми и вълна. Снася най-често 4—5 синьозеленикави яйца с дребни виолетови и кафяви шарки. Мътенето на яйцата продължава 13 дни.

Черноглавата овесарка се храни и изхранва малките си с насекоми и личинките им, поради което е твърде полезна птичка. Яде и различни плевелни семена и окапали по земята зърна на житни и други растения.

Градинската овесарка е повсеместно разпространена прелетна гнездеща у нас птичка. Пристига напролет доста късно — едва в началото на май, а наесен отлита през септември. Среща се в нивите, ливадите и пасищата, прошарени с храсталаци, в лозята, овощните градини с плодни храсти, в младите полезащитни горски пояси и парковете с подлес, като предпочита местностите, пресечени с долове и непрекъснати дървета.

Едра е колкото врабче. Оперението на мъжкия на главата, врата и гушата е сивозелено, а на плещите и гърба — зеленикавокафяво с по-тъмни резки. „Мустаците“ му са яркожълти. Коремът е червеникаворъждив с оранжев оттенък. Човката и краката са черни. Оперението на женската е по-матово. Гърлото ѝ е пъстро жълто, а гърдите са сиви.

Гнездото си изгражда на земята от суха трева, листа и тънки власати коренчета и го застила с дребни перушинки, косми, мъх и пух. В края на май снася 3—6, най-често 4—5 бледогълбови, блестящи яйца, прошарени с тъмнолави и сиви петна и точки. Мъти само женската в продължение на 11—12 дни. Годишно има 2 люпила. През гнездовия период мъжкият, застанал направо на земята сред тревата или кацнал на някой храст, пее още от разсъмване, като прекъсва пеенето си само през най-горещите часове на деня. Песните му са кратки, но звънливи и звучат като „джуи-джуи-джуи, юи-юи-юи“. Призивът му наподобява „цюи-цюи, пит-пит“.

Основната храна на градинската овесарка са семена на различни плевели. През гнездовия период обаче тя се храни и изхранва малките си изключително с насекоми. Изтребва най-вече цвеклови и други хоботници, скакалци, растителни дървеници, житни бегачи, полски ковачи, гъсениците на малката педомерка, гъботворката, пръстенотворката и други насекомни вредители. Поради това е твърде полезна птичка.

Зеленогушата овесарка е гнездеща у нас постоянна и отчасти прелетна птичка. Среща се най-често в южните предпланински склонове и хълмисти слънчеви местности, топли планински долини, засадени с лозя, овощни и други градини или прошарени с храсталаци в източните, югоизточните и южните райони на страната. През зимата се среща и в полето.

Малко по-дребна е от жълтата овесарка. Оперението на мъжкия на главата е светлозеленикаво. През очите преминава черна препаска, а над тях — жълта „вежда“. Коремната страна е светложълта с двуцветна червеникаворъждива и сивозеленикава препаска на гърдите и жълтозеленикава огърлица на гушата. Окраската на оперението на женската е сходна с окраската на жълтата овесарка, но кръстът ѝ не е ръждив, а сивокафяв или сивкавозеленикав.

Гнездото си устройва, мъти и отглежда малките си, както градинската овесарка. През есента се храни с плевелни семена и окапали по земята житни зърна. През гнездовия период обаче се храни и изхранва малките си с насекоми и с яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им, поради което е доста полезна птичка.

Черночелата сврачка (фиг. 17) е гнездеща у нас прелетна птица, повсеместно разпространена в равнините, хълмистите места и изложените на юг предпланински склонове. В планините се среща по-рядко. Тя е една от най-късно прелитащите у нас и най-рано отлитащите прелетни птици. Напролет пристига през май, а наесен отлита още през август. Обитава културния ландшафт, най-вече нивите, ливадите и зеленчуковите градини, прошарените с дървета пасища и малки горички.

Черночелата сврачка е малко по-дребна от скорец, има голяма глава, масивна и здрава човка с извито надклюние. Оперението ѝ, както изобщо на всички видове сврачки, е пухкаво. На гръбната страна е пепелявосиво, челото, гливата встрани, крилата и опашката са черни. Коремната

страна е бяла, на гърдите и встрани с розов оттенък. Стъпалата са средно големи, със здрави палци, въоръжени с остри, силно завити нокти. Крилата са закръглени, а опашката е доста дълга и подвижна.

Фиг. 17. Черночела сврачка

Гнездото си разполага по широколистни дървета на височина около 3 м. Изгражда го от тънки вейки и влакнести коренчета, размесени със зелени стъбла и листа на мента, пелин и други ароматни треви, и го застила с мъх от тополя и върба, тънки тревни стъбла, косми, вълна и перца. В края на май снася най-често 5—6 бледозеленикави яйца с кафяви, сивозеленикави или виолетови шарки. Мъти предимно женската в продължение на 15 дни. След 2 седмици малките излизат от гнездото, но не се разпръскват, а се задържат около него и биват хранени от родителите си още десетина дни, след което започват самостоятелен живот.

Гласът на черночелата сврачка е дрезгав. Призивът ѝ звучи като „чък-чък-чък“ или „ку-ек-чък“, а предпазният ѝ вик наподобява „гек-гек-геккек“. Песните ѝ обаче са комбинирани и от по-звучни подсвирквания. Понякога имитира и пеенето на други птици. Полетът ѝ, както и на всички други видове сврачки, е вълнообразен. Често „трепти“ както керкенецът, на едно място във въздуха и наблюдава за лов. Ловува в полето недалеч от храсталаци, горски полезащитни пояси и в крайнините на гората, но не се отдалечава от гнездото си на повече от 500—600 м. При ловуване каца

по дърветата, върховете на храстите, по телеграфните и други стълбове, откъдето наблюдава близката околност и дебне за плячка. Острото ѝ зрение не пропуска нито едно пълзящо по земята или тревата по-едро насекомо, а от извънредно тънкия ѝ слух не се изплъзва дори най-тихото шумолене на полевка или мишка. Открила плячка, черноглавата сврачка се спуща към нея като стрела и само след секунди в човката ѝ може да се види хванатият лов. Понякога ловува до настъпване на вечерния здрач. Храни се изключително с животинска храна, най-вече с по-едри насекоми, с ларвите и гъсениците им — майски, мъхнати и други видове бръмбари, скакалци, житни бегачи, полски ковачи, хоботници, растителни дървеници, оси, сечковци, разни пеперуди и гъсениците им. Поради това тя е много полезна птица както за селското, така и за горското стопанство. Лови и полевки, полски и горски мишки, гущери, жабчета, а по-рядко и млади птички. Често прави хранителни запаси, като набучва част от лова си по бодлите на акациите, гледичните и други бодливи храсти.

Червеноглавата сврачка (фиг. 18) се среща като прелетна гнездеща птица по долините на Струма, Места, Арда, както и в югоизточните части на страната между Марица и черноморското крайбрежие. Напролет пристига у нас в края на април, а наесен отлита през първата половина на септември.

Тя е малко по-дребна от черночелата сврачка. Окраската на оперението при мъжкия на темето и врата е кадифяно-поръждивочервено. Челото, една широка ивица през очите и шията, гърба, крилата и опашката са черни. Плещите, трътката и крайните опашни пера са белезникави, а задната част на гърба е сива. Коремната страна е бяла с рижав оттенък. При женската черната окраска е заменена с кафява.

Мъжкият започва да пее веднага след прелета. В песните му са комбинирани флейтови трели с резки крясъци, но все пак те са по-мелодични от песните на другите видове сврачки. Подражава и на други пойни птици. Устройва гнездото си, мъти и отглежда малките си, както черночелата сврачка. Храни се главно с насекоми, с ларвите и гъсениците им, поради което е твърде полезна птица. Хваща и полевки, мишки и млади лалугери, а по-рядко напада и млади, нелетящи още добре птички.

Фиг. 18. Червоноглава сврачка

Фиг. 19. Червоногърба сврачка

Червоногърбата сврачка (фиг. 19) е гнездеща у нас прелетна птичка, широко разпространена в равнините, хълмистите райони и предпланините. Напролет пристига у нас към края на април, а наесен отлита през първата половина на септември. Обитава предимно прошарените с храсти или групи дървета полета, речните долини със залесени брегове и парковете.

Тя е по-дребна от червоногърбата сврачка. Оперението на мъжкия на горната част на главата, тила и трътката е синьосиво, а на гърба — червокафяво. През очите и челото преминава черна препаска. Коремната страна е бяла с червеникав оттенък. У женската гръбната страна е кафява, а коремната е мътнобяла с кафяви напречни шарки. Призивът ѝ звучи като „гек-гек-гек“. Пеенето ѝ се чува доста рядко. Устройва гнездото си, мъти и отглежда малките си, както другите видове сврачки.

Основната храна на тази птичка са насекомите и ларвите или гъсениците им, отчасти и различни мишевидни гризачи, гущери, а понякога и млади дребни видове птички. Като изтребител на големи количества вредни насекоми, тя е твърде полезна.

Сивото каменарче (фиг. 20) е прелетна, гнездеща у нас и широко разпространена птичка. Пристига през втората по-

Фиг. 20. Сиво каменарче

ловина на март, а отлита през септември. Обитава песъчливи каменисти поляни, пасища, ливади и ниви около чакълести насипи и стръмнини край дерета и реки, както и в

окараинните на населени места. В планините достига до 2000 м надморска височина. В гъстите гори не се среща.

Сивото каменарче е доста по-дребно от врабче, но е по-стройно. По земята се придвижва, като подскача бързо и ловко. Подплашено, подхвърква с „танцуващ полет“, лети ниско над земята и каца отново на някой камък или стъбло и се „кланя“, като навежда главата си многократно надолу и издига опашката си нагоре. Често каца по телеграфните проводници.

Оперението на мъжкото каменарче е на темето, тила, врата и гърба пепелявосиво. Кръстът, трътката и основната половина на опашката са чисто бели, а останалите кормилни пера са възчерни. Челото и една надочна ивица са бели. Гърдите и коремът са кремави с бледоръждив оттенък. У женската надочната ивица е белезникавоохрена, крилата и опашката са тъмнокафяви, а гърдите — по-тъмноохрено-ръждиви.

Гнездото си разполага на най-различни места — каменни кариери, пукнатини на скали, кухни на наредени край пътищата фигури камъни, стари каменни зидове — или направо на земята, като използва някоя дупка, изровена от мишка или други животни, или сама си изравя подходяща ямка. В началото на май снася 6—7 бледосини яйца. Мъти женската в продължение на 12—14 дни. Малките напуцат гнездото на около 15-дневна възраст.

Основната храна на сивото каменарче са насекомите, яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им, които хваща по земята, растенията или ги лови във въздуха. Яде отчасти семена и плодчета на диви растения. При изследване съдържанието на стомахчета на сиви каменарчета са намерени в 20% от тях и семена на боровинки, а в останалите 80% — почти изключително вредни насекоми, най-вече скакалци, хоботници, скокловци и други видове дребни бръмбари и ларвите им, растителни дървеници, комари, пеперуди и гъсениците им. Особено голяма е ползата, която сивото каменарче принася, като изтребва в самите огнища наскоро излюпилите се скакалци.

Испанското каменарче е прелетна, гнездеца у нас птичка, но в сравнение със сивото каменарче е значително по-рядка. Пристига в началото на април, а отлита през септември. Среща се в пясъчно-каменистите местности в равнините и изложениите на юг хълмисти терени и предпланински дефилета.

Испанското каменарче е малко по-дребно от сивото каменарче. Оперението на мъжкия на предната част от главата, гърлото и крилата е черно. Главата отгоре и тилът са бели с оттенък на охра. Долната страна на тялото е бяла със слаб розовокремев оттенък. Оперението на женската на гръбната страна е светлокафяво, на гърдите — сивоохрено, а на корема и подопашката — бяло. Песните му звучат като „крийу-рийу-рийурр“.

Гнездото си устройва и отглежда малките си, както сивото каменарче и също като него се храни с различни вредни за селското стопанство насекоми, с ларвите и какавидите им, поради това е полезна птичка.

Черногушото ливадарче (фиг. 21) е широко разпространена, гнездеца у нас прелетна птичка. Пристига през март

Фиг. 21. Черногушо ливадарче

и отлита през септември. Среща се най-често в равнините из прошарените с ниски храсти поляни, ливади и пасища, както и в слънчевите полянки в хълмистите райони.

Гнездото си устройва направо на земята в малка вдлъбнатина, под закритието на някой храст или камък. Изгражда го от суха трева, влакнести коренчета и мъх и го застила с

нежни сухи тревни стъбла, мъх, дребни перца и вълна. През май снася 5—6 зеленикавосинкави яйца, изпъстрени с дребни кафявочервеникави петна и точки. Мътят и двамата родители в продължение на 13 дни. Годишно има две люпила.

Черногушото ливадарче е по-дребно от врабче. Оперението на мъжкия на главата е черно с бяло петно встрани на шията. Гърбът е черен с ръждиви краища на перата и по една полегата ивица на крилата. Гърдите са червеникавокафяви, а коремът е беззникав. Призивният му вик звучи като „чек... чек... чек“. Пее качнало на храст или трънак или пък летейки във въздуха. Песните му са кратки чуруликания с тихи звуци.

Храни и изхранва малките си изключително с насекоми, най-вече с различни бръмбари, скакалци, хоботници, растителни дървеници, пеперуди и други насекоми вредители, с яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им. Поради това е твърде полезна птичка.

Фиг. 22. Ръждивогушо ливадарче

Ръждивогушото ливадарче (фиг. 22) е гнездеща у нас прелетна птичка. Пристига в края на април, а наесен отли-

та през септември. Обитава влажните, обрасли с редки щубраци и буйна трева пасища, естествените и люцерновите ливади, цвекловите блокове и горските поляни.

Ръждивогушото ливадарче е по-дребно от врабче. Оперението на мъжкия на гръбната страна е чернокафяво с ръждивокафяви краища на перата. На главата има бяла надочна ивица. Бяла ивица ограничава и ръждивокафявото подбрадие. Характерна бяла ивица има и на раменете. Оперението на женската е по-бледо и без бели полета по крилата.

Ръждивогушото ливадарче често каца по върховете на храстите и по-едрите бурени, като от време на време разтвара и разтърсва опашката си. Сватбената му песен е късо чуруликание с тихи, неясни тонове. При подплашване излита ниско над тревата и издава подобно на черногушото ливадарче креслив вик „хий... чек-чек“.

Гнездото си разполага най-често направо на земята, затулено край някой нисък храст или туфа трева. Изгражда го от сухи тревни стъбла, власати коренчета и мъх и го застила с косми и вълна. Снася 4—6 синьозелени яйца, прошарени с ръждивоохрени неясни петна. Мъти предимно женската в продължение на 2 седмици. Годишно има 2 люпила.

Ръждивогушото ливадарче се храни с насекоми, с яйцата, ларвите и гъсениците им, най-вече със скакалци, шурци, хоботници и други бръмбари, комари, разни мухи и принася значителна полза на селското стопанство.

Папунякът (фиг. 23) е широко разпространена и честа гнездеща у нас прелетна птица. Напролет пристига през първите дни на април, а наесен отлита още в началото на август. Заселва се предимно в крайнините на разредените широколистни гори с хралупести дървета, в малки редки горички, в обширните горски поляни, горските ползащитни пояси, парковете, старите овощни градини, лозята, пасищата, ливадите и нивите, прошарени с дървета и храсти. Обитава и бреговете на реки с корубести върби, а понякога и по крайнините на населените места и около торищата в животновъдните ферми. Сравнително по-многобройна е в южните и югоизточните райони на нашата страна.

Образуването на гнездовите двойки започва наскоро след прелета. При токуването мъжките се гонят и се бият помежду си по земята или пърхайки оживено с криле във въздуха, и издават силни крясъци, които звучат като „хупупуп, хупупуп...“ или „ду-ду-, ду-ду...“. Папунякът устройва гнездо-

то си в дървесни хралупки, в стари гнили пънове, в дупки по песъчливите стръмни брегове и скали, в пролуки на фигури дърва или камъни.

Фиг. 23. Папуняк пред хралупката си, донесъл насекоми за храна на малките си

В началото на май снася 6—10 бледозеленикави яйца със светлокафяви петна и шарки. В мътенето, което трае 18 дни, вземат участие и двата родителя, но мъжният ляга върху яйцата едва в края на мътенето.

При излюпването малките папунечата са почти голи — само с редки, рижави, подобни на кълчища космести перца с черни краища. На около 1-седмична възраст се покриват с гъст пух. Те имат много оригинален начин за защита — щом бъдат непосредствено застрашени, отправят към врага задничетата си и изхвърлят от клоаката си със силно налягане струя зеленикава фекална течност, която не само вони от-

вратително, но и попаднала в очите на врага, причинява моментална остра болка, временно ослепяване и продължително възпаление на очите. На около 3-седмична възраст младите папуняци, още преди да летят добре, напущат гнездото, но се задържат наблизко и родителите им се грижат за тях още десетина дни, след което те се разпръсват и започват самостоятелен живот.

Папунякът е едър колкото кос. Той е една от най-красивите и грациозни гнездещи у нас птици. Лесно се познава по пъстрата си, оригинална окраска на оперението. На главата има голяма качулка, образувана от две редици охресторъждиви пера с черни върхове, разположени ветрилообразно от основата на човката до тила, която папунякът може да разтваря и свива. Останалата част на главата, вратът, гушата и гърдите са ръждиви с розов оттенък. Плещите и гърбът са черни с широки напречни кремавобели препаски. Опашката и крилата са черни с бели напречни препаски. Дългата шиловидна човка е слабо завита надолу. Папунякът лети сравнително бавно и с чести удари на крилата. Полетът му е вълнообразен — ту издигащ се нагоре, ту спускащ се отново надолу. По земята се движи пъргаво и „кланяйки се“ с глава. Понякога лази нагоре или надолу по дебелите, разположени хоризонтално или косо клоно на дърветата.

Папунякът се храни с насекоми, с яйцата, ларвите или гъсениците и какавидите им, които хваща предимно по повърхността на земята или изважда от горния почвен пласт, като ловко ги измъква с дългата си и остра човка. Изтребва най-вече майски, юлски и други бръмбари и ларвите им, скакалци, хоботници, телени и сиви червен, попови прасета, растителни дървеници, различни видове мухи и ларвите им, перуреди, гъсеници и какавидите им, вкл. и гъботворката, процесиянката и копринарката, както и редица други насекомни вредители. Поради това папунякът е една от най-полезните за селското и горското стопанство дива птица. Тъй като устройва гнездото си не само в хралупи, но и направо на земята край някой храст, тя е една от първите птици, които се заселват в младите горски полезащитни пояси и масово изтребва насекомните им вредители.

Синявицата (фиг. 24) е една от най-красивите гнездещи у нас прелетни птици, широко разпространена в равнините. Пристига у нас към края на април на малки ята и отлита през септември. У нас се среща из нивите, ливадите и пасищата, но винаги недалеч от крайнината на гората, в прошарени с

храсталаци и дървета речни долини, в малки горички, паркове, овощни градини, крайречни върбови и тополови насаждения.

Фиг. 24. Синявица, кацнала пред хралупата си

Синявицата е едра колкото гарга и макар да я наричат „синя гарга“, няма нищо общо с гаргата и изобщо с врановите птици. Има много красива екзотична окраска на оперението си, по която лесно се отличава. Главата, вратът и долната част на тялото и са зеленикавосини с преливащ се метален блясък. През очите ѝ преминава по-тъмна ивица. Плещите и гърбът са вишневокафяви, а кръстът и опашката — сини. Крилните покривки са виолетови и светлосини, а маховите пера — тъмнокафяви с пурпурен метален блясък. Тъмнокафявата ѝ човка е слабо извита към върха. Стъпалата са светлокафяви, здрави и с яки палци. Полетът ѝ е доста бърз. Често може да се види кацнала на телеграфни и други стълбове и жици, на отделни дървета или по върховете на по-високите храсти или купи сено или слама да дебне лов. По зе-

мята се предвижва доста бързо. Гласът ѝ е хриплив и звучи като „какаа“, „рра-ракк“ или „кrr-е-кк“.

Гнездото си разполага в естествени дървени хралупи, в изоставени хралупи на по-едри видове кълвачи, в прогнили дънери на стари дървета. При липса на хралупки гнезди и в дупки по стръмните песъчливо-глинести брегове, в пукнатини на скали, а понякога и в открити гнезда, изоставени от врани, свраки или керкенеци. При благоприятни за гнездене условия се заселва и на малки колонии. През май снася 4 — 5, по-рядко 6 — 7 бели блестящи яйца. Мътенето продължава 18 — 19 дни. Малките се излюпват слепи и голи, но растат бързо и на около 30-дневна възраст са напълно оперени и напушат гнездото. Годишно синявицата има само едно люпиле.

Храни се с едри насекоми и с ларвите или гъсениците им, най-вече скакалци, цвеклови и други хоботници, чернотелки, скокловци, житни бегачи, майски, юнски, мъхнати, колорадски и други бръмбари, листни дървеници, пеперуди и гъсениците им. Лови и полевки, мишки, жаби и гущери. В Кавказ при изследване съдържанието на стомасите на 400 синявици било установено, че 92,7% от храната ѝ се състои от вредни насекоми. През години на масово размножение на гъсениците на гъботворката, златозладката, пръстенотворката, педомерките и други вредители на гората синявицата взема дейно участие в изтребването им. Поради това е много полезна птица както за селското, така и за горското стопанство.

Дългоухата (горска ушата) сова (фиг. 25) е гнездяща у нас постоянна и скитаща птица. Обитава широколистните и смесените гори, но винаги в близко съседство с необходимите ѝ за ловуване открити площи в културния ландшафт. Заселва се и в състените вече горски полезацитни пояси, парковете и овощните градини. Често пъти, особено през зимата, лети през нощта около и в населени места. През есента и зимата, когато няма достатъчно мишевидни гризачи, които са основната ѝ храна, предприема по-къси или по-дълги скитания, но в началото на март се завръща в гнездовия си район.

Половата зрелост на дългоухата сова настъпва на следващата пролет от излюпването ѝ. Гнездовите двойки са постоянни. Токуването започва в средата на март. Двете птици летят зигзагообразно ниско една след друга от дърво на дърво с шумно пляскане на крилата и високи крисъци, които звучат като „хууа-хууа“, кви-и-хо-о“ или като джавкане на

куче и се чуват не само през нощта, но и в ранните и късните часове на деня.

Дългоухата сова не строи сама гнездото си, а използва стари, изоставени гнезда на врани, диви гълъби и дневни

Фиг. 25. Дългоуха сова, кацнала на дърво

хищни птици. По-рядко устройва гнездото си и в дървесни хралупки или в дупки по скалите и стръмнините. През втората половина на март снася 4 — 6, а при изобилие на мишевидни гризачи — дори 10 бели закръглени яйца със слаб гланц. През такива години има и второ люпило. През години с неблагоприятни хранителни условия обаче снася само 1 — 3 яйца или изобщо не мъти. Мътенето продължава около 4 седмици. Мъти само женската. Тя ляга след снасянето на първото яйце, поради което излюпените малки са на различни възрасти. В гнездото малките прекарват 23 — 24 дни. Но и след като го напуснат, остават още десетина дни наблизо около него и родителите им продължават да се грижат за изхранването им. Наскоро младите дългоухи сови започват да летят добре и ловуват. Тогава цялото семейство започва да скита и да търси местности с по-изобилни мишевидни гризачи.

Оперението на дългоухата сова е ръждивоожълто, на плещите с белезникави петна, а на гърба с по-тъмни кафяви шарки и точки. Маховите пера са с кафяви препаски и шарки. Долната страна на тялото е по-светла и изпъстрена с надлъжни, разклоняващи се на гърдите тъмнокафяви резки и петна. На главата има добре оформени, дълги около 4 см ушни кичури — „перушинни уши“. Ясно изразеното ѝ було е с черни петна. Очите ѝ са големи и изпъкнали с огненочервен ирис. Едра е колкото гълъб, но поради рехавото си оперение изглежда по-едра. Крилата ѝ са дълги и при летене изглеждат ъгловати. Опашката ѝ е средно дълга и закръглена. Вътрешните ветрила на маховите ѝ пера са меки, подобни на най-фина мериносова вълна.

Макар и нощна птица, дългоухата сова не се плаши от светлината и нерядко стои през деня кацнала на някое дърво извън гората. Тя води обаче предимно нощен живот. Денем спи по дърветата, кацнала и плътно опряна на някой клон близо до стъблото с изправено тяло и прилепнала към него перушина. Бъде ли обаче внезапно нападната и принудена да се отбранява, перушината ѝ настръхва, тя издига високо крилата си и така широко разперва перата им, че те образуват кръг, в чийто център остава главата ѝ с нейните големи, пламтящи, втречени във врага очи. При това тя фучи и трещи с човката си. При тази поза, наречена „импонираща“, изглежда много по-едра, силна и опасна, отколкото е в действителност.

Дългоухата сова ловува нощем. Ловният ѝ район обхваща както горските поляни и крайнините на гората, така и културния ландшафт. Основният ѝ лов са различните видове полевки, горски и полски мишки, плъхове, водни плъхове и лалугери, както и по-едри насекоми. Птиците, които съставляват незначителна част от храната ѝ, лови главно при липса на мишевидни гризачи. Според изследванията на В. Абеленцев и А. Уманска в Херсонска област, СССР, в 6000 погачки от дългоуха сова, събрани от 4 до 11 май 1962 г., са били намерени остатъци от 8028 броя гръбначни животни, от които 7444 броя, или 93%, на различни видове полевки, мишки и други мишевидни гризачи. А при изследвания на Жарков в Кавказ е било установено, че храната на дългоухата сова се състои 97,9% от мишки, полевки и други мишевидни гризачи, като средно годишно една сова унищожава най-много 2 птички.

На 1 възрастна дългоуха сова за едно денонощие са необходими за храна около 3 — 4 средно големи полевки или мишки, а за храна на малките си родители донасят всяка нощ по 15 — 20 полевки или мишки, така че за едно денонощие семейството на една двойка дългоухи сови изяжда общо около 25 полевки или други мишевидни гризачи. Тази птица изяжда изцяло хванатата мишка или полевка само когато е много гладна, най-често обаче изяжда само главата ѝ, а трупа скрива като запас в случай на несполучлив лов през следващите дни. Когато има изобилен лов през гнездовия сезон, родителите хващат и донасят толкова много мишевидни гризачи на малките си, че те въпреки голямото си лакомство не могат да изядат всичките и гнездото се изпълва с трупове на мишки и полевки. Всичко това показва, че дългоухата сова е една от най-полезните диви птици у нас.

Чухалът (малката ушата сова) (фиг. 26) е гнездеща у нас прелетна птица. Пристига през втората половина на март, а

Фиг. 26. Чухалът в хралупката си

отлита към края на септември. Обитава открития културен ландшафт, прошарен с малки широколистни горички, горски

полезащитни пояси, лозя, овощни градини или единични дървета. Заселва се и в крайпътните насаждения, парковете, алеите, а понякога и в самите населени места.

Токуването започва наскоро след прелета. Сватбеният полет е придружен със силни крясъци на гнездовата двойка, които през този период могат да се чуят не само нощем, но и през деня. Гнездото се устройва най-често в дървесни хралупки или в дупки по скалите, стръмнините и в стените на стари високи сгради или пък в пролуките под стрехите им. През май снася обикновено 4 — 5, а при благоприятни условия за хранене — 7 матовобели закръглени яйца. Мъти само женската в продължение на около 25 дни, като ляга още при снасянето на първото яйце. Поради това излюпените малки чухалчета не са на еднаква възраст. При достатъчно храна растат бързо и на около 3-седмична възраст напушват гнездото, но с неизрасли напълно махови и кормилни пера. Докато перата им израснат напълно и заякнат, остават още около 2 седмици близо до гнездото и родителите продължават да се грижат за изхранването им. След това напушват местогнезденето и скитат, без да се разпръсват до края на лятото.

Чухалът е по-дребен от обикновената кукумявка, но е с по-стройно тяло. Окраската на оперението му е много пестра и се отличава от окраската на другите видове сови. На гръбната страна е ръждивокафяво и жълтеникавокафяво, с тъмнокафяви и черни надлъжни резки и по-светли, напречни дребни шарки. По тила и плещите има белезникави, а по малките надкрилия — жълтеникавокафяви шарки. Лицевият му диск е белезникавосив, изпъстрен с по-тъмни капки и обграден от двете страни с по една по-тъмна и една по-светла сърповидна ивица. Перушинните му уши са добре оформени, широки и ясно забележими. Окраската на оперението на коремната страна е по-светла и представлява смесица от бледоръждиви, ръждивокафяви и сивобели шарки с ясно очертани белезникави петна и по-тъмни кафяви препаски. Човката му е сивкава, към върха тъмнокафява.

Най-често чухалът стои изправен с плътно прибрано към тилото оперение, но понякога, когато тялото му е свито и оперението настръхнало, наподобява рехав перушинна топка. Крилата му са дълги и остри, а опашката е къса. Полетът му е бърз и гъвкав, наподобяващ по-скоро полета на сокол, отколкото на сова. Стъпалото му е оперено чак до пръстите, които са обрасли с твърди четинки и му дават възмож-

ност да задържи по-добре хванатите насекоми. Викът му, който се чува след настъпването на вечерния здрач, е доста мелодичен и звучи като „чуух-чуух-чуух“, „киу-киу-киу“ или „сплю-ю, сплю-ю“. Чухалът прекарва деня затаен, притиснал се плътно към стъблото на някое дърво или храст или пък качнал на някоя лоза ниско над земята и закрит от лозовата шума. Пъстрото му оперение така добре се слива с кората на дърветата и листата на храстите и лозите, че станал тихо и неподвижно, само случайно може да бъде открит. Щом обаче слънцето залезе, напуска дневното си обиталище и се впуска на лов, като се плъзга ниско над земята.

Основният лов на чухала са едрите насекоми, най-вече майски бръмбари и нощни пеперуди, гъсениците на някои видове от които, особено така наречените сиви червеи, са едни от най-опасните вредители на културните растения. Въпреки малкия си ръст чухалът лови полевки, горски и полски мишки и дори водни плъхове. Поради това е твърде полезна птица за селското и горското стопанство. Дребни птички напада по-рядко.

Късоухата (блатна) сова (фиг. 27) у нас, особено през минали години, е доста чест есенен и зимен гост. Пристига в края на лятото, а в началото на пролетта отлита обратно в северните страни, където обикновено гнезди. У нас се среща най-често в блатистите ливади, ниските заливаеми поречия на реките, оризищата, люцерновите ливади и други често напоявани култури. Среща се и в пясъчните дюни. В ненапояваните културни полета е по-рядка, но се среща и в стърнищата, царевичаците и цвекловите посеви. В гората, освен в крайбрежните върбалаци, не се среща. По дърветата не каца.

Понякога при масово размножаване на полевки, мишки и други мишевидни гризачи в местата, където е била заварена от настъпващата пролет, късоухата сова се задържа по-дълго и дори част от зимуващите сови или отделни двойки не се завръщат и през гнездовия сезон в родината си, а остават да гнездят в тия богати с храна райони.

Оперението на късоухата сова е с общ ръждивоожълтеникав до беззникавоохрист тон. Гръбната страна е с тъмнокафяви надлъжни резки и беззникави петна. Лицевият диск е синкав, обграден около очите с венец от чернокафяви перца. Перушинните ѝ уши са много къси и едва забележими. Долната ѝ страна е по-светла, с надлъжни продълговати резки и

шарки. Стъпалата и пръстите са оперени чак до последната фаланга.

Блатната сова е едра колкото гълъб. Тялото си държи най-често издадено напред. Женската е по-едра от мъжкия. Кри-

Фиг. 27. Късоуха (блатна) сова

лата ѝ са дълги като на блатар. През деня се държи затаен сред ливадната или блатната растителност, като при поява на неприятел се притиска плътно към земята, пропускайки го да мине понякога доста близко, без да бъде забелязана. У нас започва да ловува малко преди настъпване на вечерния здрач. При търсене на лов лети бавно, тихо, ниско над земята с продължително плъзгане и чести лъкатушения подобно на блатар. През светлите лунни нощи лети доста високо над земята, трептейки на едно място във въздуха като керкенец, и бавно претърсва ловния си район. Често пъти ловува застанала на някое по-високо място и дебне мишевидните гризачи като котка.

У нас се храни почти изключително с полевки, мишки и водни плъхове и е извънредно полезна птица. Според изследвания на В. А. Дьотин в СССР храната ѝ се със-

той 100% от мишевидни гризачи. В стомаха на една късоуха сова Серебряский е намерил освен 9 мишевидни гризача и голямо количество бръмбари. В хранителния ѝ режим птиците имат предимно случасен характер. При извършени в Германия анализи на голям брой погадки на късоухи сови Утендборфер е установил остатъци също от 2595 екземпляра гръбначни животни, от които 2573, или 99,2%, от полевки, мишки и водни плъхове. Освен тези, които изяжда, късоухата сова унищожава и голям брой мишевидни гризачи, трупайки запаси от храна, които не винаги използва. В СССР в едно гнездо на късоуха сова с 8 малки били намерени 18 трупа на полевки, мишки и водни плъхове, които били вече полуразложени.

Всички тези изследвания показват, че късоухата сова е една от най-полезните видове сови за селското и горското стопанство у нас.

Фиг. 28. Обикновена (горска) улулица

Обикновената (горска) улулица (фиг. 28) е гнездеща у нас постоянна птица. Разпространена е предимно в планините и предпланините, а сравнително по-рядко в равнините.

Обитава крайнините на старите широколистни и смесени гори, граничещи с открит културен ландшафт, където ловува. Доста често се среща и в старите овощни градини, алените и парковете, където не само скита през есента и зимата, но се задържа и през пролетта и понякога и там да гнезди.

Гнездовите двойки са постоянни. При брачните им игри тракането с човки, пляскането с крила и проехтяващите надалеч крясъци се чуват не само нощем, но и през деня. Гласът на мъжкия звучи като „ооху-хух-ху, хуху ху ху“ или „охо-охо-о-о“. Тези крясъци биват понякога така чести и така изразени, че приличат на подигравателен смях. Гласът на женската звучи като „кувитт кувитт“ или като подсвиркващо „фууит фууит“.

Обикновената улулица устройва гнездото си в хралупи на дървета. Заема и по-големи изкуствени хралупки с широк отвор. Понякога използва и гнездата на вранови и други хищни птици. Гнезди и в пукнатини на скалите, в дупки или други подходящи места по зидовете, в таваните или под покривите на сгради. Гнездовият ѝ район и гнездото особено когато е устроено в подходяща хралупка, се използват редица години наред.

В началото на март, а понякога още към средата на февруари, снася 2 — 6 закръглени бели яйца. Броят на яйцата зависи от условията за хранене през съответната година и при изобилие на мишевидни гризачи може да достигне дори до 8. Мъти женската в продължение на 28 — 30 дни. Тя ляга върху яйцата веднага след снасянето на първото яйце, поради което излюпените малки не са точно на една възраст. На около 5-седмична възраст младите горски улулици напущат гнездото с ненапълно израсли махови и кормилни пера. Поради това остават наблизко около гнездото и биват хранени от родителите си още 2 — 3 седмици. Щом започнат да летят добре и сами да си набавят храна, напущат родителите си и скитат заедно до средата на август, след което се разпръсват. През години с голямо изобилие на мишевидни гризачи има и второ люпило, но със сравнително по-малък брой яйца.

Пуховото облекло на малките е бяло с бледокремав оттенък, а второто им облекло — мезоптилът (фиг. 29) — е охрестобяло с тъмнокафявосиви тесни препаски с беззникави краища на перата. Маховите и опашните пера са червеникавокафяви или кафявосиви, изпъстрени със светли шарки. След сменянето на мезоптида окраската на оперението на младите горски улулици е еднаква с тази на възрастните, но е сил-

но варираща. Най-често основната окраска е тъмносива или сивкавокафява. Плещите са изпъстрени с бели петна. Маховите пера са жълтеникавокафяви с по-тъмни ивици и безлезникови върхни краища. Булото и областта около ушите и врата са пепелявосиви. Долната страна на тялото е почти безлезникова с тъмни шарки.

Фиг. 29. Три наскоро излетели от гнездото си млади горски улулици

Улулицата е по-едра от дългоухата и късоухата сова. Голяма е колкото сива врана. Главата ѝ е кръгла и относително голяма, с дебел врат и без перушинни уши. Човката ѝ е голяма, здрава и силно завита. Крилата ѝ са широки и закръглени. Полетът ѝ е безшумен и лек, но движенията ѝ изглеждат бавни и тромави. В нея липсват ловкостта и пъргавината на повечето от другите видове сови. Лети чрез силни и чести размахвания на крилата. Денем почива затаена в убежището си, а привечер и нощем ловува. Ловът на горската улулица е доста разнообразен: полевки, полски, горски и домашни мишки, плъхове, водни плъхове, лалугери, къртици, земеровки, млади зайчета, катерици, птици, прилепи, жаби, риби, охлюви, червеи, плужещи, бръмбари и други едри насекоми. В стомаха на една горска улулица са били намерени 75 големи гъсеници на боровата процессионка. Хваща и птици. Основната ѝ храна обаче са мишевидните гризачи. При изследване съдържанието на 210 погадки от горски улулици Алтум е установил остатъци от 715 гръбначни животни, от които 697 броя, или 97,5%, мишевидни гризачи, а само 18 броя, или 2,5%, от птици. Според посочени от Благосклонов

съветски изследвания гръбначните животни, които горската улулица изяжда средно годишно за всички сезони, се състоят 96,7% от полевки, мишки и други вредни гризачи, 1,6% от земеровки и къртици и 1,5% от птици. В тези проценти не се включват унищожаваните от нея големи количества едри вредни насекоми. Всичко това показва, че горската улулица, както другите видове сови, е много полезна птица.

Керкенецът (фиг. 30) наречен още черношипа ветрушка, е най-разпространеният вид от всички видове гнез-

Фиг. 30 Керкенец на гнездото си с малки

дещи у нас хищни птици. Напролет пристига през втората половина на март, а наесен отлита още през първата половина на септември. Някои екземпляри остават да зимуват у нас.

Керкенецът обитава прошарения с храсталаци или групи дървета открит ландшафт предимно в равнинните и хълмистите райони — ниви, ливади, пасища, лозя, овощни градини. Сравнително по-рядко се среща и в планините, където достига до значителна височина — в Рила и Пирин дори над 2000 м. Обширните гъсти гори избягва. Понякога гнезди в населените места, включително и в големите градове.

Гнездовите двойки се образуват малко преди прелета и са постоянни. Обикновено те не изграждат сами гнездото си, а заемат изоставени гнезда на други хищни или вранови птици, ремонтират ги, а отвътре ги застилат с вейки, ликови кори, суха трева и вълна. Понякога устройват гнездото си и в хралупи, в дупки по обраслите с храсти стръмни брегове, в пукнатините или във вдлъбнатините на скалите или пък под стрехите на по-високи сгради. При благоприятни гнездови

условия нерядко няколко двойки разполагат гнездата си в много близко съседство.

През първата половина на март керкенецът снася 5 — 6 жълтеникавобели яйца с червеникавокафяви шарки. Мъти предимно женската в продължение на 28 дни, а мъжкият ловува и доставя храна. Отначало женската храни малките с размекната в гушата ѝ храна, а по-късно само разкъсва на дребно лова, преди да им го даде. Когато керкенецчетата поотраснат, започва да ловува и женската. Тогава и двата родителя носят лов и го дават на малките неразкъсан. Младите керкенеци напущат гнездото на 5-седмична възраст и до есенния отлет се държат заедно.

Първото пухово облекло на керкенецчетата е бяло. На около 10 — 12-дневна възраст им израства нов, по-плътен пух, който на гръбната страна е безцветносив, а на коремната — бял. Окраската на младите керкенеци на гръбната страна е еднообразно кафява с широки петна, а на долната страна — бледоръждива с надлъжни жълтеникавокафяви капковидни петна. При възрастните птици окраската е с добре изразен полов диморфизъм. У мъжкия главата и вратът са синкавосиви с черни резки, а гърбът е ръждивочервен с жълтеникавокафяви, по-тъмни капковидни петна. Перата на дългата му стъпаловидна опашка са пепелявосиви с широка черна върхна препаска и бял край. Долната страна на тялото е бледоръждива с тъмни петна. При женската гръбната страна и опашката са ръждивокафяви. Главата и вратът са прошарени с тъмнокафяви резки, а гърбът е изпъстрен с напречни петна. Коремната страна е по-светла и с по-едри петна, отколкото у мъжкия. Крилата на керкенеца са дълги и остри. Главата му е относително голяма, с къса, но много здрава човка, извита надолу като кука. Стойката му е изправена. По земята върви много непохватно и за по-бързо придвижване често си помага и с крилата. Крясъкът му звучи като ясно, отсечено „кли-кли-кли“, „ки-лии“ или като проточено „вврийн...“. Женската е едра колкото гарга, а мъжкият е по-дребен.

Основната храна на керкенеца са полевките, мишките и едрите насекоми, най-вече скакалци, щурци, различни видове цвеклови, люцернови и други хоботници, майски и други видове едри бръмбари, пеперуди и гъсениците им. Яде отчасти гущери, жаби и слепоци. Понякога хваща и дребни видове птички. Ловува в открития ландшафт, но не много далеч от крайнините на гората и храсталациите. Сутрин започва да ловува преди изгрева на слънцето, а след обед ловът му про-

дължава до вечерния здрач. Плячката си лови най-вече по земята. При ловуване се издига не много високо над полето и често се задържа на едно място във въздуха, трептейки бързо с крила, като търси да открие лов, оглеждайки внимателно нивите и ливадите под себе си. Забележи ли полевка, мишка, скакалец, бръмбар или друго по-едро насекомо, веднага се спуска надолу с прибрани крила, но щом наближи земята, ги разперва и плъзгайки се ниско над повърхността ѝ, достига и сграбчва лова. Че керкенецът се храни почти изключително с едри насекоми, мишевидни гризачи, поради което е извънредно полезна птица, показват редица изследвания. Така при изследване на голям брой погадки на керкенеци Утендърфер е установил, че те съдържат 98% остатъци от насекоми и мишевидни гризачи, а само 2% от птици.

Фиг. 31. Белошипата ветрушка, кацнала на камък

Белошипата ветрушка (фиг. 31) е доста честа гнездеща у нас прелетна птица, срещаща се предимно в югоизточните и южните райони на страната. Напролет пристига в края на

април, а наесен отлита през септември. Обитава предимно културния ландшафт в равнините и речните долини, прошарени с малки горички, овощни градини, лозя или групи дървета. Среща се и в горските поляни и ливади, в южните планински ниски склонове. Гъстите обширни гори не обитава. Не се плаши от човека и понякога се заселва и в населените места, вкл. и в големи градове.

Към гнездене белошипата ветрушка пристъпва през май. Гнездото си разполага в дървесни хралупи или в дупки и ниши по скалите, урвите или стръмните брегове. През втората половина на май снася 4—5, понякога 6 жълтеникавобели яйца с по-тъмни оранжеви до червенокафяви петна и шарки. Мъти почти само женската в продължение на 28 дни, а през това време мъжкият ловува и я снабдява с храна. На около 35-дневна възраст малките соколчета напушат гнездото.

Белошипата ветрушка е малко по-дребна от керкенеца. Тя е един от най-дребните наши соколи. В размерите на двата пола почти няма разлика. Само крилата на женската са малко по-дълги. Оперението на мъжкия на гръбната страна е ръждивочервено без петна, главата е сива, а първостепенните махови пера са кафяви. Опашката е пепелявосива с тъмни петна и бели краища. Гърдите и коремът са тъмнокафяви, прошарени с кафяви капковидни петна. Краката са жълтеникави. Оперението на женската на гръбната страна е ръждивочервено с черни препаски, а главата ѝ е прошарена с черни надлъжни резки. Опашните пера са червеникавокафяви с по-тъмни препаски и бели краища. Гласът ѝ не е така ясен и силен, както на керкенеца, а е малко проточен и звучи като „кли-и, кли-и...“ или като „грии-грии...“.

Основната храна на белошипата ветрушка са полевките, полските, горските и домашните мишки, плъховете и младите лалугери, като и различни видове едри насекоми, най-вече скакалци, майски, мъхнати и други бръмбари, житни бегачи, полски ковачи, чернотелки, хоботници, растителни дървеници, пеперуди и други вредни насекоми, които изстребва в големи количества. Поради това тази птица е много полезна.

Вечерната ветрушка (фиг. 32), наречена още червенонога ветрушка, е най-дребният вид от всички видове хищни птици, обитаващи нашата страна. Тя се среща най-вече при прелета ѝ през нашата страна — напролет през април и май, а наесен — през септември. Макар и по-рядко, гнезди и у нас. През юни 1930 г. в землището на с. Маломирово,

Ямболски окръг, намерихме 4 гнездещи в близко съседство вечерни ветрушки, заели изоставени гнезда на врани, разположени на стари, високи брястове, намиращи се в долината на Поповската река и недалеч от нивите, масово нападнати

Фиг. 32. Вечерна ветрушка

през същата година от полевки. Райзер и Йордане също са я намирали да гнезди в югоизточните райони на нашата страна.

Вечерната ветрушка обитава крайнините на горите, разредените широколистни и смесени гори с ливади и поляни, прошарените с дървета ниви, речните долини, лозята и овощните градини. В гъстите и обширните гори не се среща.

Размножителният период на вечерната ветрушка настъпва доста късно — едва през май, когато насекомите вече са се намножили и появили масово. Тя не строи сама гнездо, а използва изоставени гнезда на сойки, свраки, врани или диви гълъби. Понякога устройва гнездото си и в дървесни хралупки, в дупки по скалите или стръмнините, а по-рядко и в христалаците. Снася 3 — 6 жълтеникавокафяви яйца, прошарени с по-бледи или по-тъмни петна. Мъти предимно женската в продължение на 4 седмици. Първото пухово облекло на малките е чисто бяло. На около 10 — 12 дневна възраст се появява второ, по-плътно белезникавосиво пухово облекло. Пър-

вото оперение на младите на гръбната страна е тъмнокафяво, а на коремната — бледокремаво с кафяви шарки. Младите вечерни ветрушки излизат от гнездото на около 5-седмична възраст, но се задържат още около 2 седмици близо до гнездото, през което време родителите продължават да им носят храна.

Вечерната ветрушка, особено мъжкият в брачно оперение, е най-красивият от всички видове соколи, срещащи се в нашата страна. По окраската на оперението си той не може да бъде смесен с никой от тях. На гърдите и гърба оперението му е пепелявосиво, на главата — малко по-тъмно. Маховите му пера са със сребрист оттенък. Опахката е смолисто черна. Коремът, гащите и подопашката са кафявочервени. Краката му са ярко оранжевочервени. Женската на гръбната страна е пепелявосива с кестеняви препаски. Горната част на главата, тилът и врата са червеникавокафяви. Коремната страна е жълтеникаворъждива с дребни, тъмни надлъжни петна.

Вечерната ветрушка се храни с различни по-едри насекоми и с мишевидни гризачи, поради което е много полезна птица. При ловуване тя се рее във въздуха, като от време на време застава неподвижно, трептейки с крила, и щом забележи полевка или мишка, спуска се бързо като стрела и я сграбчва. Тя ловува не само през деня, но и привечер. Често ловува и при светлите пълнолунни нощи. В тихи ясни дни рано сутрин и привечер ловува, като лети ниско, непосредствено над самата слята повърхност на посевите. Хваща малко подвижните в тези часове скакалци, шурци, хоботници, полски ковачи, житни бегачи, растителни дървеници и различни други насекоми, които под влиянието на температурната разлика се придвижват масово към по-горния етаж на посевите и нерядко увисват по върховете на стъблата или краищата на класовете на цели гроздове.

Обикновеният мишелов (фиг. 33) е широко разпространена, гнездеща у нас птица. Обитава горите и обраслите с шубраци местности както в равнините, така и в планините, където достига до границата на гората. Среща се и в открития културен ландшафт, но не много далеч от гората.

Гнездовият му район, както и гнездовите двойки са постоянни. Гнездото си разполага на някое по-високо дърво в крайнините на гората или близо до горски поляни, просеки или дерета. Изгражда го от клонки и го декорира със свежи зелени вейки. Леглото застила с тревни стъбла, мъх, ликови кори, влакнести корени, перушина, вълна и други подобни

гнездови материали. Нерядко използва и изоставени гнезда на врани и други хищни птици. В края на март снася най-често 3 мътнобелезникави яйца с червеникавокафяви петна. Мъти предимно женската в продължение на 4 седмици, а

Фиг. 33. Обикновен мишелов, качнал на дърво

мъжкият през това време и около 2 седмици след излюпването на малките ловува сам и носи храна. На около 40-дневна възраст младите мишелови напущат гнездото, но докато започнат да летят добре, се задържат наблизко и родителите им се грижат за изхранването им още 12 — 15 дни, след което започват напълно самостоятелен живот.

Обикновеният мишелов е средно голяма хищна птица. Крилата му са широки, но не дълги — прибрани, не достигат до края на опашката. При летене върховете на първостепенните махови пера са разперени като пръсти. Лети леко, почти безшумно с широк размах на крилата, но не много пъргаво. Вижът му звучи като „пийю-ю-ю-ю, пийю-ю-ю-ю“ или като „вийе-е-е, вийе-е-е“. Окраската му варира доста много, но при гнездещите у нас мишелови на гръбната страна най-често е сивокафява с червеникавокафяви шарки. Опахката е ръждиво-

кафява с 5 — 6 тесни, по-тъмни препаски и черна връхна ивица. Коремът е червеникавокафяв с бели шарки. Краката му са жълти с черни нокти, които не са така остри и рязко извити, както при ястребите.

Основната храна на обикновения мишелов са различни видове полевки, полски и горски мишки, плъхове, водни плъхове и лалугери. Ловува в открития ландшафт. Често пъти дебне плячката си, като застава на някое дърво, стълб, купа сено или друго високо място, или пък описвайки широки кръгове, се издига над полята, като от време на време се задържа на едно място във въздуха, трептейки бързо с крила. Ловът си хваща на земята с внезапно връхлетяване, като се спуска надолу с полуразперени крила и го сграбчва с пръсти. Понякога при липса на достатъчно мишевидни гризачи напада птички и млади зайчета. Сравнително бавният му полет и недостатъчно яките му пръсти и не много острите нокти не му дават възможност да хваща бързо летящ и по-едър лов. Яде и жаби, гущери, слепоци, змии, както и скакалци, пеперуди, гъсеници, бръмбари и други едри вредни насекоми. При масово появяване на скакалци изтребва големи количества, като ги лови „пешком“. Яде и мърша. Според изследвания на В. А. Дьотин в СССР 91,1% от храната на обикновения мишелов се състои от различни мишевидни гризачи.

Малкият креслив орел (фиг. 34) е гнездеца у нас прелетна птица. Обитава най-вече горите в низините край реки и блата. В планините се среща по-рядко. Пристига през април, а отлита през септември. Зимува в Южна Африка и отчасти в Египет.

Гнездовите двойки са постоянни. Брачните игри започват наскоро след прелета. Тогава в гнездовия участък на този орел се разнасят шумните му крясъци, които звучат като „кийе, кийе“ или „тиук, тиук“. Гнездото си строи сам и го използва редица години. Докато новите му гнезда са сравнително малки, старите поради ежегодното натрупване на допълнителни гнездови материали при ежегодния им ремонт са големи и достигат на височина до 120 см, а на широчина до 160 см. В периферията на гнездото поставя свежи зелени ветки, които, щом изсъхнат, подменя с нови. Снася 2 белезникави яйца, изпъстрени с тъмновиолетови и чернокафяви петна. Почти винаги едното от яйцата е по-дребно. Мътенето започва веднага след снасянето на първото яйце. Мъти само женската в продължение на 6 седмици. С малки изключения, излюпеното няколко дни по-късно орле загива от глад, тъй

като по-рано излюпеното и по-добре развитото още от първите дни го подтиска при храненето, като се покачва отгоре му, затулва го и обсебва изцяло храната, носена от родителите. На около 60-дневна възраст останалото живо орле е почти напълно израсло и напуща гнездото.

Фиг. 34. Малък креслив орел

В оперението на малкия креслив орел няма полов диморфизъм. Окраската му на гръбната страна е сивокафява с пурпурен отблясък. Главата е по-бледокафява с няколко напречни шарки. Човката е синкавочерна с жълт разрез на устата и жълта восковица. Стъпалата му са оперени чак до палците, които са жълти с черни нокти. Лети леко, често пъти с продължително планираш или плъзгащ се полет. Когато лети, разперва първостепенните си махови пера като пръсти, а кормилните си пера като ветрило. По земята се движи с бързи, пъргави крачки. Крясъкът му звучи като „къоек, къоек“ и наподобява джавкането на куче.

Малкият креслив орел е твърде полезна за селското и горското стопанство птица, тъй като се храни и изхранва малките си главно с различни видове полевки, горски, полски и други видове мишки, плъхове, водни плъхове и лалугери. По-едри болайници не напада. По-рядко хваща млади или болни, нелетящи добре птички. В СССР в стомаха на 1 малък креслив орел били намерени 8 несмлени още горски мишки и останали от десетина други полусмлени мишевидни гризачи. А при

изследвания в Белорусия от М. С. Долбик стомасите и гущите на млади и възрастни малки кресливи орли са се оказали пълни само с водни пльхове. Трупове на водни пльхове били намерени и в гнездото им. Този орел яде и жаби, гущери и змии. Улавя ги, крачейки бързо като щъркел, из ливадите, като ги поразява с внезапен удар на дългия си крак. Изтребва и големи количества едри насекоми.

Щъркелът, който в голяма част от Европа е вече изчезнал или е останал твърде рядък, у нас е все още честа гнездеща птица. Напролет пристига на малки ята, като първи пристигат мъжките. В края на лятото щъркелите се събират на големи ята и отлитат на юг, за да прекарат зимата в Централна и Южна Африка.

Щъркелът достига полова зрелост на двегодишна възраст. Гнездовите му двойки са постоянни. Гнездото строят двете птици и го разполагат върху по-високите сгради и дървета в селата и покрайнините на градовете, по-рядко — на големи дървета из културния ландшафт, но винаги недалеч от влажни ливади, блата, реки или други водоими. Наблизо около морското крайбрежие щъркелът обаче никога не гнезди. Често пъти при изобилие на храна няколко двойки разполагат гнездата си в много близко съседство. Гнездото се изгражда от клонки и по-дебели вейки, а върху тази основа се настила пласт сено, слама, тънки вейки, пера, вълна, парцали и хартия. Ако не бъдат смущавани от хората, щъркелите използват гнездото си години подред и от ежегодния му ремонт, при който биват натрупвани все нови строителни материали, то достига до 1½ м широчина и височина. Напролет мъжкият щъркел, който се завръща преди женския, поставя в гнездото ежедневно нови зелени вейки и други гнездови материали, за да покаже, че и тази година гнездото е заето от него.

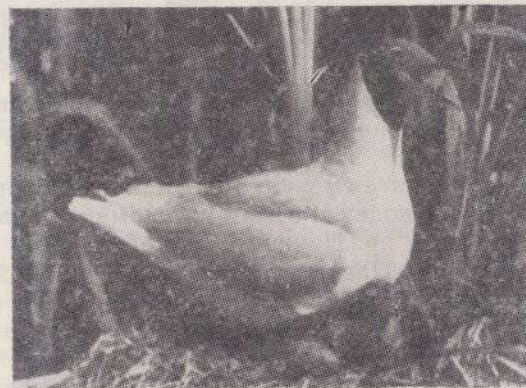
През втората половина на април щъркелът снася 3 — 5, по-рядко и 6 бели яйца. Мътят, редувайки се, и двата родителя в продължение на 33 — 34 дни. Докато малките щъркелчета не достигнат 15 — 20-дневна възраст и не заякнат добре, майка им не напуска гнездото, храни ги с донесената от мъжкия щъркел храна и се грижи постоянно за тях. През горещите часове на деня ги засенчва с крилата си, за да ги предпази от силните слънчеви лъчи, а бащата ги облива през най-горещите часове на деня с вода, която носи в човката си. На около 2-месечна възраст младите щъркели напускат гнездото, но се задържат наблизо около него и родителите им про-

дължават да се грижат за тях още 15 — 20 дни, след което започват напълно самостоятелен живот.

Щъркелът лесно се познава по големите си размери, черно-бялото си оперение и дългите си червени крака и човка. Тежи около 4 кг. Почивайки, стои на един крак и със S-образно извита шия. При излитане от земята прибягва 5 — 6 крачки, размахвайки тежко големите си крила. Щом обаче се вдигне по-високо, лети леко с проточена напред шия и опънати назад крака. Гласът му може да се чуе само от близко разстояние и звучи като „хе-ху“. Младите щъркели издават мяукащи звуци.

Щъркелът е полезна за селското стопанство птица. Храни се с жаби, змии, гущери, полевки, мишки, водни пльхове, скакалци, плужещи, попови прасета, хоботници и други видове бръмбари и ларвите им, вкл. телени червеи, гъсениците на ливадната пеперуда и на нощенките — сивите червеи. Често пъти при жътва щъркелите следват машините и ловят по стърнищата полевки, мишки и лалугери. При масово появяване на скакалци те долитат от по-близки или по-далечни райони, събират се на големи ята и ги унищожават масово.

Чайката-смехулка (фиг. 35) е гнездеща у нас предимно прелетна птица. Напролет пристига през март, понякога до-

Фиг. 35. Чайка-смехулка на гнездото си

ри и в началото на февруари, а наесен отлита от края на юли до началото на септември. Една малка част остава да зимува у нас. Обитава най-вече Поморийското езеро и други езера и блата по черноморското ни крайбрежие и Дунав.

Чайката-смехулка гнезди на колонии. Гнездото си разполага върху купища блатна растителност, на малки островчета или направо сред тръстиката и шавара, а понякога сред крайбрежни ливади с нисък тревогтой. В зависимост от мястото, където се разполага гнездото, строежът, формата и размерите му биват различни. В блатата то се изгражда плътно и има форма на пресечен конус, а леглото му е дълбоко, но се издига над водата. Това предпазва яйцата и излюпените малки от измокряне. На немочурливи места гнездата не са изградени така грижливо и са с плитки легла.

През втората половина на април или през май тази птица снася 3, по-рядко 2 или 4 яйца, зеленикави и прошарени с по-светли или по-тъмни кафяви петна. В мътенето, което трае 19 — 23 дни, участвуват и двата родителя. На 10-ия ден от излюпването малките вече излизат от гнездото, но не се разпръсват, а се крият в околната гъста растителност. На около месечна възраст летят вече добре и започват самостоятелен живот.

Окраската на оперението на чайката-смехулка през размножителния период я отличава от всички други видове чайки, срещащи се у нас. Главата и гърлото ѝ са чернокафяви. Гърбът и надкрилията ѝ са синкавосиви, а останалите части на тялото — бели. Човката и краката ѝ са червени. След гнездовия период кафявата окраска на гърлото ѝ се заменя с бяла. Едра е колкото гълъб. Полетът ѝ е бърз и силен. Издава разнообразни, шумни, немелодични крясъци, които се чуват почти през целия ден и звучат като „кро-кро-кро“ или „киаа киаа кааа...“.

Храната на чайката-смехулка е доста разнообразна. Състои се от различни водни и земни насекоми и ларвите им, голи охлюви, червеи и др. Начините за добиване на храната са също най-различни. Напролет, през дните на най-усиленото летене на майските бръмбари, чайката-смехулка кръжи над върховете на дърветата и хваща масово бръмбарите във въздуха. Яде и риба, но хваща само мъртви или болни, изплували над водата дребни рибки. При по-нови изследвания в СССР е установено, че унищожжава огромни количества полевки, мишки, водни плъхове и лалугери. През лятото се храни по нивите и ливадите с едри насекоми и унищожжава големи количества скакалци, щурци, скокловци, житни бегачи, хоботници, телени червеи и други вредни насекоми и ларвите им и принася твърде значителна полза на селското стопанство.

Сребрилата чайка, известна у нас предимно под името

гларус, е най-многобройният вид от обитаващите у нас видове чайки. Среща се навсякъде по черноморското крайбрежие като гнездеща, постоянна, отчасти скитаща птица. Отделни екземпляри се срещат и във вътрешните водоеми в страната.

Сребрилата чайка не е плашлива и у нас гнезди предимно по покривите на сградите в крайморските градове и села. В по-северните страни сребрилата чайка гнезди, както другите видове чайки на земята, по брега на малки островчета, край брега на дюните или по скалите на по-големи или помалки колонии. Гнездото си изгражда от намиращи се около местогнезденето суха трева, водорасли, мъх, лишей, вейки, слама и пера. Към края на април снася 3, по-рядко 2 или 4 едри яйца (по-едри от кокоши), със зеленикав основен фон, прошарен с пепелявосиви и тъмнокафяви петна. Мътенето трае 26 — 29 дни. На около едномесечна възраст младите чайки вече летят добре.

Сребрилата чайка е малко по-едра от врана. Оперението на младите чайки е кафяво със светли шарки и черни краища на крилата. На възрастните оперението е бяло, с изключение на плещите и гърба, които са светлосинкавосиви, както и краищата на крилата, които са черни с бели петна. Човката е жълта с червено петно. Краката са също жълти. По земята се движи бързо и пъргаво, като държи тялото си почти хоризонтално. Лети с леки, равномерни размахвания на крилата. Понякога планира с изпълнати назад или надолу крака. Гласът ѝ звучи като ниско „глау-глау“, преминаващо в проточено, миукащо „киау-у, киау-у, киау-у, кияккияккияк“.

Сребрилата чайка се храни с мъртви или болни рибки, които морето изхвърля на брега, с раци, червеи, леш, разни насекоми и ларвите им, най-вече житни бегачи, скакалци, царевичен пробивач, чернотелки, сиви червеи, както и с полевки, мишки, водни плъхове и лалугери. В стомаха на сребрилата чайка е бил намерен голям лалугер, тежък 140 г. При масова поява на скакалци и други вредни насекоми дори и на десетки километра от морското крайбрежие сребрилата чайка долита на ята да се храни с тях и ги изстребва в огромни количества. Известни са случаи сребристи чайки да долитат в оризовите полета, силно нападнати от сиви червеи, и изстребвайки ги масово, да спасяват оризовата реколта. Всички тия данни показват, че сребрилата чайка е полезна птица за селското стопанство.

Черната рибарка (фиг. 36) е гнездеща у нас прелетна птица. Напролет пристига към края на април или в началото на

май, а през септември отлита на юг. У нас гнезди по блатата и мочурливите места край бреговете на Дунава, както и по Черноморието, най-вече около Поморийското солено езеро. Гнезди на по-големи или по-малки колонии върху купичка

Фиг. 36. Черна рибарка на гнездото си

блатни треви или малки островчета. Гнездото изгражда от безредно натрупани водорасли, тръстика, шавар и други блатни растения. Към края на май снася най-често 3, а по-рядко 2 или 4 жълтеникавоглинести яйца с чернокафяви повърхнини и по-дълбоки пепелявосиви петна и точки. Мътят и двата родителя, но предимно женската в продължение на 17 дни. Когато към гнездата приближат лисици или човек, черните рибарки излизат масово, кръжат над врага, като едва не го докосват с крилата си. При появяване на тръстиков блатар излитат от гнездата си и дружно го прогонват от колонията.

Пуховото облекло на малките е възкафяво с черни шарки. През първите 5 — 6 дни от излюпването им единият от родителите стои постоянно при тях, а другият носи храна и ги храни. Наскоро малките започват да излизат от гнездото и на 10-дневна възраст се отдалечават дори на няколко метра. При опасност бягат и се крият в тръстиковите гъсталаци. На 18-дневна възраст започват да летят, а на 25-дневна възраст стават самостоятелни.

Черната рибарка е едра колкото дрозд. Полетът ѝ е бърз и стремителен. При летене издава крясъци, които звучат като „креек, креек“ или „криик“. Оперението ѝ на главата, врата и корема е черно, гърбът, крилата и опашката са тъмно-

сиви, а подопашката е бяла. Човката е черна, в основата червеникава. Краката са кафявочервени. Оперението на женската е по-светло. Зимното оперение и при двата пола е на главата сивочерно, на гърба, крилата и опашката — светлосиво. Челото, ивица по тила и коремът са бели.

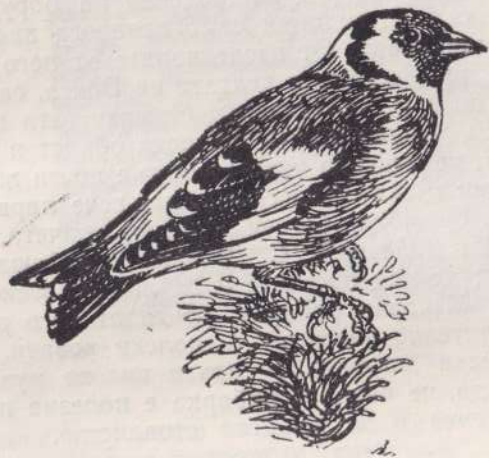
Черната рибарка се храни с насекоми и ларвите им, с червеи и мекотели. Според наблюдения на Борудулин дори и в богатите с риба водоеми само понякога хваща дребни, болни и мъртви рибки. От изследваните от него 36 стомаха на черни рибарки, добити в делтата на Волга, само в два от тях е имало по 1 и 3 рибки, а в стомахчетата на други 59 черни рибарки, добити в Новосибирска област и в Наурзимския резерват, не е имало нито 1 рибка, а почти всички са съдържали водни и земни насекоми, най-вече ларви на бръмбари-плувачи, бръмбари-бегачи и водни кончета. В Белорусия през 1951 и 1953 г. М. С. Долбик е наблюдавал черни рибарки да летят над посевите и да ловят насекоми. В стомахчетата на 22 черни рибарки, убити от него през юни, е имало изключително насекоми — полски ковачи, бръмбаржитари, хесенски, шведски и други видове мухи. От тези данни се вижда, че черната рибарка е полезна птица както за селското, така и за рибното стопанство.

НАИ-ПОЛЕЗНИТЕ ЗА ОВОЩНИТЕ ГРАДИНИ И ПАРКОВЕТЕ ДИВИ ПТИЦИ

Различните видове диви птици, които обитават овощните градини и парковете и принасят най-голяма полза там, като изстребват огромни количества вредни насекоми, яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им, са предимно идентични с тези, които обитават горите и ползащитните горски пояси и принасят също голяма полза в тях. Все пак обаче ползата, която тези насекомоядни птици принасят в овощните градини и парковете, е несъмнено много по-голяма, отколкото в гората. Според наша преценка най-полезните за овощните градини, овощните разсадници и парковете насекомоядни птици са големият, синият, дългоопашатият синигер, кадънката, червенооначките, коприварчетата, малкият маслинов присмехулник, черният дрозд, славеят, градинският, зеленият и малкият кълвач.

Кадънката (фиг. 37), наречена още кълдаришка или щиглец, е повсеместно разпространена гнездеща у нас

птичка. Обитава овощните градини, дворовете с овощни дървета, крайпътните насаждения, парковете, крайнините на гората и прошарените с ливади и поляни разредени широколистни и смесени гори. Наесен и през зимата се събира на малки ята и скита. В нашата страна идват през зимата кадънки и от по-северни, негнездещи у нас популации.

Фиг. 37. Кадънка (щиглец)

Кадънката е едра колкото врабче. Тя лесно се разпознава по своето красиво оперение. Главата, темето и вратът ѝ са черни. През лицето ѝ преминава червена ивица и образува „маска“. Бузите ѝ са бели. Встрани на ушите преминават, разширявайки се надолу, по едно сърповидно тъмнокафяво петно, които се сливат в тила. Гърбът ѝ е кафяв. Крилата и опашката са черни, на върха с бели петна. Гърдите ѝ са бели с 2 червеникавокафяви петна встрани. Коремът е белезникав с розов оттенък.

Кадънката е много пъргава птичка. Движи се леко и по най-тънките вейки на дърветата и храстите. Гласът ѝ е доста мелодичен и звучен. Веселите ѝ песни се чуват най-вече през пролетта и се състоят от често повтарящи се музикални фрази, които звучат като „кюи-кюи, сти-глик, пипел-пик“, „флуиплиу“, „ци-и-вит, ци-и-вит“ или „иглит-иглит“.

Гнездото на кадънката има форма на полукълбо и е разположено по овощните и акациевите дървета или високите храсти, добре прикрито в тънките мъчнодостъпни клонки.

Изгражда го само женската от тънки вейки, влакнести коренчета, лико, лишей и мъх и го застила с растителен пух. В началото на май снася 5 — 6 синкавобели яйца с дребни червеникавокафяви шарки, понякога и с по-дълбоки виолетови петна. Мъти само женската в продължение на 12 дни, а мъжкят през това време, както и при строежа на гнездото, пее, кацнал в короната на дървото, където е гнездото. На 2-седмична възраст малките са вече оперени и напушат гнездото. Към края на юли кадънката има второ люпило.

Основната храна на кадънката са плевелните семена, най-вече семената на магарешкия бодил, дивата лобода и репей. Понякога тя кълве и зърна на пшеницата и слънчогледа в млечна и восъчна зрелост. През гнездовия период обаче се храни и изхранва малките си с различни видове насекоми, най-вече с листни въшки, които умело и бързо събира по нежните зелени летораста на овощните и други дървета и с това принася значителна полза.

Големият синигер (фиг. 38) е широко разпространена у нас гнездеща постоянна птичка. Среща се най-вече в старите

Фиг. 38. Голем синигер

овощни градини, парковете, малките горички и проредените широколистни и смесени гори, особено там, където има дървета с подходящи за гнезденето му хралупки. Извън гнездовия период, особено в началото на есента, посещава и иглолистните гори. Големият синигер, както и повечето видове синигери, е хралупогнездеща птичка. Гнездото си устройва в естествени дървесни хралупки, в изоставени от кълвачи хралупки, в дупки по скалите, стръмнините и стените на сгради-

те, в изоставени гнезда на катерички и в подходящи за него изкуствени гнездилици. Изгражда твърде обемисто гнездо, като използва тънки вейки, дръжки от листа, сухи тревни стъбла, влакнести коренчета, ликови кори, лишей, растителен мъх, пера и пух, а отвътре го застила с косми, вълна, пашкулчета от различни насекоми, мъх, дребни перушинки и пух. В устроиването на гнездото участвуват и двамата родители.

Големият синигер има най-често 2 люпила. При първото люпило снася през май 8 — 12, понякога до 14, а като изключение и до 18 млечнобели яйца с керемиденочервени петна. При второто люпило снася през юни 6 — 8, по-рядко до 10 яйца. Понякога към края на юли или в началото на август има и трето люпило. Мъти главно женската в продължение на 13 дни. Малките синигерчета биват хранени отначало с каша с раздробени нежни насекоми и дребни ларвички, а след 5 — 6 дни — и с листни въшки, листни дървеници, пеперуди и други насекоми и ларвите или гъсениците им. Малките синигерчета растат бързо и са много лакоми, поради това родителите, за да изхранят многобройната си челяд, излитат и се връщат в гнездото с храна по 400 — 500 пъти на ден. На 16-дневна възраст младите синигери напушват гнездото, но не се разпръсват и биват още 7 — 8 дни хранени от родителите си.

Големият синигер е най-едрият вид от всички синигери, обитаващи нашата страна, но е по-дребен от врабче. Той е много красива птичка. Окраската на оперението му на горната част на главата и гърлото е черна, със синкав метален блясък, бузите са бели, а тилът е жълтеникав, гърбът е тъмнозеленикав, крилата са сиви със светла ивица. Перата на опашката му са кафяви, крайната двойка е с бели шарки. Долната страна на тялото е ярко жълта със зеленикав оттенък. От гърлото през гърдите преминава черна надлъжна ивица, която при женската е по-тясна и достига само до средата на корема. Крилата му са относително къси и закръглени. Както всички видове синигери, той не е добър летец и избягва да лети на големи разстояния в открити места, а се придържа около дърветата.

Песните на големия синигер са твърде разнообразни, мелодични и весели. През гнездовия период песента на мъжкия звучи най-често като „фи-фи-дее“, „ти-ти-фю-фю, ти-ти-флю“, „си-си-си“ или „ци-кру, ци-кру“.

Големият синигер се храни с насекоми. Само когато те не достигат, яде и растителна храна. Той е извънредно пър-

гава птичка и никога не се застоява на едно място. Често пъти, търсейки по клоните на дърветата насекоми, яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им, застава с гръб надолу или подвисва по най-тънките вейки. При анализиране стомахчетата на няколко десетки синигера в СССР е било установено, че намиращите се в тях остатъци са 97% от вредни насекоми, а само 3% паячета. Вредните насекоми, които тази птичка най-често и в най-големи количества изстребва, са листните въшки, листните бълхи, листните дървеници, стъблените и плодовите оси, яйцата, ларвите и какавидите им, ябълковият цветопробивач, крушовият пъпкопробивач, ябълковият златист хоботник, малкото борово слонче, тополовият листожд, майският и мъхнатият бръмбар, бронзовките, лозовият стригач, сечковците, пеперудите, яйцата, гъсениците и какавидите на ябълковия и сливовия молец, лозовата листо-завивачка, ябълковият и сливовият плодов червей, кафявата многоядна листоврътка, бялата овощна пеперуда, буквата червеноопашница, гъботворката, златозадката, пръстенотворката, боровата копринарка, боровата нощенка, педомерките и много други насекоми вредители на овощните и горските дървета. Следователно големият синигер е извънредно полезна птичка за селското и горското стопанство. При това той е една от немногото насекомоядни птици, които наесен не отлитат в топлите страни, а остават и през зимата у нас и заедно с другите видове синигери образуват крилати санитарни бригади и неуморно претърсват пукнатините на дървесните кори, клонките и дървесните пъпки и унищожават зимуващите там неизчислимо големи количества вредни насекоми, яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им. Според изследвания на Джиб (1960) всеки синигер посещава през зимата дневно не по-малко от 1100 дървета и за да поддържа живота си, трябва всеки час да изяжда по 1440 средно големи насекоми или зародишите им. Изчислено е, че 1 двойка синигери изстребва годишно около 120 милиона насекоми и зародишите им, а унищожените общо от едно „многодетно“ синигерово семейство насекоми, яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им възлизат годишно на около 75 кг.

Синият синигер е широко разпространена у нас птичка. Гнезди във възрастните овощни градини, паркове, широколистни и смесени гори, обаче предпочита по-влажните места. През зимата скита предимно в равнините. В сравнение с големия синигер се среща по-рядко.

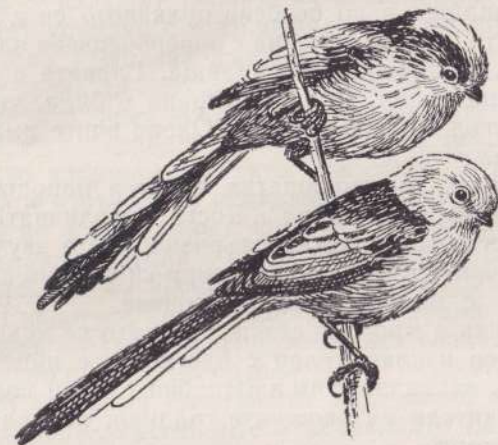
Гнезди малко по-късно от големия синигер — към края на април или в началото на май. Гнездовите двойки са постоянни и много привързани помежду си. Синият синигер разполага гнездото си предимно в хралупки на височина 1 — 3 м над земята и го изгражда, както големият синигер. Снася 10 — 12, понякога до 14 млечнобели яйца с ръждивочервеникави петна. Годишно има 2 люпила. Мътенето на яйцата трае 13 — 14 дни. Младите синигери напущат гнездото на 18-дневна възраст, но не се разпръсват, а остават около него и родителите продължават да се грижат за тях още десетина дни. При приближаването на есента синият синигер образува неголеми ята и скита до пролетта. Често се включва и в общи ята с други видове синигери, кралчета, дърволазки и горски зидарки.

Тази птичка е значително по-дребна от големия синигер. По красота на оперението си заема първо място между всички видове синигери, обитаващи нашата страна. Гърбът е синьозелен, а коремът — ярко жълт. Крилата са тъмносини, надопашката е ясносива, а опашката — зеленикавопепелява. Темето е лазурносиньо, а челото и страните на главата са бели. Около очите встрани на гърлото преминава по една черна ивица, които отзад се сливат. От гърлото през гърдите и корема до подопашката преминава тясна сивочерна ивица. У женската и младите птици не е така ярка. Песните на синия синигер, особено на мъжкия през гнездовия период, са твърде мелодични, но доста тихи и кратки. Освен характерните за всички синигери звуци „си-си-си“ песните на този синигер са изпълнени с нежно трептящи трели, които звучат като „чулю-лю-люлю“, „си-тре-те-те“ или пък като „фи-ли-ли-ли“. Призивът му наподобява „ти-ти-ти-ти“.

Синият синигер се храни почти изключително с насекоми, с яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им. Насекомите, които използва за храна и масово унищожава, са почти от същите вредни видове, които изстребва и големият синигер, поради това и ползата, която принася на селското и горското стопанство, е много голяма. През зимата, когато голям и продължителен студ и поледици сковат стъблата и короните на дърветата в твърда ледена кора и криещите се там насекоми и зародишите им станат недостъпни, синият синигер, както и другите видове синигери се принуждават да се хранят с различни семена и храстови плодчета.

Дългоопашатият синигер (фиг. 39) е гнезеща у нас постоянна птичка. Обитава паркове, овощни градини и богати

на подлес широколистни и смесени гори както в равнините, така и в планините. В Рила достига дори до 1600 м надморска височина. През зимата, макар и по-рядко, може да се види по дърветата на озеленените булеварди.

Фиг. 39. Двойка дългоопашати синигери

През втората половина на март гнездовите двойки, които не се разделят и през зимата, започват съвместно да изграждат овалното си гнездо със страничен вход. То е изтъкано много изкусно от мъх, лико и копринена паяжина на гъсеници, а отвътре облицовано с вълна, косми и дребни перушинки. В едно гнездо са намирани до 2000 перушинки. Гнездото бива здраво закрепено на чаталесто клонче, на извивка на стъблото или върху гъстите клони на дървета, плодни или други храсти. То е много плътно, но еластично и с растежа на малките се разтегля. Когато обаче те доста отраснат и гнездото не може повече да се разтяга, по него се образуват дупки, през които синигерчетата изхвърлят испражненятия си. През април дългоопашатият синигер снася 10 — 12, понякога дори до 17 бели яйца. Мъти предимно женската в продължение на 13 дни. Годишно има 2 люпила. Младите синигери напущат гнездото на 2-седмична възраст. Понякога в изхранването на малките от второто люпило освен родителите участвуват и по-възрастните им братчета и сестричета от първото люпило, както и чужди, негнездящи по една или друга причина възрастни дългоопашати синигери. При приближаване

на есента дългоопашатите синигери се събират на ята и скитат по градините и парковете. Към ятата на други видове синигери обаче никога не се включват.

Дългоопашатият синигер се отличава лесно от всички други видове синигери по много дългата си и красива стъпаловидна опашка и по особено пухкавото си и меко оперение. Гръбната страна е черна с виненочервени плещи. Крилата са черни, с широки бели краища. Главата е бяла с възчерна надочна ивица. Долната страна е бяла, към подопашката със светъл вишнев оттенък. Около очите има ярко жълти кръгчета.

Призивът на дългоопашатия синигер наподобява „церк-церк-церк“ или „циррр-црри“. Доста мелодичната му, но къса и тиха песничка е нежно цвърчене, което звучи като „цири-ри-ри-ри-чер-чер“ или като „цирр-си-си, цир-цир-си-си-си“ и завършва с ниски миньорни тонове.

Тази птичка е много полезна, тъй като се храни и изхранва малките си изключително с насекоми, с яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им и изстребва големи количества насекоми вредители на овощните градини, парковете и широколистните гори.

Белогушото коприварче е гнездеща у нас прелетна птичка, широко разпространена и твърде честа както в равнините, така и в хълмистите и предпланинските райони на нашата страна. Наесен ни напуска и отива да зимува в Южна Африка, а напролет се завръща към края на април. Пръв пристига мъжкият, заема гнездовия си участък и започва още от зори да пее, качнал на върха на някое дърво. Песента му е късо, често повтарящо се еднообразно чуруликане, което звучи като „ви-чи, ре-чи-ре-чи, чучи“. Щом слънцето напече и затопли въздуха, белогушото коприварче започва своя токуващ полет, а при настъпване на вечерната прохлада песните му се разнасят отново.

Тази птичка гнезди в овощните градини, малиновите насаждения и други плодни храсти, шубраците, парковете, горските полезащитни пояси и крайнините на горите, а понякога обитава и разредените гори, но с обилен гъст подлес. Гнездото си разполага добре скрито и засенчено сред по-ниските храсти или във висока гъста трева. Гнезда сме намирали и в оставени за семенпроизводство люцернови ливади. Изгражда го от тънкивейки, житни стъбла и суха трева, като го застила грижливо с тънки ликови корички, смесени с пух, мъх и животински косми. В началото на май снася 5 — 6 зелени-

кави яйца с едри тъмносиви и светлокафяви петна. Мътенето продължава 12 — 13 дни. Мъти предимно женската, като мъжкият я сменя само докато се нахрани, а през останалото време пее мелодичните си песни. Когато обаче малките коприварчета се излюпят, песните му престават и двата родителя се заемат усърдно с изхранването на младото си поколение. На около 12-дневна възраст коприварчетата напуцат гнездото още преди да летят добре, но остават 7 — 8 дни близо около гнездото, през което време родителите им продължават да им носят храна и да се грижат за тях.

Белогушото коприварче, както и изобщо всички видове коприварчета, е извънредно подвижно и пъргаво. Едро е колкото врабче, но е по-стройно. Окраската на оперението на мъжкия на главата и тила е сивокафява, на гръба — по-тъмнокафява. Крилата са чернокафяви с широки ръждивокафяви кантове. Гърлото е бяло, а коремната страна белезникава с розов оттенък на гърдите. При женската главата е кафява, а гръбната страна — по-матова.

Основната храна на белогушото коприварче са насекомите, яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им. През есента то яде и сочни горски плодове. Насекомите хваща предимно по върховете на леторастите и листата на дърветата и храстите, като ги претърсва грижливо. Често се храни и в нивите и зеленчуковите градини, но без да се отдалечава много от гнездото си. Вредните насекоми, които изстребва, са най-вече горски и полски скакалци, полски ковач, люцернов листояд, различни видове люцернови, цвеклови и други хоботници, житни и други растителни дървеници, бронзовки, златки, различни сечковци, листояди и цветояди, листни оси, брястова ногоопашка, пеперуди и гъсеници на листозавивачки, листоврътки, педомерки, нощенки и редица други вредители на овощните и горските дървета, плодните храсти, зеленчуците и полските култури. Поради това белогушото коприварче е много полезна птичка.

Малкото белогушо коприварче, наречено още воденичарче, е най-дребното от всички видове коприварчета, гнездещи в нашата страна. То е прелетна птичка. Зимува в саваните на Африка, пристига през април, а отлита през септември.

Малкото белогушо коприварче гнезди в овощните градини, парковете, шубраците, ливадите и нивите. Гнездовите двойки се образуват след прелета и наскоро започват изграждането на гнездото си, което разполагат в шубраците, малиновите

и други плодни храсти или в живите плетове. През май снася 4 — 6 белезникави яйца с пепелявосиви петна. Мъти и отглежда малките си, както белогушото коприварче. Годишно има само 1 люпило. През гнездовия период пее в храстите, понякога на по-ниските вейки на дърветата, но никога не каца по върховете им. Песента му е кратка и звучи като „тюли-тюли...“ и завършва с по-високи трели, наподобяващи „тюютютю-тююю...“.

Основната храна на малкото белогушо коприварче са насекомите, най-вече растителни дървеници, листни въшки и бълхи, молци, бръмбари, хоботници и пеперуди, яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им, които събира по листата и вейките. Поради това е много полезна птичка.

Ястребогушото коприварче е най-едротото от гнездещите у нас видове коприварчета. То е прелетна птичка. Напролет пристига към края на април, а наесен отлита през септември. Обитава овощните градини, най-вече градините с плодни храсти и парковете с богат подлес, люцерновите ливади и гъстите трънаци и храсталаци, разположени близо до реки и други водоеми. В гъстите високостъблени гори никога не се заселва. Гнездото си устройва най-вече между трънливите храсти, обикновено не по-високо от 1 м над земята. През май снася 4 — 6 бели яйца, прошарени с пепеляви и кафяви петна. Мъти и отглежда малките си, както белогушото коприварче.

Окраската на оперението на ястребогушото коприварче е на гръбната страна пепелявосива с ръждивоожълт оттенък, на крилата и опашката — тъмнокафява, а на коремната страна — светлосива с по-тъмни вълнообразни, тесни „ястребови“ препаски. Очите на мъжкия са златистоожълти, а на женската — зеленикавоожълти. Песните му са разнообразни, силни и много мелодични, с приятни чисто флейтови съзвучия.

Ястребогушото коприварче се храни с почти същите видове насекоми, които унищожават белогушото и малкото белогушо коприварче, и принася също голяма полза за овощните градини, нивите и горите.

Черноглавото коприварче е широко разпространена у нас гнездеща прелетна птичка както в полските, така и в хълмистите райони. В планините се среща до 1200 м надморска височина. Зимува в Южна Европа и Африка. В нашата страна пристига към средата на април, а отлита към края на септември. Обитава овощните градини, парковете, алейните

насаждения, горските полезащитни пояси, широколистните и смесените гори, богати с гъст подлес, както и по-високите храсталаци. Гласът му се чува още от разсъмване. След продължителна пауза през горещите часове на деня започва отново да пее до настъпване на нощта. Смята се за най-добрия певец измежду всичките видове коприварчета. Отначало пее тихо, полугласно, но постепенно започва да издава все по-звънки и чудно мелодични звуци и към края песента му става все по-бърза и по-висока с особено приятни флейтови тонове. Възпроизвежда отлично песните и на други пойни птички, дори по-мелодично от тях. Славеевите строфи предава с поразителна точност и мелодичност и с по-разнообразни, нежни и не така резки приливи, както у славей.

Черноглавото коприварче разполага гнездото си прикрито в храстите, в издънките на стари широколистни дървета или във вейките на къпини, малини, глог, бъз, смрадлика или папрат. Гнездото му е доста плътно и има почти кълбовидна форма. През май снася 4 — 6 сивкави или бледоохрови яйца с тъмнокафяви шарки и по-дълбоки пепеляви петна. Мъти само женската в продължение на около 2 седмици. Годишно има 2 люпила.

Окраската на оперението на черноглавото коприварче на гръбната страна е тъмносивопепелява, а на коремната — светлосива. Бузите и страните на шията му са светлопепеляви. От основата на човката до задтилието има ясно очертано блестящо черно кепе, което при женската е чернокафяво.

Черноглавото коприварче се храни почти със същите насекоми, с които се хранят и другите видове коприварчета, и принася също така голяма полза за селското и горското стопанство. Насекомите търси и хваща и събира яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им дори и по най-тънките вейчици и листа на храстите, овощните и горските дървета. Изглежда също така и насекоми, срещащи се из нивите, ливадите и зеленчуковите градини.

Градинското коприварче (фиг. 40) е прелетна, гнездеща у нас птичка. Разпространена е в равнините, хълмистите райони и планините. Обитава овощните градини, насажденията с малинови и други плодни храсти, шубраците и храсталаци, парковете и крайнините на горите с изобилен подлес, подраслите сечища, както и разредените широколистни и смесени гори, но също така с гъст и изобилен подлес. Напролет пристига през първата половина на май, а наесен отлита към средата на септември.

Към края на май снася 4 — 5, по-рядко 6 безлезнави яйца със зеленикав или кремав оттенък и тъмнокафяви шарки. Мътят и двата родителя в продължение на 12 дни. На 10 — 11-дневна възраст коприварчетата напушат гнездото,

Фиг. 40. Градинско коприварче храни малките си

но се задържат още няколко дни около него и родителите им продължават и през това време да се грижат за изхранването им.

Градинското коприварче е едро колкото врабче. Оперението на гръбната страна е кафявосиво, а на коремната — сивобяло със светлокафяв оттенък по гърдите. Призивният му вик е „теек-теек“, а при уплаха издава звуци, наподобяващи „вед-вед“. Пеенето му се състои от бързо следващи един след друг ясни, нежни флейтови звуци, които съединени в едно, съставляват дълга, преливаща се песен, изпълнена необикновено красиво и нежно. Песните му обаче веднага спират, щом като малките се излюпят, тъй като родителите се отдават изцяло на грижите за изхранването им.

Градинското коприварче се храни и изхранва малките си, както другите видове коприварчета, изключително с насекоми, с яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им и принася голяма полза.

Малкият маслинов присмехулник е у нас прелетна птичка, която гнезди в южните и югоизточните райони на страната. Напролет пристига в началото на май, а отлита през септември. Гнезди в овощните градини, върбовите и други храсталаци близо до реки, дерета и вади. Ние го намерихме на 27 май 1938 г. да гнезди в питомника за нарови дръвчета на овощния разсадник в Ивайловград. Гнездото му бе грижливо

изработено от тревни стъбла, влакнести коренчета, рафия, мъх и памук във форма на чаша, широка около 9 см и висока 8 см. Бе здраво свързано с клончетата в коронката на една нарова фиданка. През втората половина на май снася 4 — 5 светлосиви или сивобезлезнави яйца с розововиолетов оттенък и редки тъмночервеникави точки и шарки. Мъти предимно женската в продължение на 12 дни. Малките напушат гнездото на около 2-седмична възраст. У нас годишно има 2 люпила.

Малкият маслинов присмехулник е по-дребен от врабче, но е по-строен. Той е много пъргава птичка. Окраската на оперението му е на гръбната страна сивкавокафява с лек маслинен оттенък, а на коремната страна — сивобезлезнава със слаб сивкавокафяв оттенък, който при слабините преминава в бледорозов. Над очите има бяла ивица, наподобяваща вежда.

През гнездовия период мъжкият малък присмехулник пее от ранна утрин до късна вечер. Песните му се състоят от разнообразно благозвучно подсвиркване и чуруликане. Често подражава много сполучливо на други видове пойни птици и комбинира техните песни със своите.

Малкият маслинов присмехулник се храни и изхранва малките си изключително с насекоми и изстребва големи количества различни видове листни въшки, листни бълхи, мухи, комари, растителни дървеници, бръмбари, пеперуди и други вредни насекоми, яйцата, гъсениците, ларвите и какавидите им, поради което е много полезна птичка.

Косът (черен дрозд) (фиг. 41) е широко разпространена у нас гнездеща постоянна птица. Обитава както равнините,

Фиг. 41. Кос (черен дрозд)

така и планините. Младите и отчасти женските екземпляри скитат през зимата на юг. През време на скитането никога

не се присъединява към големите ята на други гроздове, а се събира на свои малки ята.

Косът гнезди в сенчести овощни градини и паркове, както и във влажните участъци на широколистни и смесени гори, но недалеч от горски пътеки, потоци и дерета. Гнездото си разполага между изобилни издънки на дънери, сред излезли от земята корени на стари дървета, купчина кастреж или направо на земята. Понякога гнезди и в дупки по стени и под стрехи на сгради. В зависимост от мястото, където е устроено, гнездото има различна форма и големина. Изградено е от клонки, а отвътре е измазано с кал и застлано със сухи тревни стъбла. Годишно косът има 2, понякога дори 3 люпила. При първото люпило през април снася 5 — 6, а при второто — 4 — 5 сивозеленикави яйца с ръждивокафяви черти и петна. Мъти женската в продължение на 14 дни. През това време мъжкият стои наблизо и при приближаване на враг към гнездото излита безстрашно насреща му и със силни крясъци, които звучат като „пик-пик-пик“, лети над него. Младите косове напущат гнездото на около 2-седмична възраст, преди да им са израсли напълно крилата и без да могат да летят. Ето защо остават наблизо още десетина дни, през което време родителите продължават да се грижат за изхранването им.

Оперението на мъжкия кос е изцяло черно като въглен с ярко жълти очи. Оперението на женската е тъмнокафяво с ръждиви петна по челото, гушата и гърдите. Коремът ѝ е сивокафяв. Човката през пролетта и лятото е жълта, а през есента и зимата — кафява. Косът е по-едър от скореца и има по-стройно тяло. Крилата му в сравнение с другите видове дроздове са по къси и закръглени. Той не е добър летец и много неохотно предприема по-дълги прелитания. По земята се предвижва с бързи подскачания. Щом се спре, дига опашката си. При продължително преследване излита, издавайки силен крясък, който звучи като „чук-чук-чиши-шишиши“ или „тике-тике-тикетеке“. Косът е великолепен певец. Разнообразните му песни, които се чуват най-често рано сутрин, при изгрева, и привечер, при залеза на слънцето, са сходни с песните на пойния дрозд, но са по-мелодични, изключително красиви и нежни. При това те са много по-звучни и с тъжно тържествени флейтови трели, без често повтаряне на едни и същи музикални фрази.

Основната храна на коса, особено през гнездовия период, са червеите и различните насекоми, най-вече скакалци, щур-

ци, хоботници, чернотелки, плужеци, попови прасета, растителни дървеници, бръмбари, пеперуди и ларвите, гъсениците и какавидите им. Поради това той е твърде полезна птица за селското и горското стопанство. Извън гнездовия период яде и различни храстови плодчета и семена. Понякога кълве и гроздето, но от лозята се пропъжда твърде лесно, без да причини някаква съществена вреда.

Градинската червеноопашка (фиг. 42) се среща особено през време на прелета в цялата страна, но гнезди у нас по-

Фиг. 42. Градинска червеноопашка при хралупата си носи гъсеници

ограничено. Напролет пристига през април, а наесен отлита в началото на октомври. Обитава овощните градини, парковете и разредените широколистни и смесени гори с хралупести дървета както в равнините, така и в хълмистите райони и предпланините.

Гнездото си устройва в дървесни хралупки, в гнили пънове, в дупки или в пролуки на зидове. Изгражда го от тревни стъбла, листа, влакнести коренчета и мъх и го застила с косми и дребни пера. В началото на май снася 6 — 7 зеленикавосиви яйца, понякога с дребни ръждивочервени петна. Мъти само женската в продължение на 13 — 14 дни. На око-

до 2-седмична възраст малките напушат гнездото. В края на юни или в началото на юли има второ люпило. През време на мътенето мъжкият, кацнал недалеч от гнездото, пее, като започва винаги с един удължен и два къси тона, след което следва най-различна индивидуална импровизация и песента завършва с подражание на песните на синигерите и други пойни птички. Призивът му звучи като „фюит, тик-тик“.

Градинската червеноопашка е едра колкото врабче. Оперението на мъжкия на горната част на главата по плещите и гърба е сиво. Челото е бяло, а бузите, гърлото и горната част на гърдите са черни. При женската гърбът е сивокафяв, а коремната страна — светлочервеникавокафява с по-светла гуша.

Тази птичка се храни и изхранва малките си с различни видове насекоми, с яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им, предимно с опасни вредители на овощните и горските дървета, поради което е твърде полезна за селското и горското стопанство.

Домашната червеноопашка (фиг. 43) е гнездеца у нас прелетна птичка, разпространена предимно в дворните овощ-

Фиг. 43. Домашна червеноопашка носи насекоми

ни градини на планинските селища, в широколистните и смесените гори на речните скалисти проломи.

Тя е едра колкото врабче. Окраската на оперението на мъжкия на гръбната страна е тъмносива с бяло огледало на крилата и ръждивочервеникава опашка. Главата встрани, вратът и гушата са черни, гърдите — сивочерни, коремът е по-светъл, към подопашката — напълно бял. Женската на гърба е тъмнокафява, коремната ѝ страна е по-светла.

Домашната червеноопашка изгражда гнездото си от тънки вейки, тревни стъбла, влакнести коренчета и го застила с косми, вълна и перца. Към края на април снася 4 — 6 блестящобели яйца. Мъти само женската в продължение на 13 дни. Малките напушат гнездото на около двуседмична възраст, но още 5 — 6 дни се държат наблизко и през това време родителите им продължават да ги хранят и да се грижат за тях, след което започват самостоятелен живот.

През гнездовия период мъжкият пее, кацнал на върха на дърво или на билото на покрива на сграда. Песните му са мелодични, нежни и приятни. Състоят се от няколко не много дълги строфи, отличаващи се с нежни флейтови звуци и тъжен романтичен оттенък. Той е неуморим певец — започва да пее още преди разсъване, а вечер продължава дори и след като всички пернати певци са вече замлъкнали. Призивът му звучи като „хуйд-це, хуйд-це-це-це“, а при разтревожаване издава звуци, наподобяващи „текк-текк“.

Домашната червеноопашка се храни с яйцата, гъсениците, ларвите и какавидите на различни насекоми, както и със самите насекоми, които хваща не само по клонките, вейките и листата на дърветата и храстите или по земята и тревата, но и при летене във въздуха.

Тя е твърде полезна птичка за селското и горското стопанство.

Славейт, населяващ нашата страна, наречен западноевропейски славей (фиг. 44) е у нас често срещаща се прелетна птичка. Обитава парковете и градините с подлес и плодни храсти, храсталаците край реките и потоците, горските полезащитни пояси и разположените близо до вода участъци на проредени гори с изобилен подлес. В планинските гори над 1000 м надморска височина се среща твърде рядко, а иглолистните гори не обитава. Напролет славейт пристига у нас в началото на април поединично и нощем. Гнездовите двойки са постоянни, обаче първи пристигат мъжките и веднага заемат гнездовия си участък, който се пази ревниво от нахлуването на други славееви двойки. След 5—6 дни пристигат и женските славей и веднага започва избирането

на място за гнездото и строежа му. Гнездото разполагат скрито ниско в гъстите храсти или направо на земята до някое дърво върху миналогодишна шума. Изгражда се от намиращите се наоколо тънки тревни стъбла, влакнести ко-

Фиг. 44. Славей, кацнал на храст

ренчета, лишей и мъх и се застила с нежни тревни стъбла, сухи листа, пух и вълна. През май снася 4—5, по-рядко 6 зеленикавосиви яйца, прошарени с кафяви петна. Мъти женската в продължение на 2 седмици. Младите славейчета напушат гнездото на около 12-дневна възраст. Годишно има само 1 люпило. В началото на септември младите и възрастните славей се събират на неголеми ята и отлитат на юг да зимуват в Африка и Южна Арабия.

Славейт е малко по-едър от врабче, по-строен и с по-дълги крака. Окраската на оперението му на гръбната страна е кафяво с ръждив оттенък. Крилата са тъмнокафяви, а опашката е ръждивокафява. Долната страна на тялото му е светлосива до белезникава с кафяв оттенък на гърдите.

Славейт е птичка, която мнозина са чули, но малцина са видели, тъй като прекарва деня затаен в гъстите храста-

ци или в сенчестата корона на дърветата. По земята се придвижва с бързи скокове. Призивът му звучи като „юит юит“, а предпазният му вик — като „каrrr“. Напролет първите песни на славей започват да се чуват заедно с разлистването на дърветата. Отначало песните му огласяват градините, парковете и горите само нощем, а по-късно се разнасят почти през целия ден. Най-звучни са обаче при зазоряване и привечер. Песента на славей е мелодична и звънка, изпълнена с радост, тържественост или с нежност, любов, поезия, мечтателност и романтика. Той заслужено се слави като най-добрият певец между всички наши пойни птички и не случайно за песните на никоя друга птичка не са посветени толкова много стихове, поетични и музикални произведения, колкото за славей. В някои страни са направени грамофонни плочи с чудно хубави записи на песните на славей. Славейте са и добри подражатели и там, където се появяват отлични певци, наскоро се подобрява и пеещото на всички славей в околността.

Славейт е твърде полезна птичка за селското и горското стопанство, тъй като се храни и изхранва малките си с насекоми и унищожавя големи количества листни въшки, листни бълхи, растителни дървеници, дървесни скакалци, молци, пеперуди, бръмбари и яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им, които търси и хваща предимно по клонките, листата, тревата и в горската постеля. А със своите песни той оживява и предава особена прелест на нашите градини, паркове и гори.

Градинският пъстър кълвач, наречен още сирийски кълвач, произхожда от Мала Азия. На Балканския полуостров се е появил едва в края на миналия век, но днес е най-многобройният от всички срещащи се у нас видове кълвачи. Обитава овощните градини, парковете, редките крайнини на широколистните гори, малките горички, озеленените булеварди, дворовете с овощни и други дървета както в равнините, така и в предпланините.

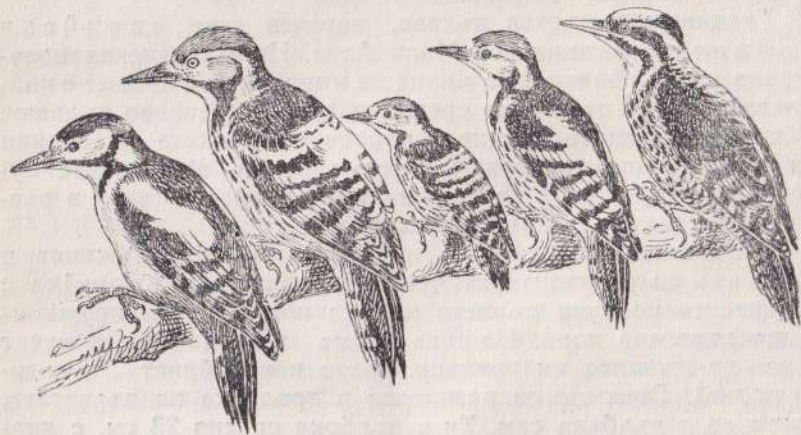
Рано напролет, особено при слънчеви дни, мъжкият и женската си сигнализират чрез „барабанене“ — удряйки с човките си по сухи дървета или по полуобелена, пружинираща дървесна кора. По това време започват да се чуват и все по-звучните им крясъци, които наподобяват „ги-ги-ги-ги-ги-гиг“. Гнездото си разполага в хралупка по дърветата, която си издълбава сам. Тя е дълбока средно 23 см, с диаметър на входния отвор 46 мм и понякога е разположена

доста ниско. Снася 4—6, по-рядко 7 бели лъскави яйца. Мътят и двата родителя в продължение на 13 дни. На около 3-седмична възраст младите кълвачи са вече отраснали и напущат гнездото си.

Градинският пъстър кълвач е едър колкото дрозд. Оперението на главата му е матовокафяво с широка червена препаска на тила. Страните на главата и плещите са бели. От основата на човката преминава назад по страните на главата по една черна ивица, която не се разклонява, както при големия пъстър кълвач, а направо се съединява с матовокафявите плещи. Крилата са черни с бели петна, които образуват напречни препаски. Гърдите му са белезникави с кафяв оттенък, а коремът и подопашката са матовочервени. Женската се отличава от мъжкия по липсата на червена препаска на тила.

Градинският кълвач е много полезен за селското и горското стопанство, тъй като се храни с насекоми, с ларвите и какавидите им, най-вече на миризливия, майския и други листороги бръмбари, черната златка, пълзящите по дърветата гъсеници на гъботворката, педомерките, дървесницата, миризливият дървесинояд, различните видове сечковци, белоинояди, ликояди, дървесинояди, корояди и най-вече с ларвите им, които измъква изпод кората на нападнатите овощни, паркови и горски дървета.

Малкият пъстър кълвач (фиг. 45, 3) е най-дребният вид от всички видове кълвачи, обитаващи нашата страна. У нас

Фиг. 45. Кълвачи:

1 — голям пъстър кълвач; 2 — белогръб пъстър кълвач; 3 — малък пъстър кълвач;
4 — среден пъстър кълвач; 5 — трипръст кълвач

в гнездеца, постоянна и скитаща, но по-рядко срещаща се птица. Гнезди в разположени край реки или други водоеми паркове, възрастни овощни градини, крайнини на разреденни широколистни и смесени гори, стари крайбрежни върби и тополи, групи овощни или други дървета в културния ландшафт. В иглолистните гори не се среща.

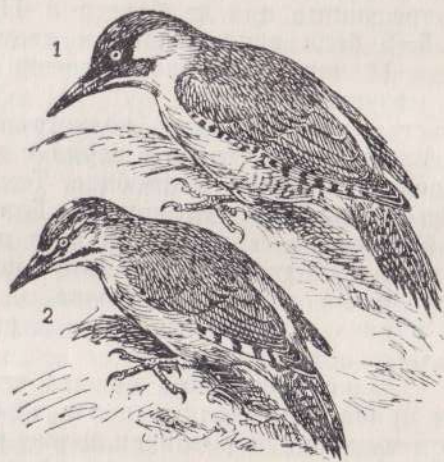
Гнездото си разполага в хралупка, която мъжният и женската издълбават в различни овощни, върбови, тополови или друг вид дървета с мека, вече загнила дървесина. Хралупката е дълбока 10—12 см с входен отвор 32 мм. За постеля служат тресчиците при дълбането ѝ. През май този кълвач снася 5—6 бели яйца. Мътят и двата родителя в продължение на 14 дни. На около 20-дневна възраст младите кълвачи напущат гнездото.

Малкият пъстър кълвач е едър колкото полско врабче. Окраската му на гръбната страна е черна с множество бели ивици, а на долната страна — мътнобяла. Темето на мъжкия е червено, а на женската — белезникаво. Гласът му е ясен и звънлив. Той може да се чуе почти през цялата година, но най-често през пролетта и звучи като „кикики-кикики“. „Варабаненето“ му по дърветата започва от ранна пролет и продължава и през лятото, а понякога и през есента, но тогава е по-слабо и по-кратко.

От всички кълвачи, обитаващи нашата страна, малкият пъстър кълвач принася най-голяма полза за овощните градини. Основната му храна са различни видове насекомни вредители на овощните градини, парковете и горските дървета, както и какавидите, гъсениците, ларвите и яйцата им. Той е много пъргава птичка и през есента и зимата при търсене на храна обследва грижливо и най-тънките вейки, които за другите видове кълвачи поради много по-голямата им тежест са недостъпни, и изважда от кората им скрилите се да зимуват там насекоми, ларви, гъсеници, какавиди и яйца. Напролет и лете се храни главно с бръмбари и пеперуди, с ларвите и гъсениците им, които живеят открито по леторастите и листата на дърветата.

Зеленият кълвач (фиг. 46, 1) е повсеместно разпространена у нас постоянна гнездеца птица. Населява парковете, овощните градини, малките горички, алеите, групите овощни, върбови, тополови и други дървета в културния ландшафт, както и разредените широколистни и смесени гори в равнините и планините, където достига до 2000 м.

Зеленият кълвач разполага гнездото си в хралупка, която, както почти всички видове кълвачи, издълбава сам предимно в широколистни видове дървета със загнила дървесина на височина най-много 3 м. Към края на април снася 5—7, по-рядко до 9 чисто бели яйца. Мътят и двата родителя в продължение на 15 дни. На около 3-седмична възраст младите кълвачи напущат хралупката, но се завръщат в нея при опасност или да нощуват.

Фиг. 46.

1 — зелен кълвач; 2 — сив кълвач

Зеленият кълвач е едър почти колкото гълъб. Окраската на оперението му на гръбната страна е яркозелена с блестяща жълтозелена трътка. Опашните пера са кафяво-зеленикави. Горната част на главата и тилът са яркочервени. Юздичката, областта около очите и „мустаците“ му са черни, при мъжкия с червена черта през средата. Долната страна на тялото е сивозелена, със зеленикави ивици. Стъпалата му са къси със здрави пръсти, два от които се обръщат назад. Ноктите му са яки, извити и остри, което му дава възможност да се катери лесно и бързо по стъблата на дърветата. Крясъкът на мъжкия зелен кълвач е много звучен и наподобява „глюю глюю, клюк клюк глькглюк-глюк“. Крясъците на женската са сравнително по-тихи.

Основната храна на зеления кълвач са мравките и личинките им, които изважда, разравяйки мравуняците. Той обаче унищожава и големи количества различни видове вредни за овощните и горските дървета насекоми, яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им, поради което е полезна птица.

НАЙ-ПОЛЕЗНИТЕ ДИВИ ПТИЦИ В ШИРОКОЛИСТНИТЕ, СМЕСЕНИТЕ И ИГЛОЛИСТНИТЕ ГОРИ

Включените в тази група полезни диви птици са обитатели предимно на горите. Едни от тях гнездят в иглолистните, други — само в широколистните и смесените гори, а трети — във всички видове гори. Някои от тези видове птици се срещат често и дори гнездят понякога в парковете и овощните градини, където също принасят голяма полза. Те са обаче горски птици, които обитават и гнездят главно в гората, където изстребват огромни количества вредни за горите насекоми и принасят най-голяма полза. Тези птици са авлигата, чинката, горската чучулига, горската бърница, дърволазката, зидарката, качулатият, черният и торбогнездящият синигер, кралчетата, горският и сивият певец, койният, имеловият и белогушият дрозд, червеношийката, горската завирушка, орехчето, големият пъстър, средният пъстър, белогръбият пъстър, сивият, черният и трипръстият кълвач, козодоят, кукувицата, осоядът и орелът-змияр.

Авлигата (фиг. 47), наречена още „чичо-пей“, е широко разпространена у нас гнездеща прелетна птица. Пристига в края на април, а отлита в началото на септември. Обитава малки, проредени, светли широколистни и смесени гори, възрастни стъстени овощни градини, горски ползащитни пояси и прошарени с дървесна растителност крайречни ивици.

За разлика от другите гнездещи у нас птички, които изграждат гнездата си така, че те винаги да се крепят отдолу на клон или вейки, авлигата устройва гнездото си на някое разположено по-далеч от главното стъбло хоризонтално чаталесто клонче и гнездото виси свободно, здраво закрепено само в горния си край. Гнездото изграждат двете птички, които най-напред увиват чаталестото клонче, на което ще виси гнездото, с ликови влакна, жилави тревни стъбла и тънки влакнести коренчета и ги слепват със се-

крет от плончената си жлеза здраво едни с други. След това с голяма сръчност изтеглят част от увитите на едното клонче гнездови материали и ги закрепват за другото. Така изработва основата на гнездото във вид на висяща между чаталестото клонче торбичка, след което по стените и дъно-

Фиг. 47. Авлига на гнездото си с малки

то вплита плътен пласт тънки тревни стъбла, лика, перца, вълна, а понякога парчалчета и късчета хартия. През май снася 4—5 розовобели лъскави яйца, шарени с дребни чернокафяви петна. Мътят и двата родителя в продължение на 14—15 дни. Мъжкият лежи върху яйцата предимно през горещите часове на деня, а от ранна утрин до към обед, както и привечер, скрит между листата в гъстата корона на дърветата, пее. Мелодичните му песни наподобяват флейтови трели и звучат като „дюдлюююю“, „флиулию“ или „уи-уи-иоо“, примесени от време на време с хрипливи кръсъци, които понякога звучат така, като че ли са издавани от настъпена по опашката котка.

Излюпените малки са покрити с дълъг жълтеникав пух и през първите 5—6 дни са със затворени очи. Родителите

им ги изхранват с насекоми, най-вече с гъсеници. На около двуседмична възраст младите авлиги излизат от гнездото, но не се разпръсват, а до края на юни се държат около него, след което заедно с родителите си образуват малко ято и започват да скитат до отлета. Годишно авлигата има само едно люпило.

Авлигата е едра почти колкото кос. Тя е една от нашите най-красиви птици. По своята великолепна, „тропическа“ окраска на оперението тя не може да бъде сравнена с никоя друга наша птица. Оперението на мъжкия е блестящо златистожълто. Кадибяночерни са само юзджката, маховите пера и опашните пера, краищата на които са със жълти ивици. Окраската на оперението на женската е по-скромно. На гръбната страна е зеленикавожълта, а на коремната — бледожълта с черни надлъжни резки.

Повечето време авлигата прекарва затаена между листата в гъстата корона на дърветата. Само при прелитане от дърво на дърво може да бъде добре забелязана. Най-добре обаче може да се наблюдава извън гнездовия период, когато скита из лозята и овощните градини. По земята слиза по-рядко и се придвижва с твърде неловки подскачания.

Авлигата е една от най-полезните за селското и горското стопанство насекомоядни птици, тъй като основната ѝ храна са различните насекоми, ларвите и гъсениците им, живеещи по короните на дърветата. Там тя през цялото лято изстребва огромни количества гъсеници на гъботворката, пръстенотворката, златозадката, педомерките, брястовата ногоопашница, нощенките, листозавивачките, монахинята, бялата овощна пеперуда, ларви и възрастни оси, горски скакалци, майски, мъхнати и други бръмбари, бронзовки, сечковци, хоботници, растителни дървеници и редица други вредни насекоми. Тя яде и власатите парливи гъсеници, които другите насекомоядни птици отбягват или изобщо не ядат. Понякога кълве и дребните зърна на гроздето и късните вишни, но съществена загуба не нанася.

Чинката (сипката) (фиг. 48) е една от най-широко разпространените у нас диви птички. Обитава разредени широколистни, смесени и иглолистни гори, паркове, овощни градини, дворни, крайпътни и крайбрежни овощни и други дървесни насаждения. Обширните гъсти гори, както и блатистите места избягва. В планините достига до границата на гората. През септември една част от гнездещите у нас популации отлитат на юг и се завръщат в началото на април. А

други, гнездещи в по-северни страни, идват да зимуват у нас.

Гнездовите двойки се образуват през април. Първи заема гнездовия си участък мъжкят и започва да издава своето

Фиг. 48. Чинка (сипка)

бразни звуци, напомнящи писъка на малки птиченца, но щом женската се появи, започва да пее звучно и мелодично. Песента му звучи като „фию-фию-фию-ля-ля-ля-ди-ди-ди-ви-чиуу“. Зиме издава звуци, наподобяващи „сип-сип-сип“.

Гнездото на чинката е едно от най-изкусните построй-ки на гнездещите птици. То има форма на полукълбо и е много здраво, с плътни стени, гъсто оплетени от тънки вейки, тревни стъбла, влакнести коренчета и мъх, свързани с ликови влакна и копринени нишки от пашкулчетата и паяжините на насекоми. Отвън е облицовано с листа и тънки кожици от кората на дървото, на което е построено, поради това не е лесно забележимо. Отвътре е грижливо застлано с косми, вълна, пух и дребни перца. В края на април чинката снася 5—6, по-рядко 4 или 7 светлосини или сивосини яйца с малки чернокафяви петна. Мъти само женската в продължение на 13—14 дни. Годишно има 2 люпила. На 2-седмична възраст младите чинки напушат гнездото. Характерно за чинката е, че тя не понася да се пипат гнездо-

то, яйцата или малките ѝ от човек и нерядко при такива случаи изоставя не само гнездото със замътени яйца, но и излюпените вече малки, които умират от глад.

Чинката е едра колкото врабче. Тя се познава лесно по двете бели ивици на крилата. Оперението на мъжкия на гърба е червеникавокафяво, към опашката — жълтеникавозеле-но, а коремната страна е белезникава. Челото е черно, а темето и тилът са синьосинкави. Опашката е черна с бели петна. Гърдите и горната част на корема са керемиденочервеникави. Женската на гръбната страна е масленозеленикава, на коремната — белезникава. В края на лятото чинките се събират на ята и до отлета скитат и търсят храна из горите, парковете, овощните и зеленчуковите градини.

През лятото чинката се храни отчасти с горски и храстови плодчета, а през есента и зимата — и с плевелни и други семена. Основната ѝ храна обаче са насекомите. При анализиране съдържанието на стомахчета на няколко десетки чинки във всички били намерени остатъци от големи количества насекоми. Тя изтребва най-вече листни въшки, листни бълхи, листни дървеници, хоботници, листояди, листни оси, горски скакалци, скоклювци, яйцата, гъсениците, каквидите и пеперудите на гъботворката, дъбовата листо-врътка, пръстенотворката, боровата копринарка, брястовата ногоопашница, педомерките, нощенките и други вредни насекоми. Поради това е много полезна птичка за горското и селското стопанство.

Горската чучулига (фиг. 49) е гнездеща у нас прелетна, а не както полската чучулига постоянна птичка. Напролет пристига в началото на март, а наесен отлита към края на септември. Обитава разредени, широколистни, смесени и иглолистни гори с поляни, сечища, крайнините на горите и открития ландшафт с разпръснати по него групи дървета. В планините достига границата на гората, но в обширните и гъсти гори не гнезди.

Щом листните пъпки на дърветата започват да се развиват, горската чучулига устроява гнездото си. Разполага го на земята в малка вдлъбнатина, добре прикрито от някой храст. В края на март снася 4, по-рядко 5—6 белезникави яйца, изпъстрени с дребни червенокафяви или жълтеникавокафяви петна. Мъти почти само женската в продължение на 13—14 дни. През това време мъжкят ѝ носи храна и пее още по-звънки и мелодични песни, отколкото полската чучулига. Отделните строфи на песните му се състоят от все

по-ускоряващи се редици тонове, които звучат като „лулулулу...люли-юли-юли...лю-лю-лю...люлю-юлю-юлю...“. Пее не само денем, но и късно вечер и дори нощем. Пеейки, дълго се задържа високо във въздуха, най-често над сечищата и ниските храсти, където се намира гнездовият му участък. Малките напущат гнездото на около 2-седмична възраст. През май или юни има второ люпило.

Фиг. 49. Горска чучулига

Горската чучулига прилича много на полската, но е значително по-дребна. Окраската на оперението ѝ на гръбната страна е ръждивокафяво с чернокафяви петна и по-светли краища на перата, които образуват люсповидна рисунка. Крилата и късата ѝ опашка са тъмнокафяви. Коремната страна е ръждивобелезникава с дребни тъмнокафяви петна и резки по гърлото и гушата. Макар и да е горска птичка, тя не може да каца по тънките ветки, тъй като ѝ пречат дългите, приличащи на шпори нокти на задните пръсти. Поради това тя каца само по дебелия клони, но предпочита да се придвижва предимно само по земята.

Горската чучулига е твърде полезна птица за горското стопанство, тъй като се храни и изхранва малките си изключително с различни видове вредни насекоми, с яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им, които търси и събира в големи количества по дърветата и по горската постеля. В края на лятото и есента яде и плевелни семена.

Горската бърбрия е гнездеща у нас прелетна птица. Пристига през април, а отлита през септември или в началото на октомври. Лети предимно нощем. Обитава разредените широколистни, смесени и иглолистни гори с подлес, горските поляни, храсталаците около гората, парковете и овощните градини. По-честа е в планинските и полупланинските райони, отколкото в равнините.

Гнездото си разполага направо на земята в горските поляни или около брега на реките и горските потоци, скрито между хвойнови, боровинкови и други храсти, папрат или туфи трева. Изгражда го от намиращите се наоколо сухи тревни стъбла, мъх, пух и косми. Към средата на май снася 5, понякога 4 или 6 силно вариращи по окраската си яйца — червеникави, кафяви или сиви без или с различни по големина, форма и цвят петна. Мъти женската в продължение на 14 дни. Младите напущат гнездото на 12—13-дневна възраст, едва покрити с рехави пера. Тъй като още не могат да летят добре, остават 10 — 11 дни около гнездото, през което време родителите им продължават да се грижат за изхранването им.

Горската бърбрия е малко по-едра от врабче. Оперението ѝ на гръбната страна е жълтеникавокафяво с тъмнокафяви надлъжни ивици, а на коремната — ръждивожълто, на гърдите, гушата и гърлото изпъстрено с едри възчерни петна. Над очите има светла ивица. Перата на крилата са кафяви с по-светли краища, а перата на опашката са чернокафяви с ясноизразено петно. Краката са високи и стройни. Ноктите на задните ѝ палци са удължени като шпори. Поради това тя непохватно каца по тънките клони на дърветата. По земята обаче бига много бързо и ловко. Човката ѝ е дълга и тънка, както на всяка насекомоядна птица. Тя се числи към най-добрите пернати певци. Песните ѝ са много звучни и мелодични, отличаващи се с приятни чисти звуци и мелодии.

Основната храна на горската бърбрия са насекомите и ларвите им, които хваща, претърсвайки тревата, горската постеля, по храстите и дърветата или при полет. Тя унищожава най-вече червеи, скакалци, мухи, хоботници, скокловци, растителни дървеници, майски и други бръмбари, комари, молци, пеперуди и гъсениците им и други вредни за горското и селското стопанство насекоми, поради което е твърде полезна птичка.

Горската дърволазка (фиг. 50) е гнездеца у нас постоянна птичка. Гнезди в старите високостъблени и смесени гори предимно в планините, а по-ограничено в равнините. Към края на есента у нас идват да зимуват дърволазки от популации, гнездещи в по-северните страни.

Фиг. 50. Горска дърволазка

Гнездовите двойки се образуват през март. При токуването мъжките пеят усилено. Тогава в гората могат да се чуят мелодичните им песни, изпълнени със звънливи бързи трели, които звучат като „црие-црие-црие-цвидиви“. Тази птичка разполага гнездото си в хралупки, в цепнатини по дърветата, в пролуките на разпукани дървесни кори, в купчини кастреж. Изгражда го от тънки вейки, дървесни кори, влакнести коренчета, лико, а отвътре го застила с мъх, перца, пух и косми. Към края на април снася най-често 5 — 6, понякога до 9 мътнобели яйца с дребни червени петна и точки. Мъти само женската в продължение на 13 — 14 дни. Когато неумеещите още да летят пtiченца на дърволазката бъдат изплашени, те моментално се измъкват от гнездото и с не-обикновена бързина се покатерват по стъблата на близките дървета и безследно изчезват, умело укривайки се в клоните, цепнатините и вдлъбнатините на дърветата. На около 2-сед-

мична възраст младите дърволазки напущат гнездото, но се задържат още 10 — 12 дни и едва когато закрепнат добре, се разпръсват и всяка от тях започва да води самостоятелен живот, скитайки поединично из крайнините на горите, парковете, овощните и зеленчуковите градини. Често скитащите самотни дърволазки се присъединяват към някое синигерово ято.

Горската дърволазка е по-дребна от врабче. Окраската на оперението ѝ, което е много меко и плътно, е твърде разнообразна. На гръбната страна е сивочервеникавокафяво с множество дребни бели капчици, а на долната — бяло с копринен отблясък. По челото има бяло надлъжно петно. Крилата ѝ са кафяви с 3 светли напречни препаски. Опашката ѝ е кафява, много здрава и пружинираща. Човката ѝ е дълга, тънка, заострена като шило и извита надолу. Стъпалата ѝ са сивокафяви с големи пръсти, снабдени с дълги, остри и ронко завити нокти, които ѝ дават възможност да се закрепва здраво по кората на дърветата и лазейки по стъблата, да се придвижва бързо във всяко направление и положение. Горската дърволазка лети бързо и с чести размахвания на крилата. Присъствието ѝ може да се установи по лекия шум, издаван от ноктите ѝ при лазенето по дърветата, както и по тънкия ѝ проточен призив, който звучи като „сирр-сирр-сирр-сирр“.

Ползата, която горската дърволазка принася на горското стопанство, е много голяма. Тя се храни и изхранва малките си с насекоми, от които 95% са опасни вредители на дърветата. Най-често унищожаваните от нея насекоми са листните мотки, листните бълхи, растителните дървеници, стъблените и листните оси и ларвите им, различни хоботници, листояди, агрилози, беловинояди, сечковци, ликояди, корояди, молци, пилиати, гъсениците и какавидите на гъботворката, пръстенотворката, педомерките, златозадката и други вредители. Търсената храна, тя не лети от клон на клон, а с голяма ловкост и бързина лази, като се опира на здравата си опашка и обикновено спираловидно стъблата и дебелите клони на дърветата, претърсва всяка вдлъбнатина и пукнатина на кората им и с дългата си тънка човка изважда скритите там насекоми, мотки, ларвите, гъсениците и какавидите им, след което прехвърля на друго дърво. При изследване заразени от корояден дървета, посетени от дърволазка, са били установени на всеки 100 см² от повърхността на стъблата и клоните им по 1000 удара от човката ѝ. Там, където са действували дърволазки, излитане на корояди не е имало.

Градинската дърволазка е гнездеща у нас постоянна птичка. Среща се в широколистни и смесени гори, паркове и овощни градини, както в планинските склонове, така и в равнините.

Гнездото си устройва на височина 2 — 4 м над земята. През втората половина на април снася 6 — 7, понякога и повече млечнобели яйца, прошарени с по-едри и по-гъсти червеникавокафяви петна, отколкото яйцата на горската дърволазка. Мъти само женската в продължение на 14 дни. Малките си изхранва изключително с дребни нежни насекоми и с ларвите или гъсениците им.

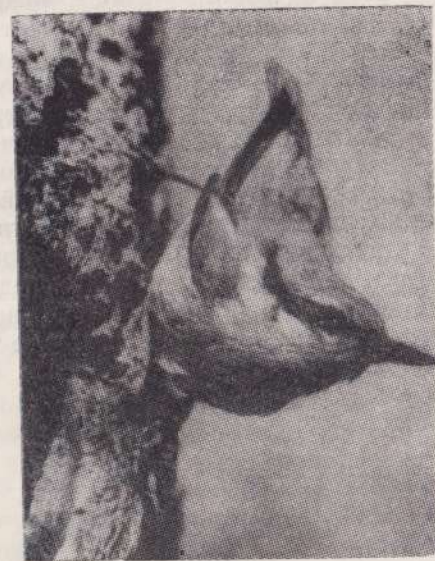
Окраската на оперението на градинската дърволазка е напълно сходно с тази на горската дърволазка. Само трътката ѝ е по-малко ръждивочервена, а страните са по-възкафяви. Нокътят на задния ѝ пръст е по-къс, но по-силно извит, отколкото на горската дърволазка. По това обаче двата вида не могат да се различат отдалеч. Отличава се само по призива си, който е по-рязък и звучи най-често като „ти-ти-ти“ или „сип-сип-сип“.

Хранителният ѝ режим е почти напълно еднакъв с този на горската дърволазка, тя обаче принася не само голяма полза в гората, но и в парковете и овощните градини.

Горската зидарка (фиг. 51) е широко разпространена гнездеща у нас постоянна птичка. Гнезди в разредените високостъблени и смесени гори със стари дървета и изобилен гъст подлес както в равнините, така и в планините, където се среща до границата на гората. Извън гнездовия период скита и в старите паркове и овощни градини. В иглолистните гори се среща много рядко. През зимата се появява и в населените места.

Горската зидарка устройва гнездото си в естествени хралупки или в изоставени хралупки на кълвачи, но намалява входния им отвор на 35 мм, като го измазва с глина, размесена със секрет от плюнчената си жлеза. След като се втвърди, тази смес става много здрава и в гнездото ѝ не може да проникне хищник. Понякога по същия начин изгражда и козирка над входа на хралупката си. В дървета с лесно трошлива, прогнила дървесина тя сама си издълбава хралупка. За направа на самото гнездо използва тънки вейки, дървесни кори, лико, сухи тревни стъбла и листа. В края на април или в началото на май снася 4 — 8 блестящи млечнобели яйца с по-едри или по-дребни червеникави петна, а понякога и с по-дълбоки виолетови шарки. Мътенето продължава 2 сед-

мици. Годишно дава само 1 люпило. Малките си изхранва изключително с насекоми, предимно гъсеници. На около 22 — 24-дневна възраст те напушат гнездото, но се задържат наблизо и родителите се грижат още десетина дни за изхранването им. Възрастните зидарки никога не образуват самостоятелни ята и се избягват една друга, обаче винаги се стремят да се включат в шумните ята на синигерите, особено когато те биват предвождани от някой кълвач.

Фиг. 51. Горска зидарка

Горската зидарка е едра колкото врабче. Окраската на оперението ѝ на гръбната страна е синкавопепелява с по една дълга черна ивица от двете страни на главата. Гърдите и коремът са светлокремаворъждиви, а гърлото и гушата — белезникави. Дългата ѝ, здрава и остра като шило човка е тъмносива с черен връх. Краката ѝ са къси, но здрави и с много дълги пръсти с остри, рязко завити нокти. Оперението на женската зидарка е по-матово и с по-жълтеникав оттенък на гърдите и корема. Полетът ѝ е вълнообразен, но доста бърз. „Пее“ само рано напролет, като издава несвързани помежду си, но доста звучни и мелодични проточени свистящи звуци, които наподобяват „тфюий-тфюий-тфюий“.

Призивът ѝ звучи като тихо „сит-сит“ или високо и звучно „тивт, тивт, тви-ит“.

Основната храна на горската зидарка са насекомите, яйцата, ларвите и какавидите им. При търсене на храна тя не само лази по стъблата на дърветата както отдолу нагоре, така и отгоре надолу, но и пълзи по хоризонталните клонови гърба си надолу, което кълвачите и дърволазките не могат да вършат. Така претърсва всички пукнатини и вдлъбнатини по кората и с острата си и дълга човка изважда намиращите се там насекоми, яйцата, ларвите и какавидите им. По-едри видове бръмбари, предварително смазва с лапката си или ги натиква в подходяща пукнатина на кората на дърветата и там ги разкъсва с удари на човката си. Яде и горски плодове и семена, като по-едрите разчупва по същия начин. Вредните насекоми, които унищожават, са най-вече листните дървеници, листните и стъблените оси, хоботниците, сечковците, короядите, листоядите, ликоядите, дървесиноядите, мъхнатите и други видове бръмбари, молците, педомерките, златозадките, пръстенотворките и други видове пеперуди и гъсеници, какавидите и яйцата им. Поради това е много полезна птичка.

Фиг. 52. Качулаг синигер

Качулатият синигер (фиг. 52) е гнездеща у нас постоянна птичка. Обитава иглолистните гори, които много рядко

напуска дори и при скитането си през следгнездовия период. През есента и зимата често се присъединява към ята на други видове синигери и заедно с тях посещава и смесени гори, а много по-рядко и широколистни гори. Понякога през зимата заедно с ятото се приближава и към населените места.

Гнезди в естествени хралупки, в изоставени хралупки на кълвачи. Често разширява малки дупки в полугнили пънове, стъбла или по-дебели клонови и ги прави пригодни за гнездови хралупки, заема гнезда и на катерички. Самото гнездо изгражда главно от мъх. Леглото му е дълбоко и застлано с растителен пух, косми и вълна. Към края на април снася 7 — 13 белезникави яйца с червенокафяви петна. Мъти женската в продължение на 15 — 18 дни. Малките напуцат гнездото на около 20-дневна възраст.

Качулатият синигер е значително по-дребен от врабче. Оперението му на гръбната страна е червеникавокестеняво. На пъстрата си чернобяла глава има широка в основата, но остра към върха качулка с чернобели перца, която у женската е по-къса. Крилата и опашката му са кафяви. Гърлото е черно, а останалата долна част на тялото е бледоохрова. Полетът му е вълнообразен, но доста бърз. Той не е добър певец. Песните му са кратки, еднообразни трели, които звучат като „пю-рре, пю-рре“, „цизи-дюорр, цизи-дюорр“. Пеенето му се съпровожда с различни комични гримаси, при които красивото му качулче се спуска и издига нагоре.

Основната храна на качулатия синигер са насекомите, а през зимата отчасти и различни горски семена. Той изстребва огромни количества от най-вредните за горите насекоми и е един от най-полезните крилати санитарии за нашите иглолистни гори.

Черният синигер (фиг. 53) е у нас гнездеща, постоянна и доста честа птичка. Обитава иглолистните гори на Родопите, Витоша, Рила и Пирин. През зимата скита и в смесените и широколистните гори. Гнездото си устройва в естествени дървесни хралупки, в хралупки на кълвачи, в гнили пънове, а понякога и в дупки по скалите, в пролуките между складирани дърва или под керемидите на планинските хижи. Намерен е да гнезди и в изоставени гнезда на дроздове. Самото гнездо изгражда от мъх, сухи листа, лико и лишеи и го подплатява с нежни перца, косми и пух. Годишно има 2 люпила. При първото люпило снася в края на април 7 — 11 продълговати бели яйца с червеникави петна и точки. При второто люпило снася най-много 6 — 8 яйца. Мъти само женската в продължение на 14 — 16 дни.

Черният синигер е един от нашите най-дребни синигери. Той е почти наполовина по-дребен от големия синигер. Тежи около 9 г. Окраската на оперението му е доста скромна. Главата, вратът и гушата му са черни. Бузите и тилът са бели. Гърбът и опашката са жълтеникавосиви. На горната част на крилата има по 1 по-къса и 1 по-дълга пунктирана препадка. Гърдите и страните са бели с рижави петна. Останалата долна част на тялото е белезникава, към опашката с ръждивоохрест оттенък.

Фиг. 53. Черен синигер

Пеенето на черния синигер е едно от най-приятните в сравнение с пеенето на другите видове синигери, населяващи нашата страна. Гласът му е тънък и нежен, но доста звучен. Песните му се състоят от 3 звънки трели, които звучат като „тю-пи-ти, тю-пи-ти, ци-ци-ви, ци-ци-ви“, „си-тю-тю, си-тю-си“, „чай-пит-чай, чай-пит-чай“ и се повтарят бързо и многократно. Призивният му вик е тънък и нежен „вин-тик, вин-тик“ или „ци-ци-ци“.

Черният синигер е много полезна птичка за горското стопанство, тъй като се храни с различни много опасни за горите

насекоми, яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им и ги унищожават в огромни количества.

Торбогнезният синигер (фиг. 54) е гнездеца у нас постоянна птичка. Среща се из цялата страна по обраслите с тополи, върби или елши брегове на реки, дерета, вади, канали, язовири и блата. След отглеждането на малките си скита не много далеч от гнездовия си район.

Фиг. 54. Торбогнезден синигер на гнездото си

Мъжкият торбогнезден синигер започва да строи отначало сам гнездото си още преди образуването на гнездовите двойки. Гнездото е сравнително доста голямо, сложно и изкусно изградено в края на някой тънък, но здрав и гъвкав, нависнал над водата клон. Има форма на свободно висяща овална торба със страничен вход от горната страна във вид на тръба. За изграждането му птицата използва дълги тревни стъбла, растителни влакна, ликови корички, вълна и пух от летящите семена на върбата и тополата, от които изготвя мека, но здрава тъкан. През време на почивките мъжкият пее усилено и привлича някоя женска, която се включва в строежа на гнездото. Завършеното гнездо е толкова здраво, че остава да виси над водата няколко години. Ако

не се появи женска, мъжкият изоставя незавършеното гнездо и започва на друго място да строи ново гнездо.

Торбогнездният синигер снася 6 — 10 продълговати, чисто бели яйца. С мътенето на яйцата, което трае 13 — 14 дни, както и с отглеждането на малките се занимава само женската. През това време мъжкият започва строеж на ново гнездо и привлича друга свободна женска, така че мъжкият има годишно 2 или 3 поколения, а женската — само 1 или 2.

Окраската на оперението на торбогнездния синигер на главата е бледосива, на плещите — червенокафява, на задната част на гърба и трътката — жълтеникавокафява. Маховете и опашните пера са сивокафяви с безцветни краища. По челото и около очите преминава широка черна препаска. Коремната страна е жълтеникавобяла с бяло гърло и кестеняви гърди. Гласът му е тънък и писклив и звучи като „цие-цие“.

Торбогнездният синигер е много полезна птичка. Храни се и изхранва малките си изключително с насекоми, вредители на тополовите насаждения, както и на селскостопанските култури, отглеждани край водоеми.

Жълтоглавото кралче (фиг. 55) и **червеноглавото кралче** са най-дребните птички, обитаващи не само нашата страна,

Фиг. 55. Жълтоглаво кралче

но изобщи Европа. Те тежат средно около 5 г. Без перушната телцето им е не по-голямо от шивашки напръстник. От кралчетата по-дребни са само обитаващите в Америка ко-

либри, най-дребните видове от които тежат едва 2 г. У нас кралчетата са гнездещи постоянни птички. Гнездят предимно в иглолистните гори на Родопите, Витоша, Рила, Пирин и Славянка до границите на гората. През есента и зимата, скитайки, слизат и в равнините и се срещат в смесени и широколистни гори, храсталаци, паркове и овощни градини. През време на скитането си кралчетата се държат на малки ята, често пъти заедно със синигери и горски зидарки.

Гнездовите двойки се образуват през март и веднага заемат гнездовите си участъци. През това време мъжките започват да пеят. Песента им е тиха и при жълтоглавото кралче звучи като „ции ции ции, сри-сри-сри“ или като „ци-фли-хии, ци-фли-хии“, а при червеноглавото кралче — като „си-си-си-си...“ и ту се повишава, ту се понижава. През април изгражда гнездото си, което разполага добре прикрито по външните клонове на високите иглолистни дървета. Гнездото е малка овална куха топка с дебели стени и малък отвор в горната част, скрит между вейките. Изградено е от мъх, лишеи, косми и копринена паяжина от гъсеници, като в тъканта му са включени и някои тънки вейки от клона, на който се намира гнездото. Отвътре е застлано с растителен мъх, перушинки и пух. В края на април кралчетата снасят 8 — 12 бели яйца, които у жълтоглавото кралче понякога са с жълтеникав оттенък и размити тъмни петна, а у червеноглавото — с розов оттенък и ръждиви петна. Мъти женската в продължение на 14 дни. Малките биват изхранвани с дребни нежни насекоми, с яйцата, ларвите или гъсениците им. На около 16-дневна възраст младите кралчета напускат гнездото, но не се отдалечават от него и биват хранени от родителите си още 7 — 8 дни. И двата вида кралчета имат второ люпило, но с по-малко — 6 — 9 яйца. Преди малките от първото люпило да са напуснали гнездото, родителите им започват да изграждат ново гнездо.

Оперението на кралчетата е меко и пухкаво. Гръбната им страна е масленозелена, а долната — сивобезцветна със зеленикав оттенък, на гърдите по-светло. Жълтоглавото кралче има на темето жълта препаска в средата с оранжево петно, оградено с 2 черни ивици. Петното при женската е лимоново-жълто. При червеноглавото кралче петното на темето е по-голямо и е ярко оранжево-червено. Темето е оградено с 2 черни ивички, които се съединяват отпред при челото. Крилата им са умерено дълги с тъпи върхове. Опашката им е относително къса, на върха врязана.

Кралчетата са много пъргави птички. Търсейки насекоми, те през целия ден прехвъркват от дърво на дърво, от клон на клон или лазят по тънките ветки и иглолистните кичурчета. Най-често се движат в средните и горните етажи на короната на дърветата, където мъчно могат да бъдат забелязани и присъствието им се открива само по издавания от тях тънък писък.

Тези птички се хранят с дребни насекоми, най-вече с листни въшки, листни бълхи, листни дървенички, комари, корояди, ликояди, дребни бръмбари, молци, пеперуди и гъсениците им, които хващат по върховете на клоните, иглолистните клончета, шишарките и в пукнатините на кората. Макар и да са най-дребните птички у нас, те принасят извънредно голяма полза, особено в иглолистните гори. Изчислено е, че едно кралче унищожава годишно до 3 милиона насекоми и зародишите им.

Горският певец (фиг. 56) е гнездеца у нас прелетна и доста честа птичка. Пристига в края на април, а в началото

Фиг. 56. Горски певец на гнездото си

на септември отлита на юг. Гнезди в широколистни и смесени гори. Извън гнездовия период се среща и в парковете и овощните градини.

Гнездото му има овална форма със страничен отвор и е разположено на земята върху горската постеля, често пъти прикрито между храстите или издънките на дърветата. Из-

градено е от тревни стъбла, ликови влакна, лишей и мъх и е застлано с нежни тревни стъбла и косми, но не и с перушина. Снася 6 — 7 бели яйца с червеникавокафяви петна. Мъти само женската в продължение на 13 дни. Малките биват изхранвани от двата родителя. При най-усиленото им хранене родителите прелитат на ден до 550 пъти с храна до гнездото. На 12-дневна възраст младите горски певци напушват гнездото. Тази птичка има годишно само 1 люпило. В края на лятото се събира на малки ята и започва да скита до настъпването на отлета.

Горският певец е по-дребен от врабче, но е най-едрият от всички видове певци, срещащи се в нашата страна. Оперението му на гръбната страна е жълтеникавозелено. Над очите преминава широка ярко жълта ивица. Гърлото и гърдите му са ярко жълти, а коремът е бял. Той е стройна, извънредно подвижна птичка и неуморно прехвърква от храст на храст и от клонче на клонче. Песента му може да се чуе още от най-ранните утринни часове и продължава до настъпване на обедната горещина. След обед към 4 — 5 часа започва отново и пее до настъпване на нощната тъмнина. Песента му звучи като „тен-тин-тян-тян...“ или като „дюн-ди, дюн-ди“, а при летене „сиб-сиб-сиб-сип-сип-сир-р-р“, като към края се ускорява. Призивът му е проточен, нежен флейтов и наподобява „фююнит“ или тънко „тюю-тюю-ю-ю-ю“, което го отличава от другите певци.

Горският певец е твърде полезна птичка, тъй като се хранят и изхранват малките си изключително с листни въшки, листни дървеници, дребни бръмбари, пеперуди и други опасни вредители на горите и парковете.

Сивият певец е прелетна, гнездеца у нас птичка. Напролет пристига през втората половина на март, а към края на септември или в началото на октомври отлита към Средиземноморието, където зимува. Една част зимува у нас. На 22. XII. 1937 г. намерихме 2 екземпляра в гората на с. Конници, Кърджалийски окръг, а на 3. XII. 1960 г. в градския парк край Ямбол наблюдавахме много отблизо 7 екземпляра да прехвъркват от клонче на клонче по дърветата в алеята край р. Тунджа.

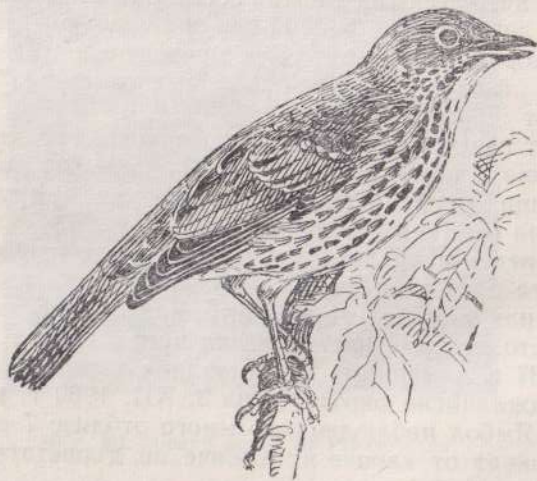
Сивият певец гнезди в богати с подлес, светли широколистни и смесени гори. Извън гнездовия период се среща и в парковете. Гнездото му е сферично със страничен отвор и е изградено от листа, тревни стъбла, лишей и мъх, отвътре застлано с пух, косми и пера. Разположено е ниско над зе-

мята в храстите или издънките на дърветата. През май снася 5 — 6 яйца, прошарени с червенокафяви и виолетовосиви петна. Мъти само женската в продължение на 14 — 15 дни. Малките си изхранва изключително с насекоми. На 2-седмична възраст птичетата излитат от гнездото си.

Окраската на оперението на сивия певец е на гръбната страна зеленикавосива с дребни петна. Над очите преминава слабо очертана жълтобелезникава ивица. Коремната страна е сивобелезникава, на гърдите и в страни със зеленикавожълт оттенък. Призивът му е рязко подсвирване, което звучи като „хюид“ или „цилп-цилп-цилп“, като тихо „црр црр црр“ или „тен-тян-тин-тюн-тен“.

Сивият певец е твърде полезна птичка за горското и селското стопанство, тъй като се храни с насекоми, най-вече листни въшки и растителни дървеници, дребни и средни бръмбари, молци, пеперуди и различни други вредни насекоми и с яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им.

Пойният дрозд (фиг. 57) е гнездеца у нас птица. Зимува в Средиземноморието. Една част остава да зимува и у нас.

Фиг. 57. Поен дрозд

Напролет пристига в началото на април. Населява предимно иглолистните и смесените гори в планините, но се среща и в широколистните гори в равнините. Старите иглолистни гори

избягва, тъй като в тях липсва необходимият за всички видове дроздове гъст подлес. Понякога гнезди и в паркове с изобилен подлес, както и в овощни градини, особено в градините с плодни храсти.

Пойният дрозд разполага гнездото си по дърветата предимно в крайните на гората и около горски полянки, по смрадликови, плодни или други храсти. Гнездото си изгражда от тънки вейчици, тревни стъбла и мъх. То има полусферична форма и отвътре е измазано с влажна глинеста пръст и разтрошена гнила дървесина, размесени със секрет от плюнчената му жлеза. Тази птичка има годишно 2 люпила. При първото люпило към средата на април, а при второто към края на юни снася 5, по-рядко 4 или 6 зеленикавосинкави яйца с редки, черни, понякога тъмнокафяви или виолетови петна. Мъти само женската в продължение на 13 — 14 дни. На около 20-дневна възраст пойните дроздчета напушат гнездото, преди да летят добре, поради което родителите им продължават да се грижат за тях извън гнездото още 7 — 8 дни. След гнездовия период се събират заедно с възрастните пойни дроздове на малки ята и скитат, но не се включват в общи ята с други видове дроздове. Към края на септември отлитат на юг.

Пойният дрозд е малко по-дребен от кос. Има права, средно дълга човка, високи и дълги крака и остри крила. Летти много добре. Оперението на гръбната му страна е тъмносиво с жълтеникавокафяв оттенък. Гърдите и коремът му са бледокремави с едри триъгълни тъмнокафяви петна, които по гушата и в страни са най-гъсти. Женската е малко по-едра от мъжкия и окраската на оперението ѝ е малко по-жълтеникава.

Песните на пойния дрозд са разнообразни, извънредно звучни и възхитително мелодични. Всяка негова песен се състои от отделни благозвучни, величествено тържествени и нежни флейтови строфи. Умело поставените паузи между отделните строфи, повтарящи се няколко пъти под ред, правят песента му много приятна за слушане. Мнозина ценители на птичите песни поставят песнето на пойния дрозд не само наравно, но дори над песнето на славея.

Призивът на пойния дрозд е доста тих. Ако дроздът е спокоен, звучи като „цеи-цеи“, но обезпокоен, той издава тревожни звуци, наподобяващи „так-так“. Бъде ли обаче силно разтревожен и уплашен, издава цвърчене и резки кръсци, които звучат като „тик-тик-тик“. Към човека пой-

ният дрозд е много недоверчив и никога не се оставя да бъде приближен.

Тази птица е твърде полезна, тъй като се храни и изхранва малките си главно с вредни за гората, парковете и овощните градини насекоми, с яйцата, гъсениците, ларвите и какавидите им, които събира главно по земята и горската постеля. През есента и зимата яде и растителна храна, най-вече боровинки и други храстови и горски плодчета, вкл. и плодчетата на старото биле и чашкодрана, както и други горски семена.

Имеловият дрозд е най-едрият от всички гнездещи в нашата страна видове дроздове. У нас той е постоянна птица. Обитава предимно високостъблените иглолистни и смесени гори, почти винаги в близко съседство с горски поляни и просеки. При скитането си през есента и зимата посещава и широколистните гори, горските полезащитни пояси, парковете и овощните градини, както и обраслите с дървета речни долини.

Гнездото си разполага на иглолистните дървета по-високо, а на широколистните — по-ниско над земята. Изгражда го от тънки борови и смърчови клонки без иглите и примесени с лишай, мъх, млади стъбла на див пелин и други треви, сухи влакна и влакнести коренчета, размесени с влажна глинеста пръст. Отвътре го застила със суха трева и отчасти с косми и вълна. В началото на април, понякога дори още в края на март, снася 4 — 5 зеленикавосинкави или светлорозови яйца, прошарени със сивовиолетови и червеникавокафяви петна. През юни има второ люпило. Мъти само женската в продължение на 14 — 15 дни. Младите дроздчета напушат гнездото на 15 — 16-дневна възраст, но започват да летят добре след 7 — 8 дни. След гнездовия период тези дроздове се събират на самостоятелни ята и скитат до пролетта.

Окраската на оперението на имеловия дрозд е на гръбната страна тъмносивокафява. Гърдите и коремът му са безлесниковосиви със слаб жълтеникав оттенък и изпъстрени с едри тъмнокафяви петна, които на гърдите са триъгълни, а на корема и страните — овални. Това го отличава от другите видове дроздове. В окраската на оперението му няма полов диморфизъм. Тялото си държи изправено. По земята се придвижва с бързи скокове.

Имеловият дрозд пее най-често кацнал на върха на някое дърво. Песните му са звънки и се състоят от кратки, често повтарящи се пълнозвучни строфи с много приятни флейтови приливи.

Имеловият дрозд е полезна птица, тъй като се храни с различни вредни за гората насекоми, с яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им. През есента и зимата яде и различни храстови плодчета. Яде и плодчета на имела и се смята, че разнася този растителен паразит по дърветата.

Белогушият дрозд е гнездеща у нас постоянна и доста често птица в иглолистните и смесените гори с подлес, както и в широколистните гори над 1000 м надморска височина в Стара планина, Родопите, Рила, Витоша и Пирин. Наесен и през зимата слиза по-ниско и скита и в широколистните гори и храсталаци в подножието на планините и равнините.

В изграждането на гнездото, което е доста сходно с гнездото на коса, участвуват и двете птици. Разполагат го най-често по иглолистните дървета на височина 1 — 2 м над земята. През май този дрозд снася 4 — 5 синьозеленикави яйца с червеникавокафяви петна. Мъти женската в продължение на 2 седмици. Малките напушат гнездото на около 15-дневна възраст.

Белогушият дрозд е едър колкото коса. Оперението на мъжкия е ръждивочерно, на гърдите с широка бяла ивица във форма на полумесец, която го отличава от всички други видове дроздове, срещащи се в нашата страна. Перата на надкрилията и гърдите са с тесни бели краища, които образуват сребристи мрежести шарки. Оперението на женската е чернокафяво, долната страна е по-светла, а огърлицата ѝ е по-тъсна и по-мътна, отколкото на мъжкия. Песента му е звучна и мелодична. Състои се от 2 — 3 повтарящи се неколкократно мотива, които звучат като „ю-рю-рю-рюри-рю“. Призивът му звучи като „так так“, а предпазният му вик, особено на гнездото, наподобява „кук... кук... кук...“.

Хранителният режим на белогушия дрозд и ползата, която принася, изстребвайки големи количества вредни за горите и парковете насекоми, ларвите, гъсениците и какавидите им, е както на другите дроздове.

Червеношият (фиг. 58), която често бива наричана червеногушка или червеногръдка, е гнездеща у нас, доста често птичка. Обитава най-вече крайнините, поляните и просеките на широколистните и смесените планински гори с гъст подлес и недалеч от реки, потоци или други, макар и малки водоеми. В иглолистни гори не се заселва. Наесен една част от червеношият скитат на юг, а друга част слизват да зимуват в долините и се срещат в полските гори, парковете и овощните градини.

Червеношийката разполага гнездото си прикрито в храстите, под туфа трева, в купчина кастреж, между излезли над земята корени на дебели дървета, в гнили пънове или в трапчинки в горската постеля. Понякога гнезди под керемидите

Фиг. 58. Червеношийка, кацнала на клонче

в стрехите на горските хижи. Гнездото си изгражда от сухи тревни стъбла, коренчета и листа, смесени с мъх и лишей. Отвътре го застила със сухи треви, мъх, косми и пух. През април снася 5 — 7 светлорозови или бледокремави яйца с дребни кафяви петна. В края на юни има второ люпило. Мътят и двата родителя в продължение на 14 дни. Малките напуцат гнездото на 2-седмична възраст.

Червеношийката е по-дребна от врабче. Тя е много красива и грациозна птичка. Оперението ѝ на гръбната страна е жълтеникавосивокафяво. Челото, бузите, гърлото и гърдите са ярко оранжечервени (при женската с по-тъмночервеникав оттенък) и са отделени с извита пепелявосива ивица. Коремът и подопашката са бели. Красотата и изяществото на тази мила птичка се допълват от дългите и тънки крака, фина тънка човка и големи, черни ококорени очички. Често стои с прибрана към плещите шия и полуотпуснати крилца. Продължително и на големи разстояния не лети. По земята

се придвижва с малки, но бързи скокове. От време на време се спира внезапно и се „кляня“ с изправена нагоре опашка.

Пеенето на червеношийката е нежно и приятно чуруликане с малко меланхоличен оттенък и напомня сливащ се звън на многобройни сребърни звънчета, размесен със звучни и мелодични флейтови трели. През лятото пее до късна вечер, а зиме песните ѝ се чуват още при зазоряване. Призивът ѝ звучи като „ци-ци-ци“ или „тссс-тссс“.

Основната храна на червеношийката са различни вредни за гората, парковете и овощните градини насекоми, яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им, които масово унищожават. Поради това тя е твърде полезна птичка. През зимата яде и различни семена и храстови плодчета.

Горската завирушка е гнездеща у нас постоянна и доста честа птичка. Гнезди в иглолистните и смесените гори с гъст изобилен подлес в Родопите, Витоша, Рила и Пирин. Сравнително по-рядко се среща в горите на Стара планина, Средна гора, Сакар и други по-ниски планини. Наесен слиза в равнините и прекарва зимата в полските гори, горските ползащитни пояси, гъстите храсталаци и парковете, а напролет се завръща отново в гнездовите си райони в планините.

Изгражда плътно гнездо от тънки вейки, тревни стъбла и листа, размесени изобилно с кал. Застила го отвътре с понежни тревни стъбла, влакнести коренчета, отделни перца, пух, косми, вълна и най-вече мъх. Годишно има 2 люпила. Снася 4 — 5, понякога 6, синьозелени яйца. Мъти женската в продължение на 2 седмици. Малките напуцат гнездото на около 13 — 14-дневна възраст.

Горската заверушка е малко по-дребна от врабче, но е с по-стройно телосложение. Окраската на оперението ѝ на главата е кафявосива. Гърбът и крилата са кафяви с по-тъмни надлъжни щрихи. Трътката е сива, а опашката — тъмносива. Гушата и гърдите са също тъмносиви, а страните — ръждивокафяви с размити тъмни надлъжни резки. Останалата долна страна на тялото е белезникавосива. Човката е тънка, светлокафява, а краката са червеникавокафяви. Тялото си държи почти винаги хоризонтално. Забележи ли, че е наблюдавана, веднага изчезва в гъсталака.

Горската завирушка се храни с различни видове насекоми, с яйцата, гъсениците, ларвите и какавидите им, най-вече опасни вредители на горите и парковете, поради което е твърде полезна птичка. През есента и зимата яде и различни горски и храстови плодчета, както и семена.

Орехчето (фиг. 59) е у нас гнездеща, постоянна птичка. Гнезди предимно около горските потоци във високопланинските иглолистни и смесени гори с изобилен подлес, къпини, малини, трънки, гъста висока коприва, папрат и друга висока тревна растителност. През есента и зимата се спуска в равнините и често се среща в полските иглолистни гори, парковете, обширните овощни градини и дори в самите населени места.

Фиг. 59. Орехче

През март мъжкото орехче започва да пее и наскоро пристъпва към строежа на гнездата си. При повечето видове птици гнездото се строи от женската, а мъжкият ѝ помага най-вече като принася подходящи строителни материали. При орехчето обаче строежът, и то не на едно, а на 2 или 3 гнезда, се извършва от мъжкия. Гнездата са разположени в открити корени на надвеснали над водата или повалени дървета, в храсти, в клони на млади смърчове, дървесни хралупки, гнили пънове, в скални пукнатини или под купчина вършина. Формата им е сферична или яйцеобразна. Входният отвор в горната им част е прикрит отгоре с иглолистни клонки. В сравнение с малките размери на самото орехче, което тежи едва около 8 г, гнездото е твърде голямо. Щом построи няколко гнезда, без обаче да ги застила отвътре, мъжкият започва да пее още по-усилено и с песните си привлича женските орехчета. Ако някоя от женските одобри мъжкия и местогнезденето, избира едно от построените гнезда и го застила с перушинки. Останалите гнезда се използват от мъжкия или остават незаети.

Към края на април орехчето снася 5 — 8, по-рядко 10 — 12 и дори до 16 бели яйца, прошарени със ситни ръждиво-червени точки и петна. Мъти само женската в продължение на 15 дни. Малките напущат гнездото на 16 — 17-дневна възраст, но докато напълно закрепнат и започнат да летят добре, се държат още 7 — 8 дни около гнездото, след което се разпръсват и започват самостоятелен живот. Годишно орехчето има 2 люпила.

Орехчето има закръглено тяло и меко, пухкаво оперение, което на гръбната страна е ръждивокафяво с гъсти, тесни, тъмнокафяви напречни препаски. Опашката му е ръждива, много къса и почти винаги стърчи нагоре. Долната страна на тялото е сивокафява, на гърдите и корема с гъсти, тесни, кремави напречни препаски. Човката е дълга, тънка и заострена. Крилцата са къси и закръглени. Краката са високи и с тънки и здрави пръсти. По земята се придвижва лесно и бързо. Не лети на големи разстояния, но е много подвижна и непрекъснато подхвърква и се върти по клончетата на дърветата и храстите. На земята се спуска по-рядко. То е много предпазливо и бде ли доближено веднага изчезва между клонките на дърветата, храстите или високите тревы. Предпазният му вик звучи като „церрр“, а призивният — като „ти-ти-ти“. Пее почти през цялата година. Песните му се състоят от силни, звучни, бързо следващи една след друга трели с металически оттенък, но доста мелодични. Чудно е откъде това малко телце взема сили, за да издава такива мощни звуци. Често пъти поради силния ѝ звучен глас търсим птичката много по-близо, отколкото в действителност се е скрила.

Орехчето е твърде полезна птичка, тъй като се храни с различни вредни за гората и парковете дребни видове насекоми, с яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им и въпреки малкия си ръст, унищожава големи количества от тях.

Големият пъстър кълвач (вж. фиг. 45) е гнездеща у нас постоянна птица. Обитава и гнезди в широколистни, смесени и иглолистни гори, предимно в планините, а по-рядко и в равнините. Понякога се среща и в парковете и градините. Рано напролет при приближаване на размножителния период кълвачите биват обхванати от силна възбуда, стават много подвижни и крещат по цели дни. Крясъците им са силни и резки и звучат като „джийуюк-джийуюк“ или като късо „кик, кик, кик“. Издават и бързи, оживени призови, наподобяващи „ги-ги-ги-ги-гигигигик“. Започват също така да

отправят любовния си зов и чрез бързо следващи един след друг удари по сухите клони или корубести дървета със здравата си човка, така нареченото „барабанче“. След 8 — 12 от тези барабани удари, сливащи се в един общ трептящ звук, мъжкият кълвач изчаква 2 — 3 минути, след което с нова серия барабани трели продължава да отправя брачните си призови. Привлечена от тези любовни излияния, женската започва също да издава силни кръсъци и бързо се отправя към мястото, където мъжкият кълвач я очаква с любовен трепет.

Големият пъстър кълвач устройва гнездото си в хралупка, която издълбава сам по различни видове дървета, предимно с по-мека или загнила дървесина. Намирали сме обаче издълбани от него хралупки по дъбови дървета, въпреки че в съседство имаше дървета с по-мека дървесина. Хралупката му е дълбока около 25 см, а входният ѝ отвор е широк винаги 46 мм. За постелка на гнездото използва разтрошената при дълбане на хралупката гнила, гъбеста дървесина. Снася 4 — 8, най-често 6 блестящо бели яйца. Мътят и двете птици в продължение на 13 дни. Щом малките кълвачи поотраснат, те често излизат от хралупката си за кратко време и отново се връщат в нея. Гнездото напущат окончателно на около 3-седмична възраст, но се задържат наблизко и биват хранени от родителите си още 15 дни. След това се разпръсват и започват самостоятелен живот.

Големият пъстър кълвач може да се види чай-често да се катери бързо по стъблата на дърветата и да ги обикаля спиралообразно от дънера към върха. При подплашване бързо отскача и прелита на друго дърво, като издава силен кръсък. Наесен често се включва в смесени ята на синигери и дърволазки и ги предвожда при скитането им да търсят храна в гората. Едър е колкото дрозд. Оперението му на плещите е бяло, а на гърба — блестящо черно със синкав метален оттенък. Челото е бледакафяво. Мъжкият има на тила ярко червено, а женската — черно петно. Крилата са изпъстрени с големи бели раменни петна и голям брой по-дребни петна, които образуват напречни препаски. Външните опашни пера в горната половина са бели с черни петна. Под очите назад по страните на главата преминава черна препаска, която отзад достига до тила, а встрани се разклонява и се спуска отпред към гърдите, а отзад отива към гърба. Долната страна на тялото му е бяла, към задната част на корема — яркочервена.

Основната храна на големия пъстър кълвач са яйцата, ларвите и какавидите на короядите, ликоядите, дървесиноядите, бронзовките, сечковците, които измъква с дългия си език изпод кората и дървесината на дърветата. В СССР в стомахчетата на големи пъстри кълвачи са намирани до 150 корояди и ларвите им. Храни се и с пълзящи по дърветата гъсеници на гъботворката, копринарката, монахинята, ношенките, педомерките и други пеперуди. Охотно яде и гъсениците на миризливия дървесинояд и често пъти сам е пропит с неприятната миризма на този вредител. При летежа на майските, юнските, мъхнатите и други по-едри видове бръмбари изстребва големи количества от тях. На дървета, заразени силно с корояди, обелва изцяло кората на стъблата и измъква ларвите и какавидите на вредителите от ходове, дълбоки до 90 мм. Обелването на кората или дълбането на здраво по външен вид дърво показва със сигурност, че то е вече силно нападнато от корояди, тъй като здрави дървета не дълбае, нито пък бели кората им. Храни се и с горски семена. За да извади семената на иглолистните шишарки, издълбава в кората на някое дърво подходяща дупка и я разтрошава с няколко силни удара на голямата си здрава и остра като длето човка. Рано напролет при липса на достатъчно насекоми или друга храна издълбава в кората най-вече на брезата, клена, смърча, бора и елата спирални, незатворени пръстени и пие изтичащия сок. Макар и нежелателно, това опръстеняване не поврежда дърветата, тъй като причинените недълбоки рани бързо заздравяват. Въпреки тези пакости големият пъстър кълвач е много полезна птица, тъй като изстребва огромни количества от извънредно вредните за горското стопанство корояди, дървесинояди, беловинояди, ликояди и сечковци. За изстребването на короядите кълвачите са незаменими специалисти, тъй като само на тях са достъпни тези живеещи под кората или дървесината извънредно опасни вредители. Големият пъстър кълвач принася голяма полза и като издълбава дървесни хралупки и с това дава възможност да се заселят в гората редица много полезни хралупогнездещи насекомоядни птици, които сами не могат да си изготвят гнездо в хралупки.

Средният пъстър кълвач (вж. фиг. 47,4) е гнездеща у нас постоянна птица. Среща се в широколистните и смесените гори из цялата страна, но в сравнение с големия пъстър кълвач е доста по-рядък. Иглолистните гори не обитава. Едър

е почти колкото дрозд, но е по-дребен от големия пъстър кълвач. Оперението на плещите му е бяло, а на кръста — черно. Темето и тилът и при двата пола са червени с копринено-розов отблясък. Черната ивица по страните на главата му не се слива с тила, както при големия пъстър кълвач. Крилата му са с бели петна. Гърдите са бели с жълт оттенък, а коремът и подопашката са розови и прошарени с надлъжни черни ивици, а не яркочервени. Крясъкът му звучи като често повтарящо се „ге ге ге ге гег“ или „тъок-тъок, чак-чак-чак“. При излитане издава звънки крясъци, наподобяващи „кюк-кюк-кюк“. Когато два мъжки кълвача се гонят при образуването на гнездовите двойки, издават възбудени крясъци, които звучат като „дийет, дийет“. В сравнение с големия пъстър кълвач средният барабани много по-рядко. Гнездото си устройва в хралупка, която мъжкия и женската изготвят заедно. Снася 5 — 6, по-рядко до 8 блестящо бели яйца. Мъти и отглежда малките си, както другите кълвачи.

Хранителният режим на средния пъстър кълвач и ползата, която принася за горското стопанство, са почти същите, както на големия пъстър кълвач.

Белогърбият пъстър кълвач (вж. фиг. 45,2) е най-едрият вид от обитаващите нашата страна пъстри кълвачи. У нас той е гнездеща постоянна птица. Обитава предимно разредените широколистни гори както в равнините, така и в планините. По-рядко се среща и в смесените гори, в парковете и в овощните градини, както и в отделни групи дървета из нивите и ливадите.

По окраската на оперението си белогърбият пъстър кълвач се отличава от другите пъстри кълвачи. Той има черни рамена и бяла задна част на гърба, а няма бяло петно на раменете. Темето на мъжкия е червено, а на женската черно. Черната ивица на главата му не се разклонява и не се слива с гърба, както при големия пъстър кълвач. Крилата му са черни с 8 бели напречни ивици. Гърдите са бели, коремът е кремав, към подопашката — розов и червен. Страните са прошарени с надлъжни пунктирани резки. Крясъкът му звучи като „кийюле, кийюле, кийюле...“.

Гнездовата си хралупка, която е малко по-голяма, отколкото на големия пъстър кълвач, издълбава почти винаги в широколистни дървета. През април снася 3 — 5 блестящо бели яйца. Мъти и отглежда малките си като другите видове пъстри кълвачи.

Белогърбият пъстър кълвач се храни с различни вредни за гората насекоми и ларвите им, поради което е твърде полезна птица. В стомаха на белогърб пъстър кълвач са намирани до 180 ларви от теснотелата златка.

Сивият кълвач (фиг. 46,2) е доста сходен със зеления кълвач, от който е малко по-дребен. Среща се предимно в широколистните гори в хълмисти и предпланински райони, а доста по-рядко — в смесени гори. Иглолистни гори не обитава. През есента и зимата скита и посещава паркове, овощни градини, малки горички и отделни групи дървета из културния ландшафт.

Оперението му на главата е пепелявосиво, а на гърба и крилата — зеленикаво. Мъжкия има червено петно само на челото, а женската е със сиво теме. И двата пола имат тесни „мустаци“. Гърлото е беззеленикаво, а коремната страна — зеленикавосива. Напролет крясъкът на мъжкия звучи като „дюдюдюдюдю“, а женската му отговаря с крясък, който наподобява „квее квее квее“ или „глие глие глие“. При катерене по дърветата и двата пола издават крясъци, които звучат като „гийее гийее гийее“.

Сивият кълвач издълбава хралупка в широколистни дървета, дълбока 25 — 30 см и широка 15 — 20 см с входен отвор с диаметър 60 мм. В нея устройва гнездото си. Снася 5 — 7, понякога до 10 бели, блестящи като порцелан яйца. Мъти и двата родителя.

Тази птица е полезна, тъй като в храната ѝ са включени не само мравки и ларвите им, но и големи количества корояди, ликояди, дървесинойди, сечковци и други вредни насекоми, чиито яйца, ларви и какавиди изважда изпод кората и от дървесината на дърветата.

Трипръстният кълвач (фиг. 45,5) е у нас гнездеща, постоянна, но не много честа птица. От големия пъстър кълвач е малко по-дребен. Той е единственият вид от всички срещащи се в нашата страна кълвачи, който няма червена окраска на главата. Темето у мъжкия е лимоненожълто, а у женската — сребристобяло. Гърбът и трътката са бели. Крилата са чернобели. Гърдите са бели, а страните — с черни и бели ивици. Задната част на корема е прошарена с прекъснати напречни препаски. Останалото оперение е черно. Стъпалата му са сини и само с по 3 пръста, от които 2 са издадени напред и 1 назад. Крясъкът му звучи като „кюкк, кюкк, грее, трее“.

Черният кълвач (фиг. 60) е гнездеща у нас постоянна птица. Най-чест е в планинските иглолистни гори. Той е най-

едрият от всички видове кълвачи, срещащи се в нашата страна. Едър е почти колкото врана. Окраската на оперението му, с изключение на червеното чело, теме и тил при мъжкия и само червения тил на женската, е изцяло черна. Очите му

Фиг. 60. Черен кълвач

са жълти, човката е янтарножълта. Характерна за него е тънката шия, поради което главата му изглежда несъответно голяма. Гласът му звучи като проточено „кли-е-е-е“ или „пий-е-е-е“, а при прелитане от едно на друго дърво издава далеч разнасящ се крясък, наподобяващ „крикрикли“ или „трююю... трюююю...“. При образуването на гнездовите двойки издава по-мелодични призиви, които звучат като „квик квик квик...“, и барабани бързо и продължително по кухите дървета. Полетът му не е вълнообразен, както при другите видове кълвачи, а прав, но някак колеблив.

Черният кълвач си издълбава всяка пролет нова хралупка, която на следващата година се заема от гарги, синяви-

ци, папуняци, чухали, малки и пернатоноги кукумявки, скорци, синигери, дърволазки и зидарки и с това подпомага размножаването на тези полезни хралупогнезещи насекомоядни птици. Входният отвор на хралупката му е овален с диаметри 85 и 120 мм, а дълбочината ѝ е обикновено 50 см, понякога до 1 метър.

Гнездовите двойки се образуват към края на март. Към средата на април този кълвач снася 4 — 5, понякога 6 блестящо бели яйца. Мътенето им продължава 12 — 14 дни. На около 25-дневна възраст младите кълвачи напускат хралупката. Щом започнат да се грижат сами за себе си, те биват прогонени от родителите извън гнездовия район, както правят всички кълвачи.

Черният кълвач се храни с насекоми, най-вече с ларвите и какавидите на различни корояди, ликояди, дървесинояди, бронзовки и сечковци, както и с гъсениците на педомерките, копринарките, процессионките, гъботворката, опашкоскачката, нощенките, ръждивите мравки, с различни бръмбари и други вредни за гората насекоми. Поради това той е една от най-полезните за горското стопанство птица. В СССР при проучване на храната му в едно стомахче са намерени до 650 ларви на брезови корояди и до 913 възрастни сечковци и ларвите им. През зимата яде и горски семена, но не разкъсва шишарките на иглолистните дървета.

Фиг. 61. Козодой, кацнал по дължината на клон

Козодоят (фиг. 61) е запазил името си от старото поверие, че нощем идва да бозае мляко от вимето на кози. У нас той е доста честа гнездеца прелетна птица. Напролет при-

стига през април, а в края на септември отлита да зимува в Африка.

Козодоят не строи гнездо, а в края на май снася направо на земята в гората или храсталаците върху окапалите листа или върху остатъците от дървесина на гнили пънове 2 продълговати сивобели яйца с виолетовосиви или кафяви шарки. Излюпените малки са покрити със землестокафяв пух. В началото на юли има второ люпило.

Голям е колкото дрозд, но поради дългите си крила и опашка и мекото си и пухкаво оперение изглежда по-едър. Окраската на оперението му на гръбната страна е сивокафяво с пунктирани светлоохрени ивици на плещите. Крилата са кафяви с многобройни по-светли и по-тъмни ръждиви петна и сиви шарки, у мъжкия с по 1 голямо бяло петно. Опашката е сивокафява с черни напречни препаски. Коремът е ръждивожълтеникав, изпъстрен с тесни, тъмни напречни препаски. Очите са големи и блестящи. Човката е къса, но много широка при основата. Устата е голяма и широка, обрасла в ъглите с малки четинки, подпомагащи задържането на насекомите, които хваща с уста при летене. Краката са малки и слаби. Козодоят е нощна птица. Денем прекарва затаен, разположил пъстрото си като дървесна кора тяло винаги надлъж по дебелите клони на дърветата или на земята между окапали листа, с които шарките на оперението му почти се сливат и го правят незабележим. На лов излита привечер. Ловува в открития ландшафт — ниви, ливади и храсталаци, — но също така и в парковете, горските поляни и просеките, както и в разредените крайнини на гората. Полетът му е бърз и безшумен. При летене поради дългите си крила и опашка прилича на едра лястовица, затова бива наричан нощна лястовица. При излитане издава тих звук, наподобяващ „даг даг...“, а при изплашване изкрива като „вик-квииниик“. „Пеенето“ му е продължително монотонно мъркане, което звучи като „уеррр-ьорррр-ерррр-ьорррр-еррррр“ и напомня твърде много бръмченето на работещ в далечината трактор. Понякога пляска шумно с крила.

Козодоят е една от най-полезните нощни насекомоядни птици у нас. Храни се предимно с нощни пеперуди, летящи бръмбари и други вредни за горското и селското стопанство насекоми, които хваща с широката си уста при летене и които дневните насекомоядни птици нямат възможност да избрват, тъй като през деня тези насекоми се крият.

Кукувицата (фиг. 62) е повсеместно разпространена у нас прелетна птица. В нашата страна пристига през март, а отлита през септември. Обитава крайнините на широколистните и смесените гори, по-възрастните горски полезащитни пояси, ниви и ливади, прошарени с дървета, залесени урви и дерета, паркове и обширни овощни градини и изобщо навсякъде, където гнездят пойни птички, в чиито гнезда тя снася яйцата си, а те ги мътят и излюпените кукувичета отхранват и отглеждат като свои собствени малки.

Фиг. 62. Кукувица, кацнала на клонче

Мъжките кукувици прелитат у нас няколко дни преди женските, веднага заемат миналогодишния си район и наскоро след това започват денонощно да отправят далеч разнасящите си призови, които звучат като добре известното „ку-ку, ку-ку“. Най-интензивно е кукуването сутрин рано, при изгрева на слънцето, и привечер. В момента на кукуването мъжкният, който е кацнал на клонка на някое дърво, отпуска надолу крила, разперва опашката си като ветрило и издава този многократно повтарящ се любовен зов, с който се старае да

привлече завръщащите се след зимуването женски кукувици. През периода на кукуването мъжките кукувици са силно възбудени и между тях често пъти се води ожесточена борба за овладяване на женската. Размножителният район на женската кукувица, при която съществува полиандрия — една женска бива оплождана от няколко мъжки, — не съвпада напълно само с участъка на един мъжки. Размерът на нейния район зависи от населеността му с насекомоядни птички, в гнездата на които тя снася яйцата си.

Според досегашните проучвания кукувицата снася яйцата си в гнезда на 122 вида врабчови птици. Женската кукувица облита района и установява най-подходящите гнезда за снасяне на яйцата си. След това наблюдава избраните гнезда, като прелита над тях или каца наблизко, и щом издебне подходящ момент, когато стопаните на гнездото отсъствуват, вмъква се в гнездото им и изхвърля едно или две от техните яйца, а снася своето яйце. Понякога снася яйцето си предварително на тревата близо до избраното гнездо и в подходящ момент го пренася с човката си и го поставя в гнездото. През гнездовия период кукувицата снася 16 — 22 яйца, които по форма, размери и украса са доста сходни с яйцата на птиците, в гнездата на които биват снасяни. Отделните кукувици обаче снасят яйца, сходни само с яйцата на 2 — 3 вида врабчови птици, въпреки че в района им гнездат и други видове птици, в гнездата на които, но в други местности, снасят яйцата си други кукувици. Голямата прилика на яйцата на кукувиците с яйцата на птиците, в чиито гнезда ги снася, е признак, че тя се е специализирала от няколко години да паразитира по гнездата на тези видове птици.

Не само различните видове птици, но често и отделни двойки от един и същ вид се отнасят различно към снесеното в гнездото им кукувиче яйце. Появи ли се кукувица около гнездото им, повечето видове птици се възбуждат силно, издават резки крясъци, събират се по няколко и се стараят да я прогонят, а снесеното в гнездото им кукувиче яйце веднага изхвърлят. Някои видове птички, напр. орехчето, щом забележат кукувичето яйце, напушат гнездото си. Други видове донасят незабавно нов гнездов материал, с който затрупват кукувичето яйце и едва тогава, върху новата дебела постеля, снасят своите яйца. Обаче тръстиковият дрозд, крайбрежното шаварче, черноглавото коприварче, червеношийката, завирушката, сврачките и някои други видове птици не различават кукувичето яйце дори когато то не е много сходно със

собствените им яйца и го мътят спокойно заедно с тях. При излюпването кукувичето е голо и сляпо, но расте и се развива много бързо и наскоро изпреварва по ръст и сила „запарените“ си братчета и сестричета. Писъкът, който то издава през първите 4 — 6 дни, е доста сходен с този на истинските птиченца на приемните си родители, обаче след няколко дни този слаб писък се превръща в груб и звучен крясък.

След като изминат 10 — 16 часа от излюпването на кукувичето, във вдлъбнатините на кръста му се развиват осезателни телца и у него се появява „рефлекс за изхвърляне“ на неизлюпените още яйца или на излюпените вече птиченца, докосващи се до гърба му. Действайки по силата на този рефлекс, кукувичето пропълзва под неизлюпеното още яйце или излюпеното птиченце, навежда главата си и опира челото си в дъното на гнездото, намества на гърба си яйцето или птиченцето, пропълзва до ръба на гнездото и макар и излюпеното по-рано от него птиченце да тежи двойно повече от него, с няколко напъна го изхвърля от гнездото. Останалото самичко в гнездото кукувиче е много лакомо, крещи непрестанно на приемните си родители да му носят все повече и повече храна, расте и се развива бързо и на около 3-седмична възраст напуца станалото му вече тясно гнездо, но се задържа наблизко и докато започне да лети добре, „осиновиците“ го родители продължават още десетина дни да го хранят.

Кукувицата, макар и да тежи колкото дрозд, поради дългата си опашка и дългите крила изглежда, особено в полет, значително по-едра и прилича на някоя по-дребна хищна птица, най-вече на ястреба-врабчар, но много лесно се отличава от него по острите си крила и стъпаловидната си, изпъстрена с бели петна опашка. Оперението при мъжкия на главата е светлосиво, а на гърба — тъмносиво. Кормилните пера са тъмносиви, но с бели петна и краища. Долната страна на тялото е светлосива, на гърдите и корема с по-тъмни сивокафяви напречни ивици като на ястреб. В окраската на оперението на женската кукувица се срещат 2 варианта. При единия от тези варианти окраската на оперението на женската кукувица е сходна с тази на мъжката, но главата и гърлото са с ръждив оттенък. При другия вариант окраската на оперението на гръбната страна е червеникавокафяво с напречни чернокафяви препаски от челото до опашката. Гърлото е светлоръждивочервено. Коремната страна е бяла с по-

тъмни напречни ивици. Добре известният призив на кукувицата „ку-ку“ се издава само от мъжкия. Женската издава напълно различен вик, който звучи като „квик квик квик“.

Кукувицата се храни изключително с насекоми — дървесни скакалци, хоботници, мъхнати, майски и други бръмбари, листни дървеници, оси-трионоски, различни видове пеперуди и гъсениците им. Особено голяма е ползата, която тя оказва в горите, парковете и овощните градини, като изстребва масово гъсениците на едни от най-опасните им вредители — гъботворката, пръстенотворката, златозадката, педомерките, дъбовата процессионка, боровата процессионка, монахинята, бялата тополова пеперуда, някои от които поради парливите им и отровни космици много от насекомоядните птици не ядат. При изучаване хранителния режим на кукувицата в СССР в стомахчето на една кукувица били намерени 73 гъсеници на гъботворка, в друга — 97 гъсеници на дъбова копринарка, а в трета — 150 гъсеници на пръстенотворка, а количеството гъсеници или други вредни насекоми, които една кукувица изяжда на ден, е 25 пъти по-голямо. Кукувицата е още по-полезна, тъй като, възложила грижите за отглеждането на поколението си на други видове птици, може винаги бързо да се отзове там, където гората и овощните градини са нападнати масово от насекомни вредители, и да окаже бърза помощ, като унищожи големи количества от тях.

Орелът-осояд (фиг. 63) е гнездеща у нас прелетна птица. На пролет пристига у нас през април. Наесен отлита да прекара зимата в джунглите на тропическа Африка. Обитава разредените широколистни и смесени гори, прошарени с ливади и поляни, крайнините на горите и малките полски горички недалеч от ниви, ливади и овощни градини, където се срещат различни видове оси и други ципокрили насекоми, които са основната му храна.

Половата зрелост на осояда настъпва на 2-годишна възраст. Гнездовите двойки са постоянни. Гнездовият му район е обширен, но не много постоянен. Той разполага гнездото си на високи, предимно широколистни дървета, винаги в крайнините на гората недалеч от дерета, горски потоци или реки. Изгражда го върху разклоненията на по-дебели клони от здрави, дебели пръчки, върху които натрупва по-тънки клонки, влакнести корени, ликови кори и тревни стъбла. Застила го със зелени вейки, които при засъхване подновява. Понякога използва едно и също гнездо редица години подред. Често заема и изоставени гнезда на мишелови, ястреби или вра-

ни, които ремонтира и също застила със свежи вейки и листа. През втората половина на май снася 2 закръглени лъскави жълтобелезникави яйца с кестеняви петна и шарки. Мътенето, което трае 30 — 33 дни, се извършва от двата родите-

Фиг. 63. Орел-осояд

ли. Осоядчетата биват хранени през първите 2 седмици с ларви на оси и диви пчели. Младите осояди напущат гнездото на около 6-седмична възраст, преди да са израснали напълно маховите им пера. Поради това прекарват още 15 — 20 дни около гнездото, през което време майката продължава да ги храни.

Окраската на оперението на орела-осояд е доста варираща, най-често обаче гръбната му страна е кафява с по-тъмни надлъжни черти. Маховите му пера са кафяви с черни върхове и тъмни препаски. Опашката му е сивокафява с 2, по-рядко 3 тъмни препаски в основата и 1 широка крайна черна препаска с тесен бял кант. Коремната страна е белезникава, понякога почти бяла с повече или по-малко кафяви петна и шарки. В оперението му няма полов диморфизъм,

само главата на женската е сивокафява, докато при мъжкия е светлосива, при някои екземпляри дори бяла. Краката му са жълти и неоперени.

Орелът-осояд е едър колкото обикновен мишелов, но при летен изглежда по-едър и по-строен от него, тъй като протяга главата си напред, а крилата и леко закръглената му опашка са сравнително по-дълги. Перата му са твърди и много плътни. Полетът му е лек и плавен, но сравнително доста бавен. Обикновено лети ниско над дърветата, но понякога планира високо във въздуха или лети с плъзгащ се полет. Нерядко трепти с крила на едно място във въздуха. Често каца на единични дървета, на големи камъни или направо на земята из ливадите и тревистите поляни. По земята се движи лесно и бързо с походка на врана. Гласът му е звучен и проехтява надалеч. При тихо време може да се чуе дори когато осоядът планира високо във въздуха и звучи като „пю-пю-у“ или „пи-хее“. При гнездото си издава вик, който наподобява бързо повтарящо се „теку-таку, теку-таку...“.

Основната храна на осояда са осите, земните и дивите пчели, стършелите и други ципокрили насекоми, а най-вече ларвите им. Като следва летежа на осите и земните пчели, той лесно открива гнездата и пилото им. Построените по дърветата гнезда на оси с пити, пълни с ларви, осоядът откъртва от основата, а построените в земята изравя с краката и човката си. Ларвите измъкват ловко с човката си, без дори да разтроши питите. Осите, земните и дивите пчели, стършелите и други опасно жилещи насекоми осоядът поглъща, след като отстрани напълно жилата им. За тази цел той ги прехваща ловко напреки с човката си и с острият ѝ ръбове отрязва и изхвърля жилата им заедно с малка съответна част от тялото. Обезвредявайки ги по този начин, преди да ги погълне, той избягва опасността отровните им жила да се забият в устата, езика, гърлото или гушата му и да го наранят тежко, дори смъртно. За защита от жилата на насекомите той има около очите, юздичката и челото си къси, плътни наредени, твърди и неуязвими люсповидни перца. Осоядът се храни и с гущери, змии, полевки, мишки и други видове мишевидни гризачи, както и с различни едри насекоми, най-вече с бръмбари, скакалци, с гъсениците или ларвите им, поради което е полезна птица.

Орелът-змияр (фиг. 64) е гнездеща у нас прелетна птица. Пристига в края на март, а през септември отлита на юг. У нас обитава разредени възрастни гори, прошарени с горски ливади и поляни, недалеч от потоци или други водоеми. Сре-

ща се и в сухите равнини или полухълмисти местности, обрасли с редки храсти, където се развъждат изобилно змии. Макар и доста по-рядко, среща се и високо в планините.

Фиг. 64. Орел-змияр

Орелът-змияр е по-едър от обикновения мишелов, от който се отличава по голямата кръгла совоподобна глава, покъсатата и по-тънка човка и по-големите си ярко оранжовожълти „светящи“ очи. Оперението му е плътно и с еднаква окраска при двата пола. Главата, гърбът и предната част на гърдите са кафяви с тъмни надлъжни резки. Над очите преминава черна ивица. Маховите пера са чернокафяви, отчасти с бели вътрешни ветрила, поради което при летене крилата му изглеждат отдолу почти бели. Дългите му стъпала не са оперени, но са покрити със здрави мрежести защитни люспи. Гласът му звучи като проточено „ийюю-ю-о-ок“ или „хий-о-хий-о, джий, джий“ и се отличава рязко от крясъците на всички други срещащи се у нас хищни птици. Орлицата издава понякога мяукащи звуци.

Гнездовите двойки на орела-змияр, както и обширният му гнездов район са постоянни. Този вид орел разполага гнездото си на високо дърво край горска поляна, ливада, дере или в крайнините на гората. Изгражда го от сухи клони и го застила със свежи зелени вейки и листа, които през гнездо-

вия период редовно заменя, щом започнат да засъхват. Едно и също гнездо обикновено използва няколко години подред.

В началото на май снася едно относително едро бяло яйце със слаб зеленикав оттенък. Мътенето продължава 35 дни. Орлето се излюпва през първата половина на юни. Пуховото му облекло е бяло и рядко. На около 15-дневна възраст е вече обрасло с нов, по-къс, но много по-плътен пух. За отглеждането му се грижат ч двата родителя. То бива изхранвано най-вече със змии, които орлицата разкъсва и тогава му ги дава. По-късно, когато отрасне, то получава донесения лов цял и само го разкъсва. Дневната дажба на орлето е 120 — 150 г змии. В края на юли то е вече напълно оперено. На около 70 — 75-дневна възраст излита от гнездото, но още 1 — 2 седмици се завръща в него и бива хранено от родителите си. След това цялото семейство напуска гнездото и се отправя на юг.

Орелът-змияр е спокойна, неособено пъргава птица. Около гнездото си обаче е много бдителен и плашлив. Може да се види само сутрин рано или привечер, кацнал на дебелия клон на някое дърво недалеч от гнездото си. През горещите часове на деня се крие в сянката на гъстата корона на дърветата. На земята се движи доста бързо, но по сушата или в локвите разливите и други плитки води ловува „пешком“ сравнително по-рядко. На лов излита сутрин, след като слънцето е вече затоплило въздуха и земната повърхност и вече са се образували възходящи въздушни течения. Тогава той се рее във въздуха над местата, където очаква да хване лов. Често застава на едно място във въздуха с хоризонтално опънати крила, а не както обикновения мишелов с дигнати нагоре крила.

Основната храна на орела-змияр са змиите, вкл. и отровни, слепоците и други влечуги. Храни се и със скакалци, бръмбари и други едри насекоми. Не малък дял в храната му съставят и полевките, горските и полските мишки и водните плъхове. Твърде рядко напада и други малко по-едри бозайници и птици. От ухапването на змиите се пази умело, тъй като е възприемчив към отровата им. Нападайки змия, той се стреми да откъсне или да разбие главата ѝ, след което я поглъща с предния край напред и понякога, когато налага по-дълга змия, опашката ѝ виси извън устата му. Нуждата от храна на едно семейство орли-змияри заедно с орлето възлиза за едно лято на 800 — 1000 змии. Орелът-змияр не нанася вреди на ловното стопанство. Унищожавайки отровни змии и големи количества мишевидни гризачи и вредни насекоми, той е твърде полезна птица.

ГРИЖИ ЗА ПОЛЕЗНИТЕ ВИДОВЕ ДИВИ ПТИЦИ

Всестранната полза, която повечето видове диви птици принасят на селското, горското и изобщо на народното стопанство и човека, е огромна. Това налага в интереса на общото народно стопанство и здравето на хората за полезните видове диви птици да се полагат реални грижи, изразени в редица мероприятия, които ще бъдат разгледани накратко.

ЗАКОНОДАТЕЛНИ, АДМИНИСТРАТИВНИ И УЧЕБНО-ВЪЗПИТАТЕЛНИ МЕРОПРИЯТИЯ

През 1960 г. бе обнародван Указ за защита на родната природа, с който се възложи на комисията за защита на родната природа, Министерството на горите и горската промишленост и Българския ловно-рибарски съюз да вземат ефикасни мерки за запазване на полезните и редките у нас диви животни, вкл. и дивите птици. Две години след публикуването на този указ Министерството на горите и горската промишленост със Заповед № 1833, обнародвана в Държ. в-к, бр. 78 от 28. IX. 1962 г., обяви за защитени и поставени под закрила в цялата територия на страната всички диви, свободно живеещи птици, с изключение на сойката, свраката, сивата врана, полската врана, гаргата, тръстиковия блатар, ястребите, гащатия мишелов, както и на ловните видове диви птици, стрелянето на които се намира под режима на закона на лова. В ловните птици обаче не се включват лебедите, тръноопашатата потапница, калифарите, кокилобегачът, саблеклюнът, стридождът, туриликът, блатната лястовица, дроплите, жеравите, лещарката и всички видове гмурци, които също са обявени за защитени и поставени под закрила.

На всички тези поставени под закрила видове птици, се забранява преследването, улавянето или унищожаването по какъвто и да е начин и с каквито и да е средства в цялата страна и през цялата година. Забранява се и безпокоенето на птиците и развалянето на гнездата, събирането или унищожаването на яйцата или малките им. Нарушителите се наказват с глоба до 200 лв. В списъка на поставените под закрила диви птици смятаме, че трябва да бъдат включени и полската врана и гаргата. Под закрила трябва да бъде поставена и калугерицата, която не е много ценен ловен обект, но е много полезна за селското стопанство. Но и без тия допълнения поставянето под закрила на почти всички ви-

дове срещащи се у нас диви птици нарежда нашата страна на едно от най-първите места между културните държави, чието законодателство предвижда широка закрила на дивата природа.

За голямо съжаление обаче закрилата на дивите птици у нас като че ли все още не се прилага. Браконieri събират яйца на блатни и водоплаващи птици, както Н. Боев отбелязва (сп. „Лов и риболов“, 1963), с цели кошници. Някои ловци, както и други лица, стрелят на чучулиги, овесарки, бърбрици, скорци, дроздове, кълвачи, синявици, папуняци, саблеклюни, кокилобегачи и други, намиращи се под закрила диви птици. Избиват също така кукувици, соколи, кани, мишелови, осояди, орли-змияри и други видове орли, смятайки ги уж „по погрешка“ за ястреби, а всъщност, за да представят краката им като крака на ястреби и да се отчетат при снабдяването си с нови ловни билети, както и да ги препарират, да ги подарят или да ги продадат за препариране. А известно е, че у нас държавни предприятия и частни препаратори постоянно купуват или дори сами избиват намиращи се под закрила полезни и редки за нашата страна диви птици, за да ги препарират и да търгуват с тях. В статията, поместена в сп. „Лов и риболов“, бр. 4 от 1966 г., главният специалист по защита на природата при Министерството на горите и горската промишленост М. Тошков посочва: „Проверките, направени от органите по защита на природата в горските стопанства в София, Варна и др., показваха, че за да отчетат задълженията си, много ловци представят крака и на грабливи птици, които се намират под закрила... Не са редки случаите, когато се стреля по ветрушки, соколи, кукумявки, кукувици и други полезни птици“. Авторът на статията обаче не поставя въпроса, защо въпреки това масово унищожаване намиращите се под закрила птици досега не е посочен нито един случай някой от многобройните нарушители да е бил наказан.

През 1967 г. бе приет от Народното събрание специален Закон за защита на природата, в който защитата на природата се поставя като национална задача и основно задължение на държавните органи и обществените организации и дълг на всички граждани. Законът предвижда специална организация за защита на природата, като при Министерския съвет се създава Национален съвет по защита на природата под ръководството на заместник-председател на Министерския съвет. Защитата на природата ще се осъществява от окръж-

ните и общинските съвети, от районните дирекции на горите и горските стопанства. За нарушителите Законът предвижда по-строги наказания от досегашните, а именно глоба до 500 лв. и лишаване от свобода до 3 години.

От началото на 1966 г. задължението на ловците при подновяване на билетите си за лов да представят крака на вредни птици е отменено. Отменено е и заплащането на парични награди за убиването на вредни птици. Отменяването на тях разпореждания е голям, реален принос за запазване на редките и полезните диви птици.

Поставените под закрила диви птици биват унищожавани обаче не само от някои несъзнателни ловци, но както бе посочено, и от други лица. Нарушенията на браконьерите трябва да бъдат строго наказвани. „Към браконьерите не трябва да има никакво примиренчество и снисхождение. Това са хищници, към които трябва да се прилагат сурови мерки“ — ето становището на партията, изразено в приветственото слово на секретаря на ЦК на БКП Иван Пръмов към делегатите на VI конгрес на БЛРС, състоял се през септември 1963 г. в София.

И все пак най-резултатна ще бъде закрилата на полезните и редките диви птици, ако се провежда широка разяснителна пропаганда чрез популярни радиосказки, проектиране на подходящи филми, телевизионни предавания и издаване на научно-популярна литература за огромната полза, която принасят, и за незаменимата жива украса, която съставят за нашите поля, гори, планини, реки и морското крайбрежие.

ПОДОБРЯВАНЕ НА ЕСТЕСТВЕНИТЕ УСЛОВИЯ ЗА ОБИТАВАНЕ НА ДИВИТЕ ПТИЦИ

Дивите птици, с изключение на блатните и водоплаващите, както и някои видове чисто полски птици, обитават предимно дървесната и храстовата растителност. Не всички гори, както и не всички градини предоставят удобни за дивите птици местообитания. Дивите птици предпочитат да населяват най-вече проредените гори и паркове, но с изобилен гъст подлес, горските полезащитни пояси, също с подлес, овощните градини с плодни храсти, както и живите влестове от гъсти бодливи храсти.

Създаването обаче на такива подходящи насаждения само с цел да бъдат привлечени полезни диви птици,

в които и при най-благоприятни условия биха се заселили на 1 дка най-много 7—8 гнездещи в короните, храстите или на земята двойки, е стопански неизгодно. Това би могло да се приложи само в ограничени, особени случаи, напр. да се привлекат няколко двойки славеи или дроздове, но не само с цел да унищожават вредните насекоми, но главно за наслаждаване от техните мелодични песни. Когато обаче се залесява със стопанска цел, напр. за укрепяване на порои, сипеи, дерета, когато се залесяват канали, създават се горски полезащитни пояси, ветрозащитни стени или живи плетове, трябва да се засаждат такива дървесни видове, че заедно с постигането на основната задача да се създадат и подходящи местообитания за дивите птици.

За залесяване на оврази, долове, изоставени пясъчни и каменни кариери, стръмни брегове, ерозирани или сипливи склонове се използват главно бързорастящи видове със силно развиваща се коренова система. За да се привлечат за заселване и гнездене диви птици, като им се създават добри условия за обитаване, необходимо е за залесяване освен главните видове акация, гледичия и клен да се използват и други различни видове дървета и храсти. При еднаква пригодност за основната цел трябва да се използват тези видове, които дават много издънки и образуват достатъчно гъст подлес, в който голяма част от птиците устройват гнездата си. Такива дървесни и храстови видове са брястът, степната вишня, киселицата, бърът, мирзливата върба, черницата, трънката, глогът, шипката, малината, къпината, орловите нокти, хипофае, форзицията и други гъсто облистени или с бодли по клоните видове. Колкото по-гъсти са храстите, толкова повече птички ще се заселят и ще свият гнезда в тях.

За създаване в полето на подходящи прикрития и удобни места за гнездене на полезни видове диви птици, вкл. яребици и фазани, трябва да бъдат залесени с подходящи дървета и храсти пустеещите и непроизводителните земи в открития, лишен от дървесна и храстова растителност ландшафт.

Всички птици се нуждаят от вода както за пиене, така и за къпане. Поради това много видове птици предпочитат да живеят близо до вода и охотно се заселват и гнездят около вадите, потоците, реките, езерата и други водоеми. Горските птици обаче могат да използват водоемите само когато бреговете им са залесени, ето защо залесяване-

то на бреговете на каналите на ежегодно разрастващите се у нас напоителни системи с бързо растящи дървесни видове, най-вече с евроамерикански видове и сортове топола, е от особено стопанско значение. По този начин не само ще бъде добито в сравнително късо време голямо количество ценна тополова дървесина, но ще се даде и възможност на редица видове горски насекомоядни птици да се заселят, да гнездят и да проникнат и в най-отдалечените от гората напоявани културни площи и да изтребват масово насекомните вредители на ценни селскостопански култури. За да бъдат птиците масово привлечени, между тополите трябва винаги да се засаждат и различни други дървета и храсти от посочените по-горе видове, които в скоро време да образуват необходимия за много видове диви птици гъст подлес.

Голяма част от създадените у нас горски полезащитни пояси не са много подходящи за заселване и гнездене на дивите птици. Ето защо при засаждане на нови горски полезащитни пояси трябва да се подбират такива гъсторастящи видове дървета и храсти, които не само да отговарят на основното си предназначение, но и да образуват и гъст подлес. При това гъстият подлес и храстите не само привличат дивите птици и осигуряват удобното им гнездене и бързо размножаване, но и чрез засенчване на почвата запазват влагата и създават благоприятни условия за добрия растеж и развитие на основния дървостой на горските полезащитни пояси. Трябва също така да бъдат засадени и такива видове и храсти, плодовете на които могат да се използват от дивите птици при недостиг на насекоми и друга храна и (някои от тях) да уталожват жаждата им при продължителна суша. Най-подходящите видове и храсти за създаване у нас на полезащитни горски пояси, отговарящи на всички посочени по-горе условия и най-предпочитани от дивите птици, са дърът, брястът, киселицата, дивата круша, дивата вишня, бялата акация, мирзливата върба, червеният бър, глогът, трънката, малината, къпината, шипката и други бодливи храсти, както и черният бър, чиито плодове се запазват на храста и през зимата.

През лятото в засушливите полски райони дивите плодове са често пъти единствен източник на вода за птиците. През втората половина на лятото те играят важна роля в хранителния режим на редица видове насекомоядни птици.

Така напр. плодовете на черницата са за много видове диви птици любима храна, също плодовете на трънката и киселицата, които се изяждат с голяма охота още през есента. Дивите птици се хранят охотно и с плодовете на офиката, глога, шипката, боровинките и къпините. През зимата, особено когато падне сняг, тези плодове са резервна храна, която дава възможност дивите птици да преживеят тежките зимни дни и след стопяването на снеговете и поледиците отново да преминат към хранене с насекоми. Изобилието на горски плодове в горските полезащитни пояси привлича скорците, авлигата и дроздовете през време на скитането им в края на лятото и през есента и по този начин се избягват пакостите, които тези иначе много полезни насекомоядни птици понякога нанасят на овощните градини и лозята. Горските плодове привличат и много прелетни или прелитаци през нашата страна насекомоядни птици, които използват плодовете за храна, се задържат по-дълго време у нас и покрай дивите плодове унищожават и големи количества вредни насекоми, яйцата, ларвите, гъсениците и какавидите им.

Живите плетове от бодливи храсти при правилно засаждане, отглеждане и поддържане са не само здрава дългогодишна ограда на овощните градини, но предлагат и удобни места за гнездене на доста видове диви птички, най-вече на коприварчетата, сврачките, дроздовете, присмехулиците, овесарките и други дребни видове птички. Заселеността на живите плетове е доста висока и често достига до 5–6 гнезда на 100 м дължина. Извън гнездовия период в живите плетове намират прибежище и много други видове птици.

За да израснат бързо и да се развият равномерно, храстите, които ще образуват дивия плет, е най-добре да се засаждат само в един ред, като почвата се риголва на дълбочина 50 см в ивица, широка най-малко 60 см, и се натопри още през есента обилно с добре угнил оборски тор. Широколистните храсти се засаждат при по-силни почви на разстояние 30 см, а при по-слаби — на 20 см, а иглолистните видове — на разстояние 35, респ. 45 см. Живите плетове не понасят засенчване и заплевеляване, поради това те не се засаждат в близко съседство с други дървета и храсти, а поддържането им чисти от бурени, особено през първите 2 години, е наложително. За да бъде по-гъст, непроходим и траен, но да заема по-малка площ, живият плет се под-

рязва всяка година. Чрез съответната резитба на живите плетове може да се дадат най-различни форми. От дългогодишни опити обаче е установено, че правоъгълната форма, особено при по-възрастните плетове, довежда до значително засъхване на долните клонки и до образуване на големи дупки в основата на плета. Най-подходяща форма, при която се осигурява достатъчно светлина и за най-долните клонки, е пирамидалната с наклон на страничните стени 70°. Така оформен, живият плет в Научноизследователската птицезащитна станция „Зеебах“ на Централния биологичен институт при Германската академия на селскостопанските науки в Берлин, ГДР, е вече на 74 години и въпреки това е запазен почти без никакви пролуки. За по-удобно гнездене на птиците живите плетове се оставят по-високи.

За създаване на живи плетове може да се използват у нас над 80 вида дървета и храсти. Плътни живи плетове обаче се образуват най-вече от гледичията, бялата акация, шипката, габъра, дребнолистния бряст, японската дюля, клена, рибиса, маклурата, киселия трън, птичето грозде и глога, който има много остри бодли, достигащи до 7 см, и в който гнезят охотно много видове птици. Глогът обаче, както и киселият трън, има някои общи болести и неприятели с овощните дървета, поради което не е подходящ за ограждане на овощни градини. Като плодоносни видове за създаване на живи плетове се използват и черницата, мирналивата върба, трънката, зановецът, дрянът, кучия дрян, брекинята, киселицата, махалекката, крушата, черният бяз и канадската скалца круша, чиито плодове се ядат много охотно от дивите птици. Добри живи плетове се получават и от спиреята, която дава многобройни издънки и гъста основа на плета, непроходима за зайци, кучета и котки, обаче не са бодливи, остават сравнително ниски и са проходими за човека. Правилният избор на най-подходящите дървесни и храстови видове зависи както от пригодността им към съответните местни почвени и климатични условия, така и от предназначението на живите плетове. За да бъдат обаче създадените живи плетове успешно използвани и за привличане и гнездене на полезни диви птички, избраните дървесни и храстови видове трябва да бъдат добре облиствени, но с дребни листа, да образуват гъста корона, в която птичките да намират добро укритие от различни хищници, и да дават редовно и обилно плодове, които птиците ядат с охота.

Засаждане на плодни храсти в овощните градини. Привличането в овощните градини на насекомоядни птици, които изстребват масово вредните насекоми, е от извънредно голямо значение за опазване на овощната реколта. В градините с възрастни овощни дървета птичките устройват гнездата си по клоните на силно развитата им корона, обаче в младите овощни градини птички не се заселват, тъй като няма къде да свият гнездата си. Насекомните вредители нападат овощните дървета без оглед на възрастта им и нанасят на младите овощни дървета много по-големи поражения, отколкото на възрастните. За да бъдат привлечени насекомоядни птички и в младите овощни градини, необходимо е едновременно със засаждането на овощните дръвчета между тях да бъдат засадени и подходящи плодни храсти. Те се развиват и растат бързо и в тях още след 2 години започват да гнездат коприварчета и овесарки, а малко по-късно и редица други полезни видове птички.

От различните видове плодни храсти най-подходящи за засаждане в овощните градини са малините. Засадените, предварително укоренени резници за 2—3 години се развиват буйно и дават много издънки. В сравнение с другите видове плодни храсти те живеят най-дълго и са много удобни за гнездене на птичките. При това малините още от втората година започват да дават ценни плодове. Твърде бързо развиващи се и редовно плодоносещи храсти са и немското и френското грозде, особено буйно растящите сортове.

Засадените дюлеви дръвчета от по-бързо и буйно растящи сортове между високостъблените ябълки, круши, сливи и кайсии още при основаването на овощната градина също създават доста удобни местогнездения за някои видове полезни птици.

ПРИВЛИЧАНЕ НА ПОЛЕЗНИТЕ ВИДОВЕ ДИВИ ПТИЦИ ЧРЕЗ НЕПОСРЕДСТВЕНО ПОДПОМАГАНЕ НА ГНЕЗДЕНЕТО ИМ

От дългогодишни наблюдения е установено, че дивите птици при липса на подходящи за гнездене места, дори и при изобилна храна, най-често не снасят яйца и не се

размножават, а ако снесат яйца и ги мътят, при липса на необходимите условия за гнездене люпилото им загива. Ето защо важно условие за привличане и бързо размножаване, особено на хралупогнездещите, е непосредственото подпомагане на гнезденето им. За хралупогнездещите птици това се постига чрез поставяне на подходящи изкуствени гнездилици, а за открито гнездещите птици — както чрез създаване на дървесна и храстова растителност в посочените вече най-подходящи форми и съчетания, така и чрез непосредственото устройване на удобни места по храстите и дърветата за разполагане на гнездата им.

Създаване на гнездови удобства за открито гнездещи диви птици

В овощните градини с плодни храсти, както и в парковете с подлес удобни места за разполагане гнездата на гнездещите в храстите диви птици са така наречените гнездови фунии. Те се правят, като на подходящ храст няколко срещуположни стъбла се кръстосват на височина 1—2 м и малко по-долу от мястото на кръстосването се привързват с превъртяна върбова вейка, канап или тел в общ сноп така здраво, че при силен вятър да не се разделят, а да се разклащат като едно цяло. Отделените стъбла обаче не се пристягат едно до друго плътно, за да не се пречи на сокоотечението им. Над мястото на привързването стъблата се разделят едно от друго и се извиват навън във форма на фуния, а вдадените навътре разклонения се отстраняват, за да не пречат на птичките при разполагане на гнездото им. Гнездовите фунии се изготвят след развитието на листата, тъй като ако стъблата се привържат по-рано, те не се облистват добре и устроеното в такава фуния от птичките гнездо остава недобре закрито. Наесен превръзките на храстите и птичките гнезда се отстраняват. Запазват се само кълбестите гнезда на орехчето, които то използва през есента и зимата за пощуване.

Когато в овощната градина няма плодни или други храсти, както и в парковете без подлес, открито гнездещите видове диви птици могат да бъдат привлечени чрез поставяне на гнездови снопи, които се изготвят от 50 — 60 вейки, дълги 2 м. Вейките се поставят около стъблото на подходящо дърво и в долните си краища се привързват с тел или връв здра-

во за дънера му, а в горния край се разтварят като фуния и се привързват хлабаво за стъблото на дървото. За направа на гнездови снопове се използва най-често наличният кастреж. Много по-трайни са обаче гнездовите снопове от черен трън. В гнездовите снопове птиците не само гнездят, но и често се укриват от естествените си врагове.

В млади овощни градини без плодни храсти и подходящи дълги вейки за направа на гнездови снопове, както и в парковете без подлес открито гнездящите птици може да се привличат да гнездят чрез поставяне на гнездови букети от 20 — 30 иглолистни клонки, дълги 40 — 50 см. Най-подходящи за гнездови букети са боровите клонки, чиито игли не се изронват, щом изсъхнат, а за разлика от другите иглолистни видове се задържат 1 — 2 години и след отсичането им. Снопчето борови клонки се завързва в долния си край за стъблото или за по-дебел клон на подходящо дърво, а в горния край се разтваря и се подрежда като рехав букет, в средата на който да се образува дълбоко 20 см фуниеобразно местогнездене. В такива борови букети гнездят сивият пеец, пойният дрозд и други полезни птички. Когато в младата овощна градина няма подходящи дървета за привързване на гнездови букети, те се привързват за някои по-високи колове на оградата или към високи 2 м пръти, забити здраво на подходящи места в овощната градина.

Удобни местогнездения не само за открито гнездящи, но и за някои хралупогнездящи птици са гнездовите колибки, които се приготвят от 10 — 15 кичести, дълги около 80 см иглолистни клонки. Те се извиват дъгообразно и се превързват отвесно в двата си края за стъблото на подходящо дърво на височина около 1,5 м от земята, така че заедно със стъблото на дървото да образуват нещо като вертикално поставена колибка. Разстоянието между двете привързвания трябва да бъде около 50 см.

Гнездови колибки могат да се приготвят и от 2 отделни снопчета вейки, които, поставени вертикално едно срещу друго, се привързват само във външните си краища здраво за дървото така, че щом вътрешните им незавързани и залегнали около 20 см един върху други краища се подвият, да образуват заедно със стъблото на дървото удобно местогнездене. Такива гнездови колибки се заемат охотно от дърволазките, тъй като доста наподобяват често заемащите от тях естествени хралупки, образувани под разпуканите и издигналите се навън дебели дървесни кори.

Поставянето на гнездови снопове, букети и колибки трябва да се приключи най-късно до края на март. През есента те се отстраняват от дърветата.

И някои по-едри видове свободно гнездящи птици може да бъдат привлечени да гнездят на места, където могат да принесат най-голяма полза. Така за привличането на полската врана в застрашени от поражения на хоботници цвеклови блокове се препоръчва да се пренесат поне 5—6 гнезда на врани, разположени на дървета извън културния ландшафт или на места, където ползата от враните не е така съществена. Гнездата се снемат от дърветата рано напролет, като се внимава да не се повредят, завързват се в плат, пренасят се грижливо и се разполагат на подходящи, предварително избрани дървета в блоковете или близо до тях. Те се закрепват на удобни за тази цел клони, като се привързват с тел и се внимава да се спази първоначалното им разположение на дървото, от което са взети. При приближаване на гнездовия период прелитащите наоколо врани намират тези гнезда и охотно ги заемат, а наскоро след това и други врани си построяват нови гнезда. Така за късо време на избраното от човека място се образува колония от полски врани, които изтребват огромни количества цвеклови и други хоботници, телени червеи, сиви червеи и други извънредно вредни за селскостопанските култури насекоми.

Не ще съмнение, че още по-голяма би била ползата, ако се запазят наличните колонии на врани, намиращи се на някои места в страната, често пъти близо до обширни цвеклови блокове. За голямо съжаление обаче у нас все още не се прави разлика между сивата врана и полската врана и въпреки че полската врана е много полезна за селското стопанство, не е още поставена под закрила. Поради това цели колонии полски врани биват поголовно изтребвани. Така напр. през 1961 г. бяхме очевидци на унищожаването на цяла колония от 18 двойки полски врани, гнездящи край с. Крушица, Плевенски окръг. Враните бяха отстреляни от ловци, и то в момента, когато усилено изтребваха масово появилите се в близките цвеклови блокове хоботници, въпреки че за тази полезна дейност на полските врани бяха свидетели и самите ловци, а при това единият от тях бе и отговорник по организиране и провеждане на борбата срещу цвекловия хоботник.

Белият щъркел също може да бъде привлечен да гнезди на желани от човека места, ако наблизо до тях има влажни

ливади, мочурища или блата, в които може да намери достатъчно храна. В Чехословакия, Германия, Франция и други страни, където гнездящите щъркели ежегодно намаляват, за запазването и привличането им на подходящи места по покривите на някои сгради се поставят за основа на гнездата сковани от летви закръглени решетки встрани с дървени клечки, между които се наплитат върбови или други пръчки като парапети, за да не пада гнездовият материал, който самите щъркели поставят. Така приготвени, решетките се заковават на четирикраки дървени станоци и се завързват здраво за гредоредата с поцинкован тел.

Хищните птици гнездят в изградени от самите тях гнезда или заемат стари гнезда на птици от своя или друг вид. Поради това може да бъдат привлечени да гнездят дори и поедри видове, най-вече мишелови, като се поставят изкуствени гнезда на подходящи места. За да не бъдат хищните птици тревожени и плашени, избират се отдалечени от пътища и по-рядко посещавани от хората места, както и дървета с гъста корона и право, гладко стъбло. Изкуственото гнездо се устройва на здрав, разклоняващ се близо до стъблото хоризонтален клон или още по-добре между два, също така хоризонтални и излизащи близо един до друг от стъблото здрави клонове. В зависимост от вида на хищните птици, които желаем да привлечем, са и размерите на гнездата им. Избраните подходящи клонове се съединяват на разстояние 25 — 80 см чрез преплитане на тънки и гъвкави, но здрави пръти. Върху тази стабилна основа се изгражда самото гнездо от върбови или лескови пръчки и се застила със суха трева, ликови кори и мъх. За устройване на гнезда на хищни птици може да се използват и стари върбови кошове, които трябва да бъдат здраво привързани към клоните, за да не се събарят от вятъра.

Привличане на хралупогнездящи птици чрез изкуствени гнездилици

Една голяма част от нашите най-полезни насекомоядни птици, както и най-ревностните изстребителни на мишевидните гризачи — сови не гнездят в откритите гнезда, а устройват гнездата си предимно в дървесни хралупи, в дупки по скалите и стръмнините или в други прикрития. В зависимост от местогнезденето си те се подразделят на същински хралупогнездящи и полухралупогнездящи птици.

Полухралупогнездящи птици не гнездят винаги в дървесни хралупи с тесни входове, а предимно в широки, полузакрити хралупи, във вдлъбнатини и цепнатини по скали, каменни зидове и сгради или в други прикрития. Типични полухралупогнездящи птици са мухоловките, стърчиопашките, червеноопашките, папунякът и др.

Същинските хралупогнездящи птици устройват гнездата си в хралупи по дърветата с тесен входен отвор, съответстващ на обхвата на тялото им. Такива са най-вече кълвачите, синигерите, с изключение на дългоопашатия и торбогнездия синигер, дърволазките, горската зидарка и др. Обаче неоходимите за гнездене на тези видове полезни птици естествени хралупки се срещат в старите загнили дървета. Някои видове птици могат сами да си издълбаят необходимите им за гнездене хралупки, но, с изключение на кълвачите, само в дървета с гнила дървесина. А при съвременното стопанисване на горите чрез така наречените санитарни сечи биват отсичани преди всичко тези загнили дървета. Поради изсичането на старите дървета хралупките в горите все повече намаляват и „жилищната криза“ на хралупогнездящите птици непрекъснато расте, те все по-трудно намират подходящи за гнездене места. Това безспорно ограничава твърде много размножаването им. Тази „жилищна криза“ обаче дава възможност, като се поставят на подходящи места удобни за гнездене изкуствени хралупки, хралупогнездящите птици да бъдат планово привлечани и числеността им да бъде увеличена там, където се смята, че дейността им е най-необходима и полезна за стопанствата.

Привличането на насекомоядните хралупогнездящи птици чрез поставяне на изкуствени гнездилици в застрашените от масови поражения на вредни насекоми селскостопански и горски обекти е най-резултатният и при това най-евтиният начин за използването им в борбата срещу насекомните вредители. Какви отлични резултати може да бъдат постигнати за привличането и размножаването на хралупогнездящите насекомоядни птички чрез правилно провеждане на това мероприятие, показва широката и дългогодишна практика в различни страни. Така напр. в ГФР в гората край Франкфурт, заемаща площ от 3100 дка, Каил и Пфайфер са успели чрез поставяне на подходящи изкуствени гнездилици в един участък от 250 дка да увеличат числеността на гнездящите там и отгледали успешно малките си насекомоядни птици от

158 двойки (= 6,4 двойки на хектар) през 1951 г. на 1026 двойки (= 41 двойки на хектар) през 1956 г., т. е. за 5 години да увеличат числеността на хралупогнездейците насекомоядни птици в този участък с повече от 640%. Още по-големи са постиженията на Х. Брунс, който чрез поставяне на изкуствени гнездилици в една гора в Бавария е успял да увеличи заселеността на хралупогнездейците насекомоядни птички в нея средно на 70 гнездейци двойки на хектар. Най-голямо известно досега увеличение на числеността на хралупогнездейците насекомоядни птици чрез поставяне на изкуствени гнездилици — по 100 гнездейци двойки на 1 хектар — е постигнато още през 1936 г. в парка на птицевъдната опитна станция „Зеебах“ в Германия.

Видове изкуствени гнездилици

Изкуствените гнездилици, използвани за привличането и гнезденето на полезните диви насекомоядни хралупогнездейци птици, в зависимост от материала, от който са изготвени, биват най-различни — дъсчени, дървени, дървобетонни, бетонни, керамични, плетени от върбови или лескови пръчки, от катуни — или пък са изкуствено пробити дупки в стръмните брегове. Най-често обаче изкуствените гнездилици са скроени от дъски гнездови сандъчета или пък дървени трупчета с издълбани в тях гнездови дупки, наподобяващи по форма кухината на хралупите, издълбани от кълвачи. При правилна и грижлива изработка, осигуряваща непроникването в тях на дъждовната вода или снежната вода, и двата вида изкуствени гнездилици, щом бъдат правилно окачени, изпълняват много добре предназначението си.

Дъсчените гнездилици имат предимството пред дървените хралупки, че при еднакви външни размери вместимостта им е по-голяма, а при повреда лесно може да се ремонтират. Дъсчените гнездилици може да се изработват и от учениците в часовете по биология или при техническото обучение, което влияе добре за създаването у тях на интерес и любов към полезните птици и изобщо към родната природа.

За изработване на дъсчени гнездилици се предпочитат сухи иглолистни дъски, дебели поне 2 см. По-тънките от 1,5 см дъски са неподходящи, тъй като гнездилиците, изработени от тях, бързо се напукват, изкорубват се, в тях се образуват големи пролуки, люпилата пропадат и птиците ги напушват. Не-

подходящ за направа на изкуствени гнездилици е и шперплатът, тъй като гнездилиците от този материал се разкъсват от влагата, огъват се от слънцето и стават негодни за използване.

При направата на изкуствени гнездилици отделните им части трябва да бъдат точно измерени, правилно скроени и при сглобяването да прилепнат плътно. Сковането им се извършва с тънки, дълги 6 см гвоздеи. Още по-добре е да се съединяват с болтове. Пролуки не трябва да се допускат, но ако останат пролуки, трябва да се запълнят с дъсчени клинчета и да се замажат с туткал, размесен с дървени стърготини. Най-дълготрайни, без пролуки и добре заселени от птици са изкуствените гнездилици, изработени от дъски, дебели 2,5 см, чрез фалцуване.

Дъските за гнездилиците трябва да се рендосат само от едната страна, която ще остане навън, а вътрешната страна се оставя напълно грапава. При рендосани, гладки вътрешни стени на гнездилиците птичките, особено младите, много трудно излизат или изобщо не могат да излязат от гнездилиците и нерядко, напълно изтощени, умират от гладна смърт. Затова на вътрешните стени на гнездилиците, най-вече на страната с входния отвор, се правят малки недълбоки нарязани упора и стъпване на птичките при излитане.

Дъсчените гнездилици в зависимост от видовете птички, за които са предназначени, се изработват с различни размери. Въз основа на повече от 60-годишни изследвания и наблюдения от различни орнитолози в опитната птицевъдната станция „Зеебах“ при Германската академия на селскостопански науки в Берлин, ГДР, е установено, че за отделните видове хралупогнездейци птици най-подходящи са гнездилиците със следните размери (табл. 2):

Таблица 2

Вид на птиците, за които са предназначени гнездилиците	Вътрешни размери в см		Диаметър на входния отвор в см
	височина	широчина	
Синигери, дърволазки, зидарки, червеноопашки, мухоловки	20	12×12	3,2 — 4
Скорпи	25	15×15	5
Синивица, гарга, керкенец, домашна кукумявка	35	25×25	10
Горска улулица	40	30×30	13

Почти същите размери се препоръчват и от Лесозащитната станция в София, респективно Министерството на горите и горската промишленост.

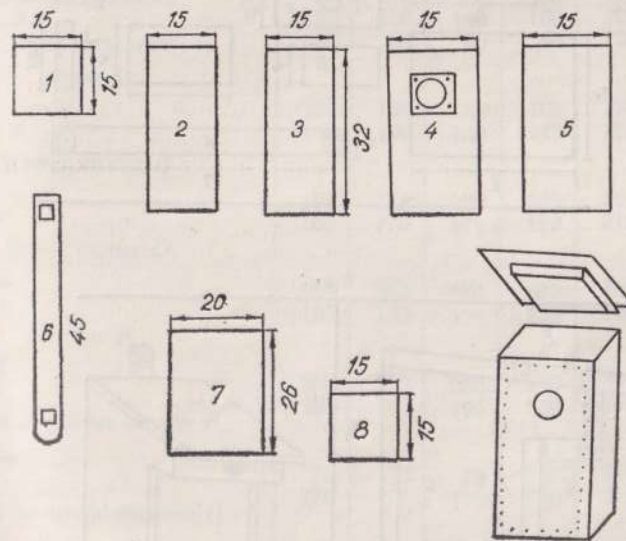
Предназначените специално за синия и лъскавоглавия синигер гнездилки се правят с диаметър на входния отвор 27 мм. При гнездилките от най-малките размери, предназначени предимно за синигери и наречени „синигерници“, входният отвор се оставя на разстояние 5 см от покрива. Входният отвор не трябва да се оставя по-ниско, тъй като горната част на гнездилката, намираща се над входния отвор, остава неизползувана, а използваната за гнездо част под входния отвор остава по-малка. Тъй като совите предпочитат да гнездят на тъмно, входният отвор на предназначените за тях гнездилки се оставя на един от горните ъгли на предната страна на гнездилката. Понякога кълвачите разкълват и разширяват входния отвор на синигерниците и скоречниците. За да се попречи на това, около входния отвор се заковава тенекиена пластинка с изрезка, точно съпадаща с отвора. Пробити тенекиени пластинки се поставят и върху дупките на летвите за окачване на гнездилките.

За да се оттичат бързо валежите, на покрива на гнездилката се дава наклон назад, напред или встрани или пък покривът се прави от заоблена дъска (капак). Покривът на гнездилките може да се облицова и с покривна мушама, но не и с тенекия, която блещи и плаши птичките. За да се предпази входният отвор от проникване на валежи, покривът се издава напред като козирка. Поради това, че се налага гнездилките да бъдат основно почиствани, трябва една от стените, най-добре предната, да се отваря или пък покривът да се направи подвижен. Подвижният покрив се прави от 2 части. Към горната част, или същинския покрив, се приковава долната част — втулката, която влиза свободно в гнездилката. За да се крепи покривът здраво, на една от тесните страни на втулката и на съответно място в горната част на гнездилката се пробива с тънък свредел по една дупка, в която се поставя клинче от парче тел. В някои паркове се поставят (предимно като декоративни) дъсчени гнездилки с двускатен покрив като къщички. За да се отварят по-лесно при почистването, те се изработват не с подвижен покрив, а с отваряща се като двукрила врата предна стена.

Гнездилките се правят със скрито дъно, като при сглобяването им към него се приковават последователно странич-

ните стени. Ако дъното бъде приковано външно, което е погрешно, то се отковава лесно и гнездилката се продънва. Около средата на дъното се пробиват 2—3 дупчици с диаметър 5 мм, които улесняват проветряването на гнездилката.

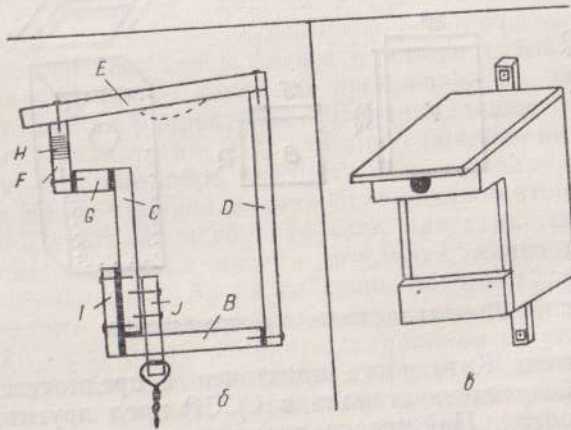
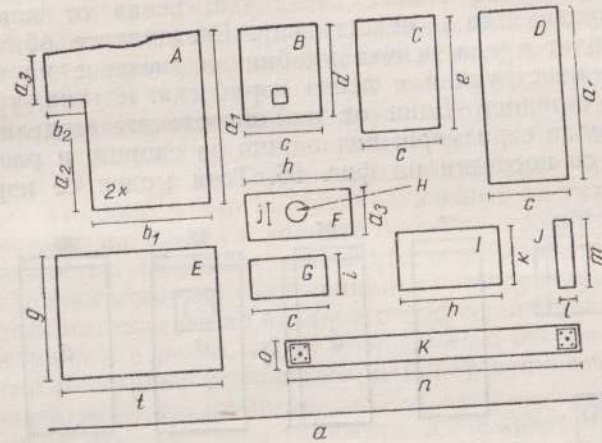
Има различни типове гнездилки, всяка от които има своите предимства и недостатъци. Гнездилките обаче трябва да бъдат преди всичко удобни за гнездене на птиците, с проста конструкция и лесна изработка, плътни, трайни и с ниска стойност. Един от най-опростените модели дъсчени гнездилки с размери, подходящи за скорци, и разкрояването му са посочени на фиг. 65. Този модел се изработва

Фиг. 65. Дъсчена гнездилка и разкрояването ѝ

лесно и по-евтино. Като доста практичен е предпочетен от Балшевската биологична станция в СССР пред другите изпитани там модели. Най-напред към дъното на гнездилките (1) се приковават страничните стени (2 и 3), след това предната стена (4) и на края задната стена (5), като към нея предварително се заковава летвата (6) за окачване. Вече бе посочено как се запоява втулката (8) към покрива (7) и как се закрепва.

Дългогодишният деятел по закрилата и използването на дивите птици за борба с вредните насекоми, германският лесовъд О. Хенце, препоръчва (1966) нов модел дъсчена гнездилка с входно преддверие (фиг. 66), което я предпазва

Фиг. 66. Дъсчена гнездилка с предпазно преддверие:
а — детайли; б — съглобяване; в — изглед

от грабежи на котки. Размерите на детайлите в зависимост от вида на птиците, за които са предназначени изработваните по този модел гнездилки, са посочени в табл. 3.

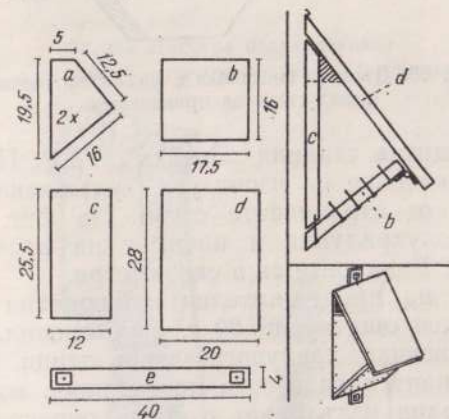
Означение на детайлите на гнездилката	Предназначение и размери на гнездилките в мм					
	син, лъскавоглав и чер синигер	голям синигер, мухолов	червено-опашки, зиларки	скорец	кукумявка	улулина
Странични стени А						
задна стена — височина a_1	260	260	260	300	350	400
предна стена — височина a_2	170	170	170	190	210	210
преддверие — височина a_3	70	70	70	80	120	160
дълбочина b_1	160	160	160	160	200	250
дълбочина на преддверието b_2	60	60	80	80	120	150
Дъно В						
ширина c	130	130	130	160	200	240
дълбочина d	140	140	140	140	180	230
Предна стена С						
ширина e	130	130	130	160	200	240
височина e	170	170	170	190	210	210
Задна стена D						
височина a_1	260	260	260	300	350	400
ширина c	130	130	130	160	200	240
Покрив Е						
дължина f	250	250	250	270	350	440
ширина g	190	190	190	230	280	320
Дъска с входен отвор F						
височина a_3	70	70	70	80	120	160
ширина h	170	170	170	200	240	280
Дъно на преддверието G						
дълбочина i	60	60	60	80	120	150
ширина c	130	130	130	160	200	240
Входен отвор H						
диаметър j	27—32	35—40	вис. 45 шир. 30	50	70	120
	кръгъл	кръгъл	овален	кръгъл	кръгъл	кръгъл
Дъска за затваряне J						
ширина k	90	90	90	100	130	140
дължина h	170	170	170	200	240	280
Летва за затваряне Y						
ширина l	20	20	20	20	30	40
дължина m	100	100	100	100	120	120
Летва за окачване K						
дължина n	450	450	450	550	650	700
ширина o	40	40	40	40	50	60

След като детайлите бъдат скроени точно по посочените размери, гнездилката се сглобява. Най-напред страничните стени (А) се заковават за дъното (В) така, че то да остане по дължината си между тях. След това задната стена (D), за която предварително е закована летвата за окачване (К), се поставя между страничните стени (А) и се заковава за дъното (В), а след това задната стена (D) се заковава с гвоздеи или се завинтва с болтове за предната стена (А). След като горната тясна страна на дъската с входен отвор (F) се скоси така, че да отговаря на наклона на покрива (Е) и на предварително скосените горни тесни страни на страничните стени (А) и на задната страна (D) се сковава с дъното на преддверието (G), а дъската за затваряне (J) се сковава с външната страна на предната стена (C) така, че да я надвишава в страни и отдолу с по 20 мм. Летвата за затваряне (J) се сковава за задната страна на предната стена (C) така, че долният ѝ край да стърчи 40 мм надолу от отвора на дъното (B). Така скованата предна стена (C) се монтира на мястото си. През дупчица, пробита в излизащия 20 мм извън дъното на гнездилката (B) долен край на летвата за затваряне (J) се прекарва тел и се завива като халка. На края се приковава покривът (Е), като скосяването на горните страни на всички стени се регулира така, че покривът (Е) да прилегне плътно и равномерно. За по-голяма трайност покривът (Е) се облицова отвън с покривна мушама.

За да бъдат по-трайни, гнездилките от всички видове се боядисват с блажна боя или се импрегнират с карболинеум или други импрегиращи вещества, които запазват дъските от бързо загиване. Обонянето на птиците е доста слабо развито, поради това опасението, че не ще заемат наскоро боядисаните или измазаните с карболинеум гнездилки, е неоснователно. За предпочитане е гнездилките да бъдат боядисани с цвят, сходен на цвета на дърветата, на които ще се окачват, напр. със зелен, когато ще се поставят в короната на дърветата между листата, със сивокафяв с по-тъмни резки, когато ще се окачват по стъбла на дъб, с бял с черни петна — при окачване на бреза, с червеникавокафяв — при окачване на иглолистни дървета и пр. С декоративна цел покривите на поставените в парковете изкуствени дъсчени гнездилки се боядисват в керемидено-червено, а стените — в бяло или бялокремаво.

За икономия на материала дъсчените гнездилки може да се направят във форма на четиристранна пирамида с триъгълна задна и предна стена, като двете странични стени, служещи и като стръмни покриви, се срещат в горния си край и образуват било, защитено с покривна мушама. Входният отвор се поставя на предната стена, която е под-нижиа. Предназначените за синигери гнездилки от този тип са с размери: на основата 170×125 мм, на двете странични стени 180×310 мм, на двете триъгълни стени — основа 170 мм и бедро 300 мм. Летвата за окачване има размери 40×300 мм. Предназначените за скорци гнездилки от същия тип са малко по-големи — основата им е 190×150 мм, страничните стени са 210×370 мм, триъгълните стени са с основа 190 и бедро 370 мм, а летвата за окачване е широка 40 мм и дълга 360 мм.

Друг тип триъгълна гнездилка, препоръчана от О. Хенце и Г. Цимерман (1966), предназначена предимно за дърволазки, е посочена заедно с детайлите и начина на сглобяването на фиг. 67. Едната стена на тази гнездилка е сил-

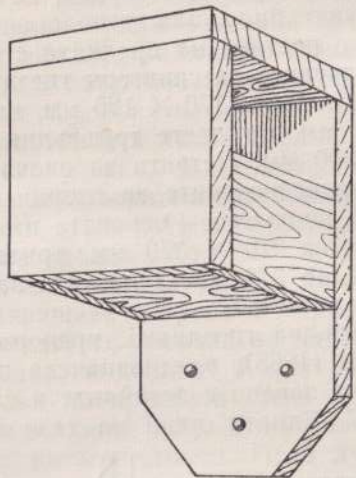
Фиг. 67. Триъгълна гнездилка:

1 — детайли; 2 — сглобяване; 3 — изглед

но наклонена и служи както за покрив, така и за врата при почистването ѝ. Входният отвор се намира в горния край на предната стена и е триъгълен. Окачва се с летва, закована на задната стена.

За гнездене на мухоловки, стърчиопашки и червенопашки много подходящи са се оказали дъсчените гнездилки с

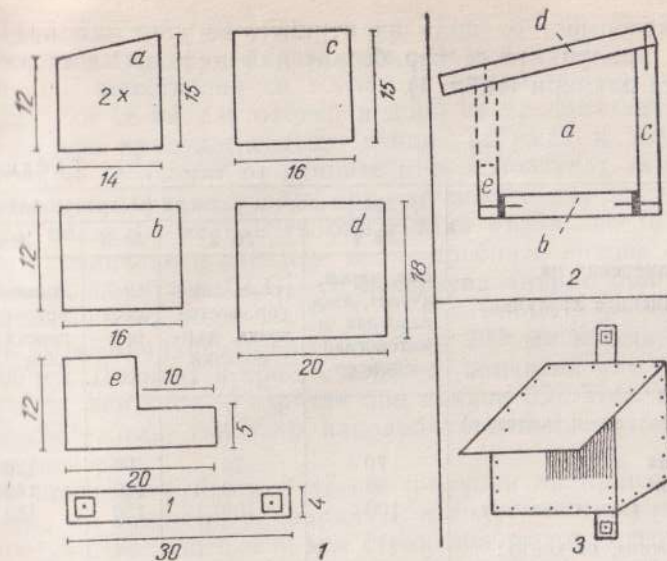
по-високо поставени и широки входни отвори, наречени полухралупки. Подобен модел полухралупки (фиг. 68) се препоръчва от К. Мансфелд, директор на научноизследовател-

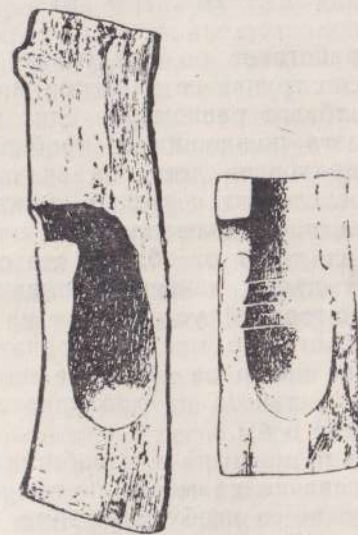
Фиг. 68. Дъсчена гнездилка с удължена надолу задна стена за приковаване

ската птицезащитна станция „Зеебах“, ГДР. При нея вместо дъска за окачване се използва удължение на долния край на една от страничните стени. На фиг. 69 е даден друг модел полухралупка и начинът на разкрояването и сглобяването ѝ. Размерите са в сантиметри.

Въз основа на продължителни наблюдения в Германия Ханс фон Берлеп още преди 80 г. е установил, че заеманите охотно от всички хралупогнездещи птици хралупки по дърветата са напуснати гнезда на кълвачи, които отделните видове кълвачи издълбават с точно определени размери и диаметър на входния отвор, но с обща за всички видове кълвачи бутилкообразна форма на кухината, която надолу се разширява и завършва с овално вдлъбнато дъно, с грапави стени и наклонен навън отвор, предпазващ хралупката от проникване на валежи. Въз основа на тези изследвания в Германия започнало отначало ръчно, а след това фабрично изработване на дървени хралупки, наподобяващи хралупките на кълвачите (фиг. 70).

Фиг. 69. Дъсчена полухралупка :
1 - детайли ; 2 - сглобяване (разрез); 3 - изглед

Фиг. 70. Разрез на хралупки :
1 - издълбана от черен кълвач ; 2 - изкуствена

В зависимост от вида на птиците, за които са предназначени, хралупките се изработват най-често в 4 номера със следните размери (табл. 4):

Таблица 4

Измерения на изкуствените хралупки	Предназначение и размери на хралупките в мм			
	№ 1	№ 2	№ 3	№ 4
	син, черен, качулат, лъскавоглав и матовоглав синигер	голям синигер, мухоловки, дърволазки	скорец	синявица, ветрушки, горска улулица
Размери (вътрешен диаметър)				
над входа	70	70	90	120
при входа	80	80	100	140
в долната разширена част	100	100	130	180
Обща дължина, от която:				
от горния край до входа	40	40	50	60
диаметър на входа	27—32	35—40	50	120
от входа до дъното	153	158	190	260
дебелина на дъното	60	60	60	60

При ръчно изработване на хралупките съответно дълго и дебело дървено трупче се разцепва на две, отделните половинки се издълбават равномерно една на друга с длето, като на предната половинка се пробива входен отвор, а на задната се приковава летва за окачване, след което двете половинки се слепват с туткал, пристягат се здраво в двата края с тел и се заковават една за друга с тънки гвоздеи. Покривът се прави от обла дъска с прикована към нея втулка или от дъска, закрепена подвижно с болт. В такъв случай за по-голяма устойчивост на покрива се поставя кука, а на съответно място в горната част на хралупката се завинтва халка за окачване на куката. За оттичане на влагата в дъното на хралупката се провъртват 2 дупчици с диаметър 5 мм.

Много по-бързо и прецизно е изработването на хралупките на струг. Тогава те са много по-евтини от дъсчените гнездилки, тъй като не са необходими нито дъски, нито пък много дебели трупи. Изработването в някои горски стопанства изкуствени хралупки от тополови трупи, които са мно-

го подходящи за тази цел, са стрували по 26 ст., докато стойността на дъсчените гнездилки е била над 60 ст.

Поради естествения си изглед и устройство изкуствените хралупки се заемат охотно и дори се предпочитат от редица видове хралупогнездещи птици. Те имат и това предимство, че се заемат от птиците и се използват за гнездене още през първата пролет при окачването им, докато дъсчените гнездилки не винаги биват така бързо заселвани.

За привличане и гнездене на по-дребните видове синигери и мухоловките в СССР се използва твърде оригинален тип хралупки по модел на В. Г. Страховский, наречени хралупки-клон. Хралупката-клон е дълга 200 мм и има диаметър 90 мм. Долният ѝ край, с който се прикрепя към дървото като естествен клон, е изрязан под наклон 35°. Това я прави по-незабележима, тъй като наподобява естествена хралупка в пречупен клон.

За приготвяне на изкуствени хралупки за привличане и гнездене на синигери и скорци се използват и добре узрели кратуни, на които се прави страничен входен отвор с подходящ диаметър. Ако дръжката на кратуната е достатъчно широка, входният отвор се прави на самата дръжка. За да не загнива бързо кратуната от задържащата се в нея влага, на дъното ѝ се пробива малка дупка с диаметър 5 мм. Така приспособените кратуни се завързват здраво на подходящи места по дърветата в овощната градина и гората. Поради малкото им тегло те може да се окачат и по тънките клонове на дърветата, вкл. и в младите овощни и горски насаждения, както и по високите храсти. Въпреки че стените на кратуните са дебели не повече от 5 мм, те са добри изолатори и запазват подходяща температура в гнездото, поради което се заемат охотно от хралупогнездещи птички, най-вече от синигери. През зимата на 1942 г. в с. Градина, Плевенски окръг, поставихме в 4 градини както на възрастни, така и на помлади овощни и други дървета 5 кратуни, от които 4 бяха заети от синигери.

Гнездилките от кратуни не са трайни и не могат да се използват повече от 2—3 години, обаче са много евтини и производството им е много лесно. При подходяща почва, навременно засяване и правилно отглеждане на колове или телена конструкция от 1 дка може да се получат до 1500 броя добре оформени кратуни, като 1 кратуна не ще струва повече от 3—4 стотинки. Още преди 10 години Министерството на горите бе задължило директорите на ДГС и ОУГС да ор-

ганизиран на подходящи празни места в горите засаждане и отглеждане на кратуни, които да се използват за гнездилища. Ако и ДЗС, и ТКЗС засяваха за тази цел поне по 1 дка с кратуни, у нас биха могли да се окачат ежегодно по 1 милион гнездилища.

Друг тип изкуствени гнездилища са поставяните в Холандия в големи количества изплетени от тополови или върбови пръчки бутилкообразни гнездилища. Макар и да са предназначени главно за диви патици, те се заемат и от соколи-ветрушки. В СССР също се приготвят изкуствени гнездилища, изплетени от върбови, трепетликови или лескови пръчки. Те имат цилиндрична или овална форма със стеснен като гърне входен отвор и се измазват със смес от глина и пресен говежди тор.

В безлесните области на СССР се използват изкуствени гнездилища от глина, размесена с говежди тор и слама, като тази смес се ترامбува в дъсчени калъпи. Тези гнездилища са доста евтини, но са много тежки и нетрайни и в тях се развъждат бързо големи количества външни паразити по птиците.

С. Пенев от Варненската лесозащитна станция препоръчва (сп. „Природа“, бр. 3, 1967) изкуствени гнездилища от печена глина, като по-трайни (макар и често да се чупели) и по-евтини от дъсчените. Грънчарите в с. Садово, Варненско, ги изработвали в различни големини средно по 26 ст. една-та. Заселеността на тези гнездилища била доста добра — 64%.

От всички видове изкуствени гнездилища най-подходящи за привличане и гнездене на дивите хралупогнездейщи птици са изработваните в ГФР и други страни дървобетонни хралупки, които съдържат около 90% дървени стърготини. Те са леки, но устойчиви на атмосферни влияния, поради което са дълготрайни. Изработват се с преси в различни размери и във форми, много пригодни за гнездене на птиците. Входните им отвори са странични и с удобни за отваряне вратички и с неподвижен, конусообразен покрив, по който валежите бързо се оттичат, без да проникват в хралупката. Скитащите безстопанствени котки и други четирикраки врагове на птиците няма къде да стъпят и да се задържат, за да проникнат в гнездилката и да ограбят яйцата или малките на гнездейщите там птички. Входният отвор не може да бъде разкълван и разширяван от кълвачи или прегризван от катерички, както това се случва понякога с окачените в горите дъсчени гнездилища или дървени хралупки. Дървобетонните хралуп-

ки са лоши проводници на топлината и гнездейщите в тях птици и люпилата им не са изложени на резки температурни промени дори и при настъпване на внезапни пролетни студове. При това тези хралупки са и много евтини, тъй като се изработват машинно бързо и лесно. През последните 5 — 6 години този вид хралупки се предпочитат пред всички други видове изкуствени гнездилища, изработват се в милиони броя и се използват масово в западноевропейските страни.

Навременно и правилно залагане на изкуствените гнездилища

Дори и при наличност на най-подходящи изкуствени гнездилища хралупогнездейщите птички не биха били привлечени масово да гнездят в тях, ако тези гнездилища не бъдат своевременно, правилно и грижливо поставени на подходящи места.

Най-подходящото време за поставянето на изкуствените гнездилища може да се определи само като се вземат предвид биологичните особености на отделните видове хралупогнездейщи птици, които желаем да привлечем за гнездене. При зимуващите у нас насекомоядни хралупогнездейщи птици най-добри резултати се получават, когато изкуствените гнездилища бъдат окачени още през есента. Тогава птиците привикват да ношуват в тях още преди настъпване на зимата, през много студените дни и снежни виелици имат сигурно убежище, а напролет устройват в тях своевременно и удобно гнездата си. Ако по една или друга причина изкуствените гнездилища не бъдат окачени още през есента, това трябва да стане през зимата, и то не по-късно от края на февруари, тъй като някои зимуващи у нас птици, както и скорците, избират местогнезденето си и започват да устройват гнездата си още през първата половина на март. Поради това, когато изкуствените гнездилища, предназначени за зимуващи у нас птици, не бъдат окачени през есента или зимата, а едва след настъпване на пролетта, само една малка част от тях бива заета през пролетта при първото люпило, сравнително малко по-голяма част при второто люпило и едва през пролетта на следващата година те биват добре заселени. Това се потвърждава и от следните данни, съобщени от Петър Петров и М. Керемедчиев за заселеността на 1300 изкуствени гнездилища, поставени в държавната гора „Паламара“, Шуменски окръг, през

1956 г. не през есента или зимата, а едва в края на март и в началото на април (табл. 5).

Таблица 5

Дати на контролиране заселеността на гнездилиците	Заселеност на поставените изкуствени гнездилици от:							
	скорци		синигери		въртошийки		общо	
	броя	%	броя	%	броя	%	броя	%
30 май 1956	127	9,8	24	1,8	17	1,3	168	12,9
19 юни 1956	203	15,5	29	2,2	20	1,6	252	19,4
1 юни 1957	762	58,6	136	10,4	118	9,1	1016	78,1

Окачването на гнездилиците през есента, преди листата на дърветата да са окапали, има и предимството, че тогава може да се избере най-подходящото местоположение, при което, без да се затваря входният им отвор, гнездилиците остават добре прикрити от вейките и листата.

Окачването на изкуствените гнездилици, предназначени за прелетни птици, трябва обезателно да приключи, преди те да са се завърнали в нашата страна. И при тези гнездилици обаче ранното залагане повишава значително заселеността им и трябва винаги да се предпочита.

Гъстотата на изкуствените гнездилици, т. е. най-подходящият им брой на 1 ха, е в зависимост както от вида на обекта — млада или стара овощна градина, парк със или без хресталаци, група дървета във или край населено място, цвеклови блокове, млада, средно възрастна или стара широколистна, смесена или иглолистна гора, сечище, млад или отраснал горски полезащитен пояс, — така и от биологичните особености на отделните видове птици. Установено е, че разстоянието между гнездата на птиците от един и същ вид зависи както от вида на храната им, така и от това, дали ловуват близо около гнездото си или далеч от него. Тъй като птиците от един и същ вид се хранят с едни и същи видове насекоми, на тях, ако ловуват наблизо около гнездото си, може да не достига храната, щом като гнездата им са разположени гъсто едно до друго. Всяка гнездеща двойка птици се нуждае в зависимост от местните условия от по-малко или по-голямо разстояние около гнездото си, наречено „ловен район“, чиято големина зависи от възможността да се добива в него необходимата двойката и за малките ѝ храна през време на гнездовия период.

Насекомоядните птици заемат гнездовите си райони през пролетта, при което между мъжките екземпляри на отделните гнездови двойки от един и същ вид птици често пъти възникват ожесточени борби, завършващи понякога дори със смъртно нараняване на един от съперниците. Заетият гнездов район се охранява упорито от гнездовата двойка, която не пропуска в него друга двойка и дори отделна птица от същия или близък вид. По този начин хранителните площи се разпределят между отделните двойки от един и същ вид и се осигурява по-добро изхранване на потомството им.

Минималните разстояния между гнездата на едновременно гнездещите насекомоядни птици от един и същ вид доскоро се смятаха доста големи. Н. Благосклонов напр. посочва за сивата мухоловка минимално разстояние 15 м, за бялата стърчиопашка — 40 м, за големия синигер — 50 м, за червеноопашката — 80 м, за горската зидарка и дърволазките — 100 м, за големия пъстър кълвач — 150 м. При по-нови изследвания е установено, че тези разстояния може да бъдат значително по-малки. В дъбови гори в ГФР Брунс е привличал насекомоядни птици в дървобетонни хралупки, поставени на разстояние дори 2 м една от друга, и гнездещите в тях двойки, отгледали благополучно малките си, без да си пречат една на друга. Този и други подобни случаи за плътно заселване на насекомоядни птици се отнасят предимно за широколистни горски обекти, силно нападнати от ларви или гъсеници, и то най-вече в самите им огнища. Все пак обаче те показват, че посочените от Благосклонов минимални разстояния между гнездата на едновременно гнездещите насекомоядни птици от един и същ вид могат да бъдат при благоприятни условия за хранене значително по-малки.

Някои видове насекомоядни птици, напр. скорците, бързолетите, лястовиците, синявиците, гаргите, враните, нямат строго определени и запазени гнездови райони, тъй като не търсят и не набавят храната си само близо около гнездото си, а при ловуване се разпръскват на всички страни, така че макар и да се хранят с едни и същи видове насекоми или с мишевидни гризачи, живеят в близко съседство, без взаимно да се затрудняват при изхранването си.

Птиците от различни видове, хранещи се предимно с различни насекоми и ловуващи по различни начини, ако и да се хранят наблизо около гнездата си в една и съща местност, живеят през гнездовия сезон помежду си доста дружелюбно или поне се търпят едни други.

У нас изследванията относно най-подходящата гъстота за залагане на изкуствените гнездилици при обекти с различни условия досега не са извършвани. Такива изследвания обаче са правени в чужбина и са установени твърде интересни и показателни за практиката резултати. Въз основа на дългогодишни опити К. Мансфелд препоръчва в иглолистните гори да се поставят по 4, а в широколистните — по 5 изкуствени гнездилици на 1 ха. Винаги обаче трябва да се има предвид, че при малък брой на поставените гнездилици и следователно при недостатъчен брой на привлечените в обекта насекомоядни птици не може да се постигне пълно унищожаване или поне значително ограничаване на вредните насекоми. За да се постигне желаният резултат относно опазването на гората от вредни насекоми, тя трябва да бъде добре наситена с подходящи и поддържани винаги в изправност изкуствени гнездилици. Х. Брунс смята, че за предпазване дори и на иглолистните гори от поражения на вредни насекоми са необходими до 10 изкуствени гнездилици на хектар. Въз основа на редица опити в СССР В. В. Строков препоръчва, когато се касае за бързо, резултатно ликвидиране на действащи огнища на опасни за гората насекомни вредители, да се поставят значително по-големи количества синигерници и скоречници, както и отчасти подходящи за гарги гнездилици. В такива случаи общият брой на изкуствените гнездилици на 1 ха трябва да бъде 20 — 30 за широколистните и 20 — 25 за иглолистните гори.

Много добри ориентиращи данни за заселването на насекомоядни птици в изкуствени гнездилици, поставени в различен брой и в различни иглолистни и смесени гори, ни дават резултатите от опитите, изведени в централата на Научно-изследователската и опитна птицевъдствена станция в Зеебах и клоновете ѝ (табл. 6).

Тези резултати ясно показват, че при увеличаване броя на изкуствените гнездилици, поставени в борови гори от 1,1 до 7,5 средно на 1 ха, броят на привлечените в тях хралупогнездещи насекомоядни птици непрекъснато се е повишавал. По-нататъшното увеличаване на изкуствените гнездилици в иглолистните гори обаче е неоправдано, тъй като дори и при двойно повече гнездилици (15,6 на 1 ха) броят на привлечените птици не е бил повишен, тъй като в иглолистните гори при нормални условия по-голям брой насекомоядни птици и малките им не могат да бъдат изхранени. В 6-ия обаче обект — стара, силно разрежена борова гора, смесена с буй-

Таблица 6

Вид на горския обект	Брой на поставените изкуствени гнездилици на 1 ха	Привлечени и гнездилици в изкуствени гнездилици двойки птици	
		брой двойки на 1 ха	заетост на гнездилиците в%
35—80-годишна борова гора	0	0,3	—
100-годишна борова гора	1,1	1,—	91
80-годишна борова гора	4,2	3,3	79
40-годишна борова гора	7,5	4,8	64
65—100-годишна борова гора	15,6	4,4	28
100-годишна силно разрежена борова гора, смесена с гъсти, 18-годишни широколистни дървесни видове	14,2	12,—	85

на 18-годишна широколистна гора — при гъстота на гнездилиците 14,2 броя на 1 ха е бил привлечен почти тройно по-голям брой хралупогнездещи насекомоядни птици и 85% от гнездилиците са били заети от тях. Очевидно е, че в смесените и широколистните гори и паркове, където птиците намират за храна по-разнообразни и по-големи количества насекоми, яйца, ларви или гъсеници и какавидите им, може да бъдат поставени с много добри резултати значително по-голям брой изкуствени гнездилици на 1 ха, отколкото в иглолистните гори.

В обектите извън гората броят на изкуствените гнездилици, които се заселват добре от хралупогнездещи насекомоядни птици, както е показала дългогодишната практика, е следният (табл. 7):

Таблица 7

Обекти, в които се поставят гнездилиците	Брой на гнездилиците на 1 ха	
	синигерници	скоречници
Двор на животновъдна ферма	5—10	5—10
Група дървета край населено място	3—4	10—30
Цепкови блокове	—	10—20
Млава овощна градина	5—10	1—3
Стара овощна градина	10—15	5—6
Парк без хралупаци	5—6	10—15
Парк с хралупаци	5—10	5—10

Изкуствените гнездилици се разпределят в обектите колкото е възможно по-равномерно. Това обаче не означава, че на всеки 10 дка от целия обект е обезателно необходимо да бъдат окачени точно по еднакъв брой гнездилици. В зависимост от наличността на подходящи за заемането им от птиците условия на някои места гнездилиците може да бъдат по-гъсто, а на други — малко по-нарядко. Предпочита се обаче гнездилиците да се окачват, особено през първата година, понагъсто около и в крайнините на горите, горските поляни, просеки и потоци. Най-плътно гнездилиците трябва да бъдат поставени в най-силно нападнатите от насекомите участъци. Поставянето обаче на няколко гнездилици на едно и също дърво или на дървета, стоящи непосредствено едно до друго, е нецелесъобразно. Само на много големи дървета с мощна, силно разклонена корона може да се окачат 2 или по изключение 3 скоречника, но на различна височина, по възможност на по-голямо разстояние един от друг и с входни отвори, обърнати в различни посоки.

Известно е, че отделните видове диви птици обитават различни биотопи и гнездат при различни условия. Поради това най-успешно и стопански най-изгодно е привличането на хралупогнездещи насекомоядни птици, когато бъде организирано за борба с определени видове вредни насекоми и предварително се установят кои именно видове диви птици са най-подходящи да бъдат привлечени в конкретния случай. Такова планово привличане на определени, желани видове птици е напълно възможно, щом като се познават добре особеностите на гнездовия им живот и бъдат не само окачени най-подходящите за тях изкуствени гнездилици, но и местата, начините и въобще цялата обстановка, където и при които се поставят изкуствените гнездилици, бъдат сполучливо подбрани и напълно съобразени с изискванията на отделните видове птици към особеностите на местогнезденята им.

У нас изкуствените гнездилици се заемат най-често от скорци и синигери, и то най-вече от големия синигер, а сравнително по-рядко от въртошиятката, синия синигер, мухоловките, стърчиопашките и папуняка. Останалите видове хралупогнездещи птици се заселват още по-рядко в окачваните изкуствени гнездилици. Твърде сходни са и данните за заемане на окачваните изкуствени гнездилици от отделните видове хралупогнездещи птици и в СССР. Г. Н. Лихачов (1959) смята, че слабата заселеност в изкуствените гнездилици на много от различните видове хралупогнездещи птици в пове-

чето случаи се дължи на това, че не се подбират подходящи за техните гнездови изисквания местогнезденята, вид и размер на гнездилиците и начини на окачването им.

Повечето видове хралупогнездещи птици обитават крайнините на гората и горските полянки, като избягват тъмните горски гъсталаци или изобщо не се появяват там. Поради това, за да бъдат успешно привлечени и навътре в гората, необходимо е окачването на гнездилиците да започне от крайнините на гората, парка или овощната градина и постепенно да продължи навътре, като в гората винаги се предпочитат по-просветлените места.

По този начин в СССР, в горите на Каменското горско стопанство, били поставени хиляди изкуствени гнездилици, предвазначени за привличане на скорци в линии, започващи от края на гората и навлизащи по на 3 — 4 км навътре в нея. Гнездилиците са били окачвани на групи от по 4—5 броя на малко разстояние една от друга, като разстоянието между всяка група е било около 50 м. Получените резултати били отлични. Всички гнездилици били заселени от привлечени дълбоко в гората скорци, където те принесли най-голяма полза, като унищожили огромни количества от най-опасните вредители на гората.

Заемането на изкуствените гнездилици от отделните видове хралупогнездещи птици зависи и от височината и положението, в което са поставени. Височината на окачването се определя не само от биологичните особености на отделните видове хралупогнездещи птици, но и от топографията на обекта. Колкото по-открит е обектът, толкова по-високо трябва да бъдат окачвани в него изкуствените гнездилици. От голямо значение за заселването на изкуствените гнездилици е положението, в което те са поставени. Правилно е окачената гнездилица да бъде слабо наклонена към входния отвор. Наклонените на обратната страна гнездилици почти не се заемат от птиците не само защото в тях попада дъждовна вода и сняг, но най-вече защото птиците, особено тези видове, чиито пръсти са по-слабо хватливи, много трудно излизат от наклонените обратно на входния отвор гнездилици. Особено трудно, не рядко невъзможно е излизането от така неправилно окачени гнездилици, когато са сковани от дъски, гладко рендосани и от вътрешните страни. Входният отвор на окачените гнездилици трябва да бъде насочен на изток, югоизток или на юг, но не на север или запад, откъдето най-често идват валежите и духат виелиците.

От отделните видове птици най-лесно е привличането на скорца в подходящи за него изкуствени хралупки или дъс-

чени гнездилки, в така наречените скоречници, шом като те бъдат окачени във или близо до ниви, зеленчукови градини, паркове и крайнини на широколистни или смесени гори, където скорците могат да намерят подходяща и достатъчна храна за себе си и за малките си. Особено лесно е привличането на скорците в обекти, където вече се е заселила макар и само една двойка скорци, шом като в обекта или близо до него има благоприятни условия за хранене. Окачат ли се наблизо, дори на разстояние едва 4 — 5 м, подходящи изкуствени гнездилки, те биват наскоро заемани от други двойки скорци. Сравнително по-трудно е привличането на скорците в обекти, в които или близо до които не са гнездели други двойки скорци. В такива случаи скоречниците трябва да се поставят на видно, сравнително по-високо място в короната на най-подходящото за гнезденето им дърво. Според К. Н. Благосклонов боядисаните в ярко червен цвят скоречници се заемали най-бързо от скорците.

Големият синигер е сравнително много по-взискателен при избора на местогнезденето си, особено напролет, при първото си люпило, но се заселва еднакво охотно както в изкуствените хралупки, така и в дъсчените гнездилки. Въпреки че може да преминава през отвори с диаметър 29 мм, той заема гнездилки с диаметър на входния отвор над 35 мм. Поради това за привличането му трябва да се използват изкуствени гнездилки с диаметър на входния отвор 40 мм. От боядисаните гнездилки големият синигер предпочита зелените. От голямо значение за заемането от него на гнездилките е и височината, на която са окачени. Макар че при естествени условия гнезди в дървесни хралупки на височина 1 — 3 м над земята, той заема най-често изкуствените хралупки, окачени по-високо — от 3 до 5 м над земята. В горите окачването на гнездилките трябва да започне близо до крайнините, но не и от самия край на гората, а около 20 м навътре в нея.

В широколистните гори и парковете с висок подлес или с водни клонки по цялото стъбло на дърветата гнездилките трябва да бъдат окачени така, че да бъдат затулени между клонките и листата, но да остане открит входният им отвор, за да могат синигерите свободно да влизат и излизат. В иглолистните гори, където няма подлес и водни клонки по дърветата, гнездилките се окачват с входен отвор, насочен към междуредията и просветите, и се прикрепват към дървото с една от страничните си стени. При този начин на прикрепване големите синигери заемат дори и поставените в млади иглолистни култури изкуствени гнездилки.

Синият синигер заема изкуствените хралупки или дъсчените гнездилки, окачени в овощните градини, парковете и по-редки просветлени широколистни и смесени гори с обилен висок подлес и прошарени с горски поляни. Предпочита гнездилките, окачени на височина от 3 до 6 м. Окачените в тъмните, гъсти участъци на гората гнездилки не заема.

Черният синигер и качулатият синигер могат да бъдат привлечени в изкуствени гнездилки с най-малките вътрешни размери, окачени на височина 4 — 6 м над земята на големи борови или смърчови дървета в по-гъстите участъци на възрастните иглолистни гори, но недалеч от горски полянки. Най-охотно обаче заемат хралупките-клон с вътрешен диаметър 70 — 80 мм.

Сивата мухоловка се настанява както в изкуствените хралупки, така и в дъсчените гнездилки, но предпочита дъсчените полухралупки, окачени на затулени места по постройките и оградите на животновъдните ферми. Заема изкуствени гнездилки, окачени и в широколистните и смесените гори и в парковете.

Горската зидарка заема по-често изкуствените хралупки, отколкото дъсчените гнездилки с елипсовиден входен отвор, широк 30 — 35 мм и висок 60 мм, като излишната горна част на входния отвор измазва с глина, размесена със секрет от плюнчената си жлеза, така че отворът става кръгъл. За привличането ѝ се препоръчват различни специални типове гнездилки, модел от които — триъгълна гнездилка — е посочен на фиг. 67. Заеме ли веднъж изкуствена гнездилка, горската зидарка гнезди охотно и през следващата година, но обикновено не в същата, а в друга, окачена наблизо.

Червеноопашките заемат всички видове изкуствени гнездилки, окачени на височина 7 — 8 м над земята в овощните градини, парковете и крайнините на гората. Настаняват се с охота и в синигерници с входен отвор 40 мм. Гнездилките трябва да бъдат добре затулени между вейките и листата, но с открит входен отвор. Домашната червеноопашка заема охотно и полухралупките, окачени по каменните стени на по-високи стари сгради.

За привличането на бялата стърчиопашка, която е най-желана в зеленчуковите градини, където е най-полезна, се използват дъсчени полухралупки, окачени на височина 2 — 5 м, добре затулени по дърветата и високите постройките. Разстоянието между гнездилките трябва да бъде над 40 м.

При подбирането на най-подходящите места за поставя-

нето на изкуствени гнездилици трябва винаги да се има пред вид, че успешното привличане на хралупогнездещите птици зависи и от наличността на близки водни източници — вади, потоци, реки, езера, блата или мочурливи ливади. За скорците тези източници могат да отстоят на разстояние, не по-голямо от 3 км, но за стърчиопашките и някои видове птици трябва да бъдат много по-близко.

Съобразяването с изискванията към местогнезденето на отделните видове птици е особено наложително през първата и втората година на привличането им с изкуствени гнездилици. През следващите години повечето видове птици свикват с изкуствените гнездилици, а популациите, излюпени и отгледани в изкуствени гнездилици, могат да проявят не само предпочитание към гнезденето в изкуствени гнездилици, но и да усвоят значителни отклонения от вродените изисквания и навици на своя вид при избора на местогнездене. Това се потвърждава много добре от резултатите на поставените през 1956 г. изкуствени гнездилици в държавната гора „Паламара“. Така, докато преди окачването на изкуствените гнездилици в тази гора са гнездели малък брой скорци, и то предимно в периферията ѝ и през първата година при първото люпило са били заети от скорци само 127 броя от общо окачените 1300 гнездилици, т. е. едва 9,8%, а при второто люпило 203, или 15,6%, то през втората година скорците, които свикнали с изкуствените гнездилици, а и голяма част от тях били излюпени и отгледани в изкуствени гнездилици, заели вече 762 броя, или 58,6% от всичките гнездилици.

Окачване на гнездилките. От голямо значение за привличането на хралупогнездещите птици е правилното и стабилното прикрепване на изкуствените гнездилици. В овощните градини и парковете, където всяко дърво се пази грижливо от повреда, приковаване на гнездилките към дърветата с железни гвоздеи не се допуска. В гората обаче този начин, макар и да не се препоръчва, се практикува често, тъй като е евтин и бърз. За да се избягнат повредите и злополуките, които железните гвоздеи, останали по дърветата след свалянето на гнездилките, могат по-късно да причинят при разбичването и обработването на дърветата, приковаването на изкуствените гнездилици с такива гвоздеи не бива да се допуска и в гората. Вместо железни гвоздеи ние сме използвали дървени гвоздеи — обли клинове, дебели колкото човешки пръст, приготвени от сухо акациево, ясеново или друго твърдо дърво. Забити в суровото дърво, сухите дървени клинове бързо

набъбват и държат гнездилката стабилна. А по-късно — при разбичването и обработването на дървото, на което е била прикована изкуствената гнездилка — тези клинове не причиняват никакви повреди на дървообработващите машини.

Прикрепените стабилно към дърветата гнездилици се почистват трудно. За по-лесно и бързо почистване на гнездилките на прикованите към тях летви за окачване се пробива съответна дупка и те се окачват на предварително приковани към дървото щифтове с дупки за поставяне на клин.

Привързването на изкуствените гнездилици към дървото с тел също така не трябва да се допуска. Може да се приложи само ако се поставят дървени подложки, дълги 7 — 8 и дебели 5 см. За прикрепването на 1 гнездилка са необходими в зависимост от обхвата на дървото 8 — 12 подложки. С растежа на дървото на дебелина телът се връзва в подложките, а след 7 — 8 години той може дори да се скъса. Поради това прикрепените по този начин гнездилици трябва ежегодно да се преглеждат.

За да се почистват по-бързо и по-лесно, гнездилките може да бъдат прикрепени към дърветата комбинирано, като в горния си край се привържат с тел и подложки, а в долния се приковават с гвоздеи с отделна летва или удължена надолу задна дъска. При почистване телът се окачва и гнездилката се завъртва около гвоздея, с който е прикрепена за дървото.

Изкуствените гнездилици, вместо да се прикрепят стабилно по един или друг начин, може да се окачат на хоризонтално разположени клони, като им се поставят телени куки, които преди окачването се извиват и пригаждат съобразно с дебелината и наклона на клона. До клона, на който се окачват, гнездилките се издигат с дълъг прът със специална двурога кука. При по-голяма височина за по-бързо и лесно окачване на гнездилките се използва прът с макара и здрава връв, при навиването на която гнездилката се издига механично до избрания за окачването ѝ клон.

Гнездилките може да бъдат окачени и на пречупени клонове, каквито по иглолистните дървета винаги се намират. В този случай те може да бъдат опрени както на задната, така и на някоя от страничните си стени. Те може да се прикрепят здраво и върху чаталести клонове посредством летва, която се приковава напречно на горния край на задната им стена, като кранцата на летвата останат да стърчат по 10 — 12 см от двете страни на чатала.

В младите горски култури, сечища и горски полезащитни пояси, както и в младите овощни градини, в които още няма достатъчно високи дървета, изкуствените гнездилици се окачват върху забити в земята пръти. Прътите се поставят така, че окачените на тях гнездилици да попаднат в средата на младата още корона на най-добре развитите дръвчета, за които се привързват на няколко места със здрава връв.

В цвекловите блокове предназначения за привличане на скорци изкуствени гнездилици се прикрепят към наличните във или около нивите дървета, както и на някои подходящи дървета от близките алеи, крайпътни или други насаждения. Ако в близко съседство няма такива дървета, гнездилиците се окачват на пръти, дълги 4 — 5 м, забити в самите блокове.

Гнездилиците от кратуни трябва да се привързват много здраво и неподвижно, тъй като нестабилно привързаните кратуни поради незначителното си тегло се разклащат и при най-слаб вятър се удрят в стъблото или клоните на дървото и плашат птиците, вместо да ги привличат. Най-лесно и удобно кратуните се привързват, когато са с добре оформени шийки. Ако входният отвор на кратуновата гнездилица е образуван чрез отрязване края на шийката ѝ, тя трябва да бъде прикрепена обезателно в хоризонтално положение. Ако обаче той се намира в сферичната част на кратуната, тя може да бъде прикрепена както в хоризонтално, така и във вертикално или наклонено положение. При всички положения обаче входният отвор трябва да се намира встрани, а не отгоре или отдолу.

Почистване и дезинфекция на изкуствените гнездилици. В използваните гнездилици птиците внасят гнездов материал и натрупват нечистотии, които ежегодно се увеличават. Поради това обитаваните гнездилици трябва всяка есен да се почистват основно, като натрупаният гнездов материал се извади, а дъното и стените на гнездиликата се изтъркват с твърда четка с дълга дръжка. Изваденият гнездов материал и всички нечистотии не се изхвърлят, а се събират и се изгарят, тъй като по птиците паразитират различни външни паразити, голяма част от които се настаняват в гнездовия материал, зимуват там и през пролетта отново нападат заселените се в гнездилиците птици. Такива паразити са напр. мухите-кръвопийци, които нападат предимно скорците; кърлежите, които паразитират върху малките на бреговите лястовици и други птици; лястовичите дървеници, птиците въшки, които се сре-

щат по различни видове птици; бълхите, които се срещат предимно в гнездата на синигерите. В гнездото паразитите се размножават много бързо и количеството им може да достигне до хиляди, дори до десетки хиляди броя. В такива заразените гнездилици мътещите птици бързо отслабват, а малките им се развиват бавно и често загиват от силно изтощение.

Срещу гнездовите паразити е наложително да се води борба чрез ежегодно почистване и дезинфекциране на гнездилиците, които за тази цел се свалят от дърветата. Най-лесно се почистват от гнездовия материал гнездилиците с подвижен покрив или с отварящи се стени. При гнездилиците със стабилно приковани стени и покрив почистването е по-трудно, тъй като се налага да бъдат разковавани с тесла и клещи. При тях остатъците може да бъдат извлечени от входния отвор с подходяща кука. И в двата случая обаче почистването е свързано със загуба на време и труд, а често и с повреда на самата гнездилица. Поради това неудобни гнездилици не трябва да се изработват.

Най-обикновеният начин за дезинфекция на гнездилиците е изваряването им във вряла вода. Опушването със сяра, което някои препоръчват, е свързано с двойни разходи на труд и време, тъй като сярата трябва да се постави в тенекино съдче и след това да се внесе в гнездиликата, и да се запали, гнездиликата добре да се запуши и на следващия ден или поне след 3 — 4 часа отново да се отвори, за да се извади съдът, в който е била изгорена сярата. В по-топли дни дезинфекцията се извършва най-удобно и ефикасно с формалдехид, от който се наливат по няколко кубически сантиметра в гнездиликата и с четка се размазва по ъглите на стените и дъното ѝ, след което гнездиликата се затваря и се окачва отново. Образуваните при изпарението на формалина пари умъртвяват всички загнездилици се в гнездиликата паразити, яйцата, ларвите и какавидите им.

Контролиране на окачените изкуствени гнездилици. За да се установи дали залагането на изкуствените гнездилици е било правилно и резултатно, наложително е да се правят редовни и точни прегледи на заселеността им от различни видове хралупогнездещи птици. За тази цел още при поставянето им всички гнездилици се номерират с блажна или друга устойчива на атмосферните влияния боя на външната страна на една от стените и на дъното ѝ с големи и четливи цифри, които да се виждат ясно както отстрани, така и при изглеждане под гнездиликата. А за всеки обект на съответна

малкомащабна карта се нанасят серията и броят на окачените изкуствени гнездилици. Завежда се и репестър, в който се вписват поредните номера, видът и големината на всяка от окачените гнездилици, като се откриват и графично за нанасяне на резултатите от периодични контролни прегледи.

Прегледите се правят 2 пъти годишно. Най-подходящи дати, общо взето, за условията у нас са за 1-ия контролен преглед 3 — 15 май, а за 2-ия — 1 — 10 юни, тъй като проведените по това време прегледи ще обхванат както по-рано, така и по-късно гнездящите видове диви птици, а при някои от тях — и второто им люпило.

Както при първия, така и при втория контролен преглед се прави вътрешен преглед на гнездилиците за установяване вида на гнездящите в тях птици, броя на яйцата или малките им и тяхното развитие — неоперени, полуоперени или напълно оперени, — но без да се пипат с ръце. Ако някои гнездилици са били заети от птици, чиито малки са вече излетели, видът им се определя от гнездовия материал и устройството на гнездото им или от остатъците от черупките, окапалите пера и др. Ако някои гнездилици не са заети или пък са заети от оси, катерици или сънливци, това се отбелязва. Нежеланите заселници, с изключение на прилепите, които, както е известно, се хранят с насекоми и са много полезни, се унищожават. Сънливците, които са нощни животни и са повече познати по името си, отколкото по външния си облик, често заемат значителна част от окачените изкуствени гнездилици и стават много досадни. При това те изяждат яйцата или малките на птичките. У нас са установени досега 5 вида сънливци: обикновен сънливец, лешников сънливец, градински сънливец и горски сънливец, както и намереният само веднъж мишевиден сънливец. От всички сънливци само последният вид е обявен за защитен и поставен под закрила у нас. Сравнително най-едър е обикновеният сънливец, който наесен се угоява много добре. Древните римляни, които, както е известно, са били големи гастрономи, са смятали опечения сънливец за много вкусно ядене. Той има и много мека, красива и ценна кожа. При намиране на сънливци в изкуствените гнездилици е желателно да се отбелязва кой вид са.

При контролния преглед гнездилиците, за които се установи, че в продължение на 2 години не са заемани нито веднъж от птици, се преместват на друго дърво, а тези с дефект се ремонтират или се бракуват.

В практиката, особено когато са заложени много голям брой гнездилици, заселеността им от отделните видове птици

се определя при почистването, като за това се използва устройството на гнездото и употребеният гнездов материал. Ежегодният контролен преглед, както и почистването и дезинфекцията на изкуствените гнездилици са от голямо значение за постигането на добри резултати. В. Строков напълно правилно смята, че е по-добре да не се окачват гнездилици, отколкото да се забрави контролният преглед, почистването и дезинфекцията на окачените гнездилици дори веднъж в годината.

У нас през последните десетина години бяха поставени доста значителен брой изкуствени гнездилици, но почти изключително в държавни гори, в парковете на СГНС, както и в някои други градски паркове. В горите привличането на хралупогнездящи насекомоядни птици чрез окачване на изкуствени гнездилици е редовно ежегодно запланивано мероприятие на Министерството на горите. През периода 1956 — 1966 г. са били запланивани за окачване в различни обекти на държавните гори и са били окачени следните количества изкуствени гнездилици (табл. 8).

Таблица 8

Година	Запланирани броя	Окачени броя	Изпълнение в %
1956	5000	6732	135
1957	50000	50090	100
1958	49000	46110	95
1959	30700	23645	77
1960	19000	16659	87
1961	26700	21456	80
1962	25000	20767	83
1963	15000	13102	87
1964	9000	6370	71
1965	6000	4476	75
1966	6000	4593	77
1956—1966 вкл.	242000	214000	88,4

От данните в таблицата се вижда, че броят на окачените в горите изкуствени гнездилици е доста голям, но като се просметне, че средната гъстота на гнездилиците е 5 на 10 дка, явно е, че привличането на хралупогнездящите насекомоядни птици за борба с насекомните вредители на гората е проведено в продължение на 11 години в около 400 000 дка, т. е. само в 1,3% от общата площ на нашите гори. У нас през 1966 г. са били нападени само от гъботворката над 3 600 000 дка гори, а общата

площ на нападнатите от различни вредни насекоми възлиза на повече от 4 700 000 дка. Борба чрез отровни препарати обаче се е водила само с вредителите, нападнали 1 958 000 дка гори, а в останалите 2 755 000 дка гори, нападнати от опасни вредители, не е водена никаква борба. Явно е, че възможностите за борба с вредните насекоми на горите чрез привличане на хралупогнездещи насекомоядни птици, като се окачват изкуствени гнездилици, далеч още не са използвани у нас. От посочените по-горе данни се вижда, че този признат във всички културни страни резултатен метод за борба с вредните насекоми у нас все още не се оценява добре и като че ли постепенно се изоставя, тъй като през последните 5 години (1962 — 1965) са били запланувани само 61 000 броя, а са скачени 49 308 броя изкуствени гнездилици, или средно годишно едва по 9 862 броя. Намаляването на броя на окачваните в горите изкуствени гнездилици явно не се дължи на опасение, че за привлечените и размножилите се в по-голямо количество хралупогнездещи насекомоядни птици няма да има достатъчно храна. То не се дължи и на липса на достатъчно средства — макар и средствата, отпуснати за тази цел през последните 5 години на Министерството на горите и горската промишленост, да са рязко намалени, все пак $\frac{1}{3}$ от тях не са били изразходвани. Това се вижда от данните в табл. 9.

Таблица 9

Години	Кредити за изработване и окачване на изкуствени гнездилици в лв.		
	отпуснати	изразходвани	използувани %
1962	4727	2458	54
1963	1941	1756	91
1964	517	447	86
1965	199	69	35
1966	292	218	75
1962—1966	7676	5038	66

Според нас главната причина за рязкото ограничаване на това мероприятие е, че то не завършва с изработване на подходящи изкуствени гнездилици и с правилното им окачване, за да бъде резултатно, изисква още окачените гнездилици да бъдат ежегодно контролирани, почиствани и дезинфекцирани от добре подготвени горски работници. В нашите го-

ри, особено в огнищата на най-опасните насекомни вредители, трябва ежегодно да се залагат стотици хиляди изкуствени гнездилици, за да се спасят от унищожаване десетки хиляди кубически метра ценен и крайно дефицитен за нашата страна дървен материал.

СТАБИЛНИ МЕСТОГНЕЗДЕНИЯ

За привличане на полезните видове диви птици, които често устройват гнездата си в дупки и ниши по стените, под стрехите или в таваните на стопански и жилищни сгради, също може да се създадат гнездови удобства.

За привличане на градската лястовица удобни местогнездения се създават, като в горния край на външната стена на сградата, около 15—20 см под стряхата, се прикове широка 8 см летва така, че да служи за основа и опора на гнездото ѝ. По същия начин се подпомага и гнезденето на селската лястовица, обаче докато градската лястовица често гнезди на цели колонии с почти долепени едно до друго гнезда, селската лястовица устройва гнездата си предимно поединично и в самите обори. Поради това за селската лястовица се приковават не летви, а отделни дъсчици. За улесняване на лястовиците при набавяне на материал за изграждане на гнездото, особено при суша, недалеч от сградата, където гнездят, върху глинеста почва се прави малка локва, от която лястовиците вземат необходимата кал за лепене на гнездото си. Ако почвата е песъчлива, в локвата трябва да се постави глина, смесена с говежди тор.

Вързолетите може да бъдат привлечени да гнездят, ако под корнизите на високите сгради се оставят ниши, широки и високи около 15 см, и входен отвор с диаметър 5 см.

Някои от най-полезните видове сови, най-вече до маша и тукумявка, устройват гнездата си също в дупки по стените, под покривите и по по-рядко посещаваните тавани на високите, предимно стопански сгради. За привличането и увеличаването на совите е необходимо да се запазят наличните и да се създадат нови, подходящи за тази цел местогнездения. Такива удобни и трайни местогнездения, в които се заселват и мътят не само сови, но и скорци, мухоловки, червенопашки и други хралупогнездещи птици, са изградените високо по стените на сградите ниши. За совите те се правят високи и дълбоки около 1 тухла и широки $\frac{1}{2}$ тухла. За предна външ-

на стена се поставя циментова плочка или парче дъска с диаметър на входния отвор за домашната кукумявка 70 мм, за забулената сова 100 мм и за горската улулица 120 мм. За устройване на такива стабилни местогнездения още през време на строежа на сградата се използват и специално изготвени керамични или бетонни блокчета. Не е трудно такива гнездови блокчета да бъдат и допълнително зазидани във външните стени на построените вече сгради. В Германия и други западноевропейски страни през последните десетина години се използва по-нов модел стабилно гнездо, състоящо се от бетонно блокче, част от предната стена на което заедно с входния отвор може да се изважда за преглед и почистване. Тези стабилни гнездила се монтират на сравнително по-запазените от валежи страни на сградата и на такива места, напред някой тавански прозорец, откъдето да бъдат лесно достъпни за почистване.

За устройване на твърде удобни местогнездения за кукумявки и забулени сови може да се използват зидовете и гредоредите на необитаемите или рядко посещаваните тавани на силози, мелници, складове и други по-високи сгради. Когато гредоредът на покрива е поставен върху зид, дебел не по-малко от 37 см, за устройване на удобни местогнездения на тези равностни изстребителни на мишевидни гризачи е достатъчно една част от горната площ на зида, намираща се между 2 греди, да бъде почистена от евентуално натрупаните още при строежа парчета счупени тухли, хоросан, трески и други строителни отпадъци. За да се избегне изцапването на малките им през гнездовия период, половината от приготвеното за гнездене място се застила с пясък или дървени стърготини. Когато зидът е по-тесен и неподходящ за устройване на местогнездения, а гредоредът е без под, удобно място за гнездене на кукумявката и забулената сова може да се пригоди между 2 успоредни греди, като под тях за основа на гнездото и за ограждането му встрани се приковават съответно дълги летви. Тъй като совите предпочитат да гнездят на тъмно, така устроеното местогнездене се покрива и отгоре с летви, като предварително върху използваната част от двете успоредни греди се приковават съответно дълги и дебели дървени трупчета.

За успешното привличане и размножаване на совите е наложително да им бъде осигурен и безпрепятствен достъп до така устроените местогнездения, както и да не се допуска безпокоенето им през гнездовия период. През това време

вътрешни ремонти на таваните, в които гнездят сови, не трябва да се извършват, ако не са спешно наложителни.

Наложително е и у нас, особено в складовете и силозите, да се устройват и дори да се предвиждат още от проектантските организации удобни местогнездения за привличане на домашната кукумявка и други видове гнездещи по сградите сови. Изстребвайки големи количества мишки и плъхове, привлечените сови ще запазят от унищожаване хиляди тонове зърнени храни, фуражи, хранителни, текстилни, кожарски и други ценни произведения и ще спестят десетки милиони лева за народното стопанство.

ОПАЗВАНЕ НА ПОЛЕЗНИТЕ ДИВИ ПТИЦИ ПРИ РАБОТА В ПОЛЕТО И ГОРАТА

Уедреното и механизирано селско стопанство у нас, при което полските работи се извършват с бързоходни машини, се отразява неблагоприятно върху числеността на гнездещите в нивите и ливадите полезни диви птици. Особено губително е за тях унищожаването на яйцата и малките им при машинната коситба на люцерната, на която първият откос служи за укритие на рано гнездещите птици. Още по-голяма част от люпилата на по-късно или повторно мътещите птици попада при коситбата на естествените ливади и при жътвата на зърнените храни, както и при втората коситба на люцерната. През последните 5—6 години често се пише и се отправят писели за предварително откриване на застрашените от унищожаване при машинната коситба и жътва гнезда, за събиране и излюпване в инкубатор на яйцата на яребиците, пъдпъдците и фазаните. Това мероприятие, макар и много полезно, може да се приложи само за ловните птици, и то много ограничено, а при това е свързано и с утъпкване на посеви-те и ливадите. Много по-приложимо и резултатно е временното пропъждане на застрашените при коситба и жътва не само ловни, но и всички други диви птици и на излюпените им вече малки, намиращи се в ивицата на следващия откос. За тази цел е необходимо при коситба и жътва към съответните машини да се монтират специални рамки, железни пръти с висещи по тях синджир и други подходящи съоръжения за пропъждане на птиците пред движещите се селскостопански машини. Съгласно т. 8 на 222 постановление на Министерския съвет от 15. XI. 1961 г. всички МТС, ДЗС и ТКЗС

са задължени да изработят и да монтират такива приспособления към селскостопанските машини при работата им в полето.

В нашето селско и горско стопанство се използват големи количества химични средства за борба с вредните насекоми, мишевидните гризачи и плевелите. Както вече бе посочено, значителна част от тези химични средства, напр. динозол, дилдрин, хексахлоран, цинков фосфид, различните арсеникови, фосфорни, оловни и някои други препарати, са отровни и предизвикват масови измирания на полезни диви птици, вкл. на пъдпъдъци, яребици, фазани, дори и на зайци и сърни.

От голямо значение за запазване и увеличаване числеността на полезните диви птици е времето, през което се извършват различните работи в гората. Така щатата, косенето на сеното, сечта, извозването на трупите и вършините, почистването на гората, кастренето и изкореняването на пълновете биват губелни за обитаващите гората полезни птици, щом като съвпадат с периода на гнезденето им.

Във високостъблените гори, където има най-много хралупести дървета, използвани за гнездене на хралупогнездещите птици, сечта се извършва през цялата година. Прогнилите хралупести дървета трябва да бъдат безспорно отсечени, за да не се разпространяват загнездилите се в тях гъбни болести, вредни насекоми и зародишите им, обаче за да не се унищожават и люпилата на гнездещите в тях полезни птици, отсичането трябва да става по възможност в извън гнездовия период. При изборна сеч дърветата с гнезда на полезни, както и на редки хищни птици трябва да се запазват, тъй като те използват гнездата си редица години под ред.

Доста видове полезни птици гнездят и в натрупаните при сечта купчини кастрей. Оставянето на такива купчини вършина специално за гнездене на птици в тях е погрешно, тъй като те не само привличат птиците да гнездят, но са и разсадници за различни вредни за гората насекоми и гъби. Извозването на вършината от гората обаче трябва да става още през есента и зимата, а не през пролетта и лятото, когато в нея има гнезда, яйца или малки.

Много неблагоприятно се отразява пашата на добитъка в гората за птиците, гнездещи ниско в горския подлес или на земята. В горите, където добитъкът пасе постоянно, зеленият етаж на дърветата започва на около 1 1/2 м над земята, тъй като по-ниските клонки и младите издънки биват изгризвани от добитъка. Поради това в такива гори много видове птици

бързо изчезват, а остават само тези, които гнездят и се хранят в короните на големите дървета. Най-губелно е обаче пушането на добитъка на паша в запазени гори през време на гнездовия сезон. Тогава яйцата и малките на славеите, дроздовете и други горски птички, гнездещи в ниските храсти или направо на земята, биват смазвани още при първото навлизане на добитъка в гората, а гнездещите птички биват прогонвани. Тъй като гнездовият период продължава най-много 60 — 70 дни, пораженията, нанасяни на птиците в такива случаи, може да се избягнат, ако пасене на добитъка не бъде допуснато поне в определени подходящи места в горите, където птиците през периода на гнезденето им може да се концентрират и да отгледат малките си.

В горските полезащитни пояси още през първите 2 — 3 години от засаждането им започват да се заселват овесарки, ливадарчета и други видове птици. Ето защо в младите горски полезащитни пояси копането и разрохкването на почвата между дървчетата трябва да се извършва много внимателно, за да не се разорават гнездата на заселилите се в тях птици.

ПРИВЛИЧАНЕ НА ПОЛЕЗНИТЕ ХИЩНИ ПТИЦИ В ПОЛЕТО

Някои видове хищни птици, най-вече мишеловът, керкенецът и другите видове соколи ветрушки, имат навик при търсене на лов да застават на телефонни, телеграфни или други стълбове, на сух клон на върха на дърво, на купа сено или слама, на могила или друго по-високо място сред полето. Този им навик се използва успешно за привличането им в полето, където те са най-необходими за борба с полевките, мишките и лалугерите. Сред нивите се поставят предназначени специално за тях кацала — дълги 4—5 м пръти със закована на върха напречна летва, широка 3 см и дълга около 30 см, удобна за кацане. На всеки 10 дка от нивите се поставя обикновено по 1 кацало на разстояние едно от друго около 100 м, а при масово размножаване на мишевидни гризачи — и по-гъсто.

Когато кацалата пречат на движението на селскостопанските машини при полската работа, те се изваждат. За да може по-лесно и по-бързо да се изваждат, кацалата се изработват от 2 части: кол от твърдо дърво, дебел около 6—7 см, който служи за основа и се забива в земята, и мачта от по-тънка върлина, която се заковава или се свързва

здро за кола с притегнат тел. За да се избегне честото вадене на кацалата, те може да се поставят на подходящи постоянни места в края на блока, край дерета, долове и другаде, където не биха пречили за извършването на полските работи с машини.

Използуването на кацалата за привличане на хищни птици е от особено голяма полза след коситба и жътва, когато настанилите се върху стойките като на наблюдателни пунктове хищни птици лесно забелязват прибягващите по оголените ниви и ливади полевки, мишки и лалугери. При опитите за привличане на хищни птици чрез поставяне на кацала в нивите, извършени от М. Зверев в СССР, са били установени отлични резултати. Докато преди поставянето на кацалата в опитната нива е имало на всеки 10 дка по 112 обитавани от мишки дупки, на 30-ия ден след поставянето на кацалата привлечените хищни птици унищожили толкова много мишки, че обитаваните от тях дупки останали само по 9 на всеки 10 дка, следователно били изстребени 92% от мишките.

При поставяне на кацала за хищни птици не трябва да се залагат в същия или близки блокове отровни препарати за борба с мишките, тъй като чрез тях може да бъдат изстребени и голяма част от хищните птици.

ЗИМНО ПОДХРАНВАНЕ НА ПОЛЕЗНИТЕ ДИВИ ПТИЦИ

Навременното подхранване през зимата на полезните видове диви птици има голямо значение за опазването и привличането им в обекти, където те могат да бъдат най-полезни. Известно е, че голяма част от нашите най-полезни птици, дори и най-дребните видове — кралчетата, орехчето, червенотушката, синигерите и други, — не се боят от студа и остават и през зимата у нас. Те се хранят с насекоми, с яйцата, ларвите и какавидите им, скрили се в пукнатините и по кората на стъблата и клоните на дърветата и храстите, по тревата и горската постеля, както и с неокапали семена на бурени и дървета, храстови и дървесни плодчета. Добре нахранени, птичките могат да издържат и на големи студове. Когато обаче паднат обилни снеговалежи и земята, тревата и храстите бъдат покрити с дебел сняг и най-вече, когато продължителни поледици сковат в твърда ледена кора стъблата и клоните на дърветата, скритите по кората им насекоми и за-

родишите им стават недостъпни. Тогава за птичките настъпват гладни дни. Много от тях, силно изтощени от продължителната липса на храна, загиват от гладна смърт или стават лесна плячка на пернати и космати хищници. Освен това птичките, които бъдат силно изтощени през зимата от глад, не се размножават нормално през пролетта. Те снасят по-малък брой яйца, значителен процент от които биват неоплодени.

Какво губелно влияние оказва недостигът на храна през зимата върху числеността на зимуващите у нас насекомоядни птички, показват много добре напр. синигерите. Докато през есента са многобройни, тъй като през лятото имат 2 люпила и всяка двойка отглежда общо по 20 — 30 птиченца, напролет синигерите остават отново малко поради загиване на 80 — 90% от тях от глад. А всички тези измиращи от глад синигери и други полезни птички може да бъдат до голяма степен спасени, ако през зимата бъдат редовно подхранвани. Тогава те ще продължават да унищожават огромни количества вредни насекоми и зародишите им и ще се отплатят стократно за разходите по подхранването им през зимата.

Зимното подхранване на полезните диви птици не само ги спасява от гладна смърт, но ги и привлича да останат и през пролетта около мястото, където през зимата са намирали храна, и да гнездят, щом като има или бъдат създадени подходящи условия. При това задържащите се около мястото на подхранването птички пречистват още през зимата околността от множеството зимуващи вредни насекоми, ларвите и какавидите им.

Голямата полза, която зимното подхранване на насекомоядните птици принася, се вижда от следния характерен пример. В иглолистните гори на Бавария през топлата и суха 1959 г. боровата оса се размножила в извънредно големи размери и до есента около 3 млн. дка иглолистни гори били напълно оголени или силно просветлени от нападението на ларвите ѝ. През октомври ларвите се спуснали на земята, завили пашкули и какавидирали в тях, за да презимуват в почвата на гората. Наскоро след образуването на пашкулите службата по лесозащита установила, че в различни участъци на гората, нападнати от боровата оса, са се появили ята насекомоядни птички, предимно черният и големият синигер, които търсят по земята пашкулите на боровата оса, разкъсват ги и изяждат намиращите се в тях какавиди. Разкъсаните и изпразнените от птичките пашкули се увеличавали ежедневно.

Подробните изследвания установили, че в горския ревер Хайдек, където през зимата синигерите били ежедневно подхранвани, процентът на разкъсаните от тях пашкули и изядените какавиди на боровата оса при еднаква гъстота на заразеност (90 — 120 зимни пашкули на 1 м²) бил 3 — 5 пъти по-голям, отколкото в съседния горски ревер Петерсмонд, който имал същите почвени и климатични условия и бонитет, но в който насекомоядните птички не били подхранвани през зимата. Оказало се, че ежедневното подхранване на птичките през зимата в горския ревер Хайдек е отлично средство за привличане на синигерите и други насекомоядни птички, които както преди часовете на подхранването, така и след него усилено унищожавали какавидите на боровата оса и успели да унищожат през зимата по 550 000 — 750 000 какавиди на всеки 10 дка.

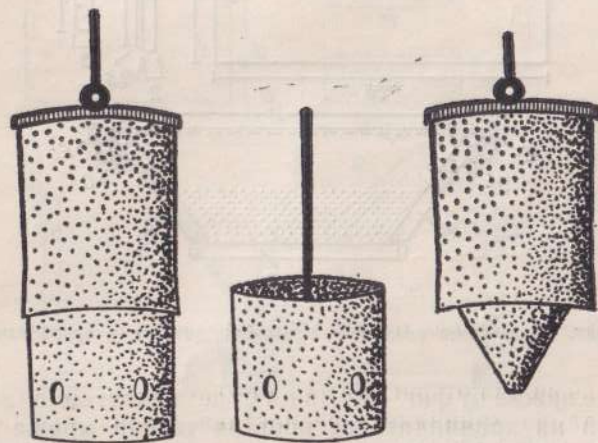
Някои съветски специалисти, напр. В. Строков (1958 г.), препоръчват като особен вид зимно подхранване разрохкването през есента и зимата на листната покривка и разкриването на почвата между дърветата в огнищата на насекомите, чиито какавиди презимуват в пашкулчета във и под листната постеля. Достатъчно е в такива огнища първоначално да бъде разрохкана листната покривка на няколко места на площ по 1 — 2 дка. Птиците бързо намират тези места и започват сами да разкриват и да разкъсват пашкулчетата и да ядат скритите в тях какавиди, а през пролетта унищожават и излизат от останалите неразкъсани пашкулчета вече напълно развити насекоми.

За зимно подхранване на полезните диви птици се избират подходящи тихи, оградени с дървета, но не и тъмни полянки. За да привикнат птиците с мястото, където през найлошите за тях зимни дни могат да намерят малко храна, подхранването е най-добре да започне още преди падането на първия сняг, макар и по това време те още да не гладуват. Напълно излишно е обаче, преди да са настъпили големи студове с обилни снеговалежи или поледици, да им се дава много храна. Достатъчно е да се оставя веднъж на ден по майко храна, но винаги в точно определен час, най-добре сутрин рано. За да свикнат птиците с безопасността на определените за зимно подхранване места, в тези места не трябва да се допускат посетители, а появилите се скитащи котки трябва бъдат незабавно унищожавани.

Когато след пристигането на прелетните диви птици настъпят внезапно късни пролетни застудявания, необходимо е

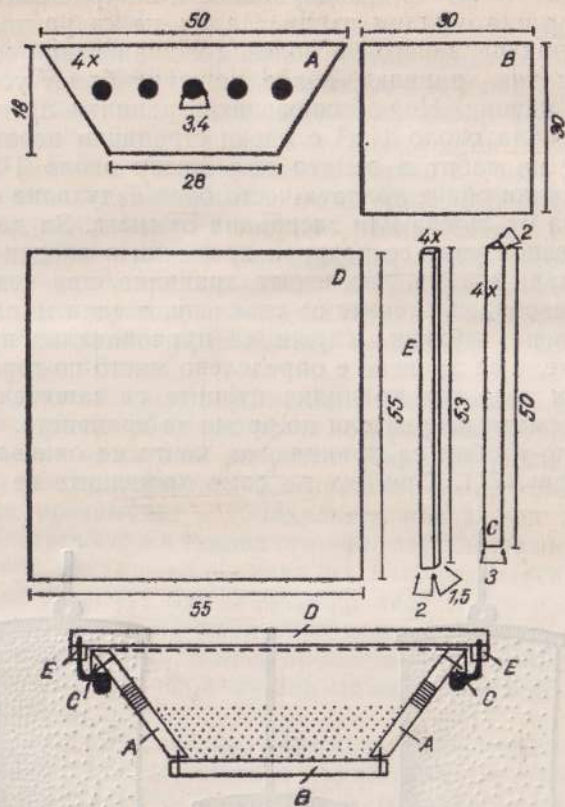
да се подпомогнат чрез подхранване и застрашените от глад прелетни насекомоядни птици. За да не се разпилява храната, за подхранването на полезните диви птици се използват специални хранилки, които може да бъдат устроени по различни начини. Най-обикновените хранилки представляват дъсчени табла около 1 м² с ниски странични первази. Те се заковават на забит в земята кол, висок около 1½ м. При тези хранилки обаче храната често бива издухвана от вятъра, намокряна от дъжда или засипвана от снега. За да се избегне това, използват се покрити хранилки с входен отвор отдолу. Такава е напр. хесенската хранилка, при която покривът е стреховиден, стените са стъклени, а една малка, по-ниско поставена табличка служи за първоначално привличане на птиците, а за хранене е определено място по-горе под покрива. При този тип хранилки птиците са защитени от пернати и космати неприятели по време на храненето.

Още по-удобни са хранилките, които се окачват по дърветата (фиг. 71). При тях не само хранещите се птички са

Фиг. 71. Висяща цилиндрична хранилка

запазени от врагове, но и храната е недостъпна за мишки. На фиг. 72 е посочено разрохкването и сглобяването на друг тип такава хранилка. Доста удобни, предимно за подхранване на синигери и дърволазки, са автоматичните хранилки, при които на мястото на всяко изкълвано от птиците зърно се изсипва друго. Разкрояването и сглобяването на този вид хра-

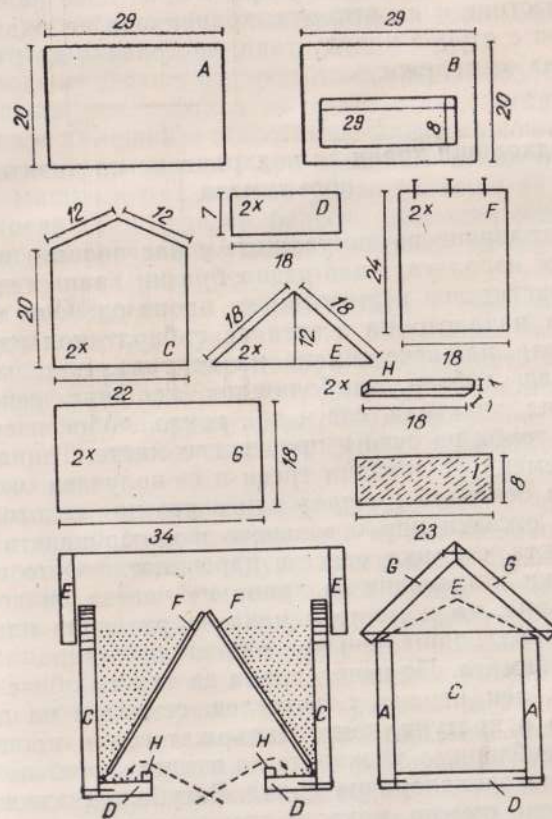

Фиг. 72. Висяща квадратна хранилка: детайли и сглобяване

ннка се вижда от фиг. 73. За да бъде недостъпна за врабци, на входа на хранилката се поставя телена мрежа с диаметър на дупките 30 мм, през които врабците не могат да преминат.

Хранилките може да бъдат построени и по други начини. Подхранването може да стане и направо на земята, както се практикува предимно в гората. Този начин е подходящ за чинките, коса и червеношийката, които търсят храната си предимно по земята. За да не се поврежда храната от валежите, прави се едноскатен заслон. При организиране на подхранването на дивите птици (вкл. и на ловните) в гората в

по-голям мащаб пред навеса се разпилява плява с малки зърно, отсевки или плевелни семена, а под навеса се поставя и пясък, необходим на птиците за смилане на храната им. Обаче в парковете и овощните градини край населените мес-

Фиг. 73. Двойна автоматична хранилка: детайли и сглобяване

та, където скитащи котки винаги дебнат птиците при подхранването им, се използват безопасни за птиците хранилки.

За подхранване на насекомоядни птици с мазна храна се използват хранилки, в които мазната хранителна смес се налива още топла и течна, а като изстине и се втвърди, хранилките се окачват с тел с отвора надолу. Друг тип хранилки за мазни смеси, наречени хранилки-камбанки, може да

се приготвят от парафинирани картонени кофички от конфитюри, от стари тенекиени консервени кутии и др., като на дъното им се пробие дупка и през нея се прекара пръчка с тънкия край към дъното за окачване и за кацане на хранещите се птички върху по-дебелия ѝ край. След като налятата мазна смес изстине и се втвърди, хранилката се окачва на потънък клон с отвора надолу така, че храната да бъде напълно запазена от валежи.

Най-подходящи храни за подхранване на дивите птици през зимата

За подхранване на зимуващите у нас полезни видове дивы птици се използват най-разнообразни храни и хранителни смеси от растителен и животински произход. Още в края на лятото и в началото на есента се събират подходящи плевелни семена, най-вече семена на коприва, щир, конски киселец, лапад, лобода, камболищник, кощрява, репей, магарешки бодил, тръстика, сас и др., които, добре изсушени, се запазват в торби на сухо и проветриво място. Трината, която съдържа семена от ливадни треви и се получава около купите сено и в основата им след вдигането на сеното, както и различните отсевки при отвяването и триорирането на пшеницата, ръжта, ечемика, овеса и царевичата, които съдържат не само леки, малоценни за храна на човека и домашните животни зърна, но и много семена на различни плевели, са също така подходяща, евтина растителна храна за дивите птици през зимата. По-ценна храна за тях са обаче отсеквите от коноп, лен, репица, слънчоглед, семената на дини, пъпеши, тикви и кратуни, които съдържат голям процент мазнини и са необходима за живота на птиците, особено през зимата, като висококалорична храна. Загубилите кълняемостта си зеленчукови семена, както и доматиеното и пипереното семе (но не и от люти пиперки), и семената на малини, къпини, ябълки, круши и дюли, получавани като отпадъци при производство на салца, пиперница, плодови желета, сокове и сиропи, са също подходяща и ценна храна за подхранване на полезните дивы птици през зимата. Подходяща за тази цел растителна храна, богата с витамини, са и различните храстови и горски плодове и семена, най-вече жълъди, боровинки, глог, бъз, хвойна, липа, клен, ясен, лигуструм, брезови реси и други, които се събират през есента и се изсушават добре.

За подхранване на дивите птици може да се използват и хлебни трохи, но да се поставят по-големи количества късчета хляб, както и други кухненски отпадъци, които не могат за късо време да бъдат изядени от птиците, е погрешно, тъй като от влагата те бързо плесенясват или се вкисват и могат да причинят силни разстройства и дори смъртни отравяния на птиците.

Подходяща храна от животински произход за насекомоядните птици през зимата са повредените, негодни за храна на човека и домашните животни несолена сланина, лой и мас. Може да се използват за храна на тези птици и одрани трупове на мишки и плъхове, на убити скитащи се котки, също и на умрели от незаразни болести домашни животни, които нарязани се окачват по високите тънки клони на дърветата в гората.

Много ценна месна храна, богата с мазнини, белтъчини и витамини, са и получаваните в големи количества какавиди на копринената пеперуда при отмотаването на пашкулите във филатюрите, както и изхвърлените в доста големи количества мъжки пеперуди след оплождането на женските пеперуди при производството на бубено семе в гренажните заведения.

Подхранването на насекомоядните птици през зимата с „мравчи яйца“ (в действителност мрави какавиди), различни бръмбари, скакалци и други насекоми, събрани и изсушени през лятото, които са много ценна храна, може да се приложи само в ограничени размери в домашните градини.

За подхранване през зимата на полезните дивы птици, особено за синигерите и другите видове насекомоядни птици, отлична храна са различните хранителни смеси от житни, маслодайни и други семена, сухи горски и храстови плодчета, месни отпадъци и разтопени животински мазнини в равно отношение на компонентите от растителен и животински произход или при преобладаване на мазнините. Преди да изстине, тази смес се излива в някой от посочените или друг тип хранилка за мазни смеси. Мазната хранителна смес може да се полее, докато е още течна, по дебелия стъбла или сухите клони на дърветата, откъдето птиците охотно я кълват и изяждат.

В Германия и други западноевропейски страни се произвеждат и продават такива готови мазни смеси, пресувани във форма на гривни, гърненца и кубчета, отгоре с телена кука за окачване по клоните на дърветата, а отдолу с пръчка за кацане на синигерите, които ги ядат охотно.

СЪЗДАВАНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ВОДОПОЙ И КЪПАНЕ НА ДИВИТЕ ПТИЦИ

За всички видове птици водата е необходима през всички сезони както за пиене, така и за къпане. Поради това различните водоеми и дори най-малките източници на достъпна вода привличат птиците и те масово прелитат от сухите безводни места и се задържат охотно около различните по-малки или по-големи водоеми. Установено е, че и при най-правилно и навременно проведените мероприятия за привличане и размножаване на полезните диви птици няма да бъдат постигнати желаните добри резултати, ако в овощните градини, парковете или горските участъци, където желаем да привлечем насекомоядните птици и сме окачили подходящи изкуствени гнездилища, няма достъпна за птиците вода. Ето защо, ако в обекта, където е запланувано да се привлечат полезни диви птици, няма достатъчно вода, наложително е за тях да се създадат изкуствени, макар и малки водни площи за водопой и къпане.

Най-лесно това може да се постигне, като дъното на намиращите се на най-подходящи места в обекта естествени дъждовни локви с площ около 2 — 3 м² се застели с глина и се ترامбува, за да се задържа по-дълго в тях водата, а още по-добре е, ако дъното се бетонира. Когато тия водни „басейни“ са пълни догоре с вода, дълбочината им в краищата трябва да бъде най-много 2 см, а в средата в зависимост от дължината постепенно да достига 15 — 20 см, за да се използват от различно едри видове диви птици и след като голяма част от водата се изпари. След като значително се намали водата в тези басейни, те трябва да бъдат допълвани. В овощните градини и паркове може да бъдат използвани дървени, керамични или циментови корита, но най-подходящи са малките кръгли басейнчета с външен пръстен за водопой и вътрешен кръг за къпане.

За да не бъдат птиците изненадани при водопой или къпане от скитащи котки, поилките трябва да бъдат устройвани, особено в крайградските паркове и близките до населени места овощни градини, на открити места, където котките не биха могли да се приближат незабелязано. Около водния басейн обаче трябва да има поне малък храст, на който намокрените при банята птички да кацат, за да се прикриват от пернати хищници, докато отърсват, подсушават и подреждат перата си.

В поилките, дори и в най-студените зимни дни, не трябва да се налива топла вода, тъй като птиците я използват за къпане, перата им се намокрят и се залежават, поради което не могат да хвърчат и биват лесно хващани от котки или умират от пневмония. При наличност на снежна покривка птиците поилки са изобщо излишни, тъй като птиците използват за уталожване на жаждата си снега. При сух студ обаче е необходимо да им се дава много ситно натрошен лед, който замества водата.

Когато във или близо около обекта има дълбоки естествени или изкуствени водоеми със стръмни, отвесни брегове, за да бъдат те достъпни не само за водоплаващи, но и за другите полезни видове диви птици, на подходящи места в тях се поставят салчета, които може да бъдат дъсчени или изплетени от върбови, тополови, лескови или други пръчки.

ЗАЩИТА НА ПОЛЕЗНИТЕ ДИВИ ПТИЦИ ОТ ЕСТЕСТВЕНИТЕ ИМ ВРАГОВЕ

Дивите птици, особено средните и най-вече дребните видове, имат много естествени неприятели. Лисицата, черният нор и плъховете унищожават яйцата и малките, а понякога и самите гнездещи по земята и ниските храсти птици. На катерещите се ловко по дърветата и клоните им дива котка, златка, белка, горски и обикновен сънливец, а понякога и на невестулката стават жертва и люпилата на гнездещите по дърветата птици. Големи са и опустошенията, които скитащите котки може да бъдат хващани с подходящи капани, при които влизащата в единия край на капана котка трябва да вижда светлината в другия край, тъй като в тъмни задънени входи и дупки котките никога не влизат. Такива са капаните с двойни, автоматично падащи врати, поставени на пътечка или мостчето, или пък тръбовидните капани с двойно подвижно дъно, закрепено на ос в средата като люлка, на които единият край е със свободен ход, а другият е закрит с рядка, здрава телена мрежа, през която котката не може да излезе. За примамване най-успешно може да се използват 2 — 3 валерианови растения заедно с корените или пък капанът да се намаже отвътре с валерианова тинктура, чиято миризма привлича всички котки от близката околност.

С такъв капан и чрез примамване с валерианови растения преди няколко години само за една нощ хванахме 6 котки. За да не бъдат достъпни за котките гнездата, устроени от птиците по дърветата, препоръчват се различни предпазни приспособления, напр. около стъблото на 3 м височина да се постави венец от тръни или бодливи клонки, гребеновидно нарязани тенекиени ивици, вериги от шипове и други. Добри резултати са постигнати от поставена около стъблото на гнездовото дърво на височина 2 м от земята защитна фуния, изработена от телена мрежа или пластмаса. Мрежата или пластмасата се опъва върху дълги 45 см железни пръчки, прикрепени към дървото под ъгъл 60° и при разстояние 40 см от външния ръб на периферията на фунията до дървото.

Най-големи естествени неприятели на полезните диви птици обаче са някои видове дневни и нощни хищни птици, както и сивата врана, свраката и сойката. Последните 3 вида пернати врагове на полезните диви птици са дори много по-опасни, отколкото извънредно намалелите вече у нас хищни птици. Макар и да унищожават значителни количества по-едри вредни видове насекоми, а отчасти и мишевидни гризачи, те нанасят много по-голяма вреда, като унищожават яйцата и малките на дивите птици. Стрелянето на сивата врана, свраката и сойката е разрешено през цялата година.

От нощните видове хищни птици само в храната на бухала и уралската улулица птиците заемат сравнително по-голям дял. Както бухалът, така и уралската улулица са обаче предимно полезни птици, тъй като унищожават големи количества мишевидни гризачи. При това те са вече толкова редки у нас, че вредата, която нанасят, общо взето, е незначителна. Поради това те, както и изобщо всички видове сови, са обявени за защитени и забранени за стреляне през цялата година.

От дневните пернати хищници най-големи врагове на полезните диви птици са ястребът-кокошкар, в чиято плячка се включват птици с размери от тия на скорец до зеленоглава патица, ястребът-врабчар, при който мъжкият, като по-дребен, ловува на по-дребни птички — от врабци до лястовици, а по-едрата женска лови по-едри видове птици — от скорци до яребици и гълъби, и тръстиковият блатар, който се храни не само с полевки, мишки, лалугери и водни плъхове, но и с яйцата и малките на блатни и водоплаващи птици. Стрелянето на тези пернати хищници е разрешено. Разрешено е и стрелянето на появяващия се у нас през зимата гащат мишелов,

който особено при обилни снеговалежи и много студени зими унищожават масово полезните птици, най-вече яребиците.

Всички останали видове хищни птици — соколи, блатари, кани, мишелови, орли, лешояди и други, макар и в лова им да се включват в по-малък или в по-голям дял и различни, вкл. и ловни птици, както и друг дивеч, са предимно полезни, тъй като унищожават големи количества мишевидни гризачи, или пък са много редки, дори застрашени от пълно изчезване у нас птици, поради което са поставени под закрила и стрелянето или унищожаването им по какъвто и да е начин е забранено през цялата година.

Безогледното преследване и поголовното изстребване дори и през гнездовия период на тръстиковия блатар и ястребите е обаче погрешно. Тръстиковият блатар е единственият масов изстребител на водните плъхове, които нанасят на селското и горското стопанство несравнимо по-големи загуби, отколкото самите тръстикови блатари биха могли да нанесат на ловното стопанство дори и ако бяха много по-многобройни у нас, отколкото са сега. При това покрай тръстиковия блатар, чието стреляне е разрешено, биват унищожавани и твърде полезните, поставени под закрила ливаден, полски и степен блатар, тъй като са много малко ловците, които могат с положителност да различат при летене отделните видове блатари. Ястребите, особено ястребът-кокошкар, нанасят безспорно вреди на селското и ловното стопанство. Плячката му обаче се състои предимно от недобре развити, болни или изтощени от продължителен глад през зимата птици или други животни, които и без това ще загинат или ще дадат хилаво поколение. Следователно ястребите са положителен, незаменим природен фактор при естествения подбор на дивеча, тъй като чрез своевременно отстраняване на болните, хилавите и малоценните за размножаване екземпляри поддържат дивеча здрав и добре развит. Ето защо стрелянето на ястребите и тръстиковия блатар поне през гнездовия период трябва да се забрани. Изобщо, вместо да бъдат стреляни, появяващите се близо около птичарниците, фазанариите и развъдните ловни стопанства ястреби може да бъдат хващани с капани живи. Подходящ капан за хващане на ястреба е така нареченият „ястребов кош“. При него върху здрав телен кафез с жив гълъб за примамка са монтирани 2 големи, силно извити дъги с опъната по тях здрава телена мрежа, които при зареждане на капана се задържат отворени чрез силни стоманени пружини. Когато ястребът се опита да хване намира-

щия се в кафеза гълъб, запънатите пружини се освобождават и пернатият хищник бива хванат жив. За да не повредят ястреба при затварянето, дъгите трябва да имат диаметър най-малко 1 м. Попадналите случайно в капана полезни или редки хищни птици се пущат на свобода незабавно. Хванатите живи ястреби, вместо да бъдат унищожавани, може да бъдат изнасяни срещу ценна валута в чужбина, вкл. и в САЩ. През последните години САЩ редовно внасят европейски ястреби-кокошкари, тъй като те са едни от най-подходящите хищни птици за обучаване и използване за спортен лов, който през последните десетина години отново все по-широко се практикува в западноевропейските страни и в САЩ. А цената на една подходяща за дресиране за лов по-едра хищна птица, каквато е ястребът-кокошкар, е значителна.

Хващането на ястребите с капани живи, като стрелянето им бъде строго забранено, би запазило много от полезните и редки видове соколи и други хищни птици, които, въпреки че съгласно Указа за защита на родната природа са поставени под закрила и унищожаването им по какъвто и да е начин е забранено през цялата година, биват все още стреляни от някои ловци под предлог, че са „ястреби“.

ПТИЦЕЗАЩИТЕН КАЛЕНДАР

Птицезащитни мероприятия	Мероприятията се провеждат през месеците:												
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Засаждане на плодни и други храсти и живи плетове	+	+	+								+	+	+
Подрязване на старите живи плетове и плодни храсти	+	+									+	+	+
Оиачване на изкуствени гнездилици	+	+										+	+
Създаване на удобства за гнездене на свободно гнезделищи птици: гнездови фунии, гнездови букети, гнездови снопове и гнездови колибки					+	+							
Поставяне на защитни „чадъри“ по дърветата, където са окачени изкуствени гнездилици или има птичи гнезда				+	+	+							
Създаване на възможности за водопой и къпане на дивите птици						+	+	+	+				
Зареждане на локвички за подпомагане на лястовиците при изграждане на гнездата им						+	+						
Контролиране на окачените изкуствени гнездилици и изхвърляне на люпилата и котилата на настанилите се в тях врабци и сънливци					+	+	+						
Събиране, изсушаване и съхраняване на различни плевелни и други семена, горски и храстови плодчета за изхранване на полезните диви птици през зимата						+	+	+	+	+	+		
Почистване и обеззаразяване на окачените изкуствени гнездилици	+									+	+	+	+
Зимно подхранване на полезните видове диви птици	+	+	+										+

ЛИТЕРАТУРА

- Арабаджиев Ив. Г. Скорец. Природа, бр. 4. БАН, София, 1960.
 " Кукувица. Природа и знание, бр. 7, София, 1960.
 " Осояд. Природа, бр. 5. БАН, София, 1962.
 " Кукумявка. Лов и риболов, бр. 12. БЛРС, София, 1962.
 " Хищните птици в България. Наука и изкуство, София, 1962.
 " Забулена сова. Природа, бр. 3. БАН, София, 1963.
 " Горска улулица. Природа, бр. 5. БАН, София, 1965.
 " Горска ушата сова. Природа и знание, бр. 2, София, 1966.
 " Чайките в България. Природа, бр. 5. БАН, София, 1968.
- Белинов Ив. Токсични действия върху хората и домашните животни на остатъчните количества от растителнозащитни препарати. Сп. Растителна защита, бр. 6, София, 1963.
- Благосклонов К. Н. Охрана и привличане птиц полезных, в сельском хозяйстве. Учпедгиз, Москва, 1949.
- Деменьев Г. А. и др. Птицы Советского союза. Т. I—VI. Москва, 1951—1954.
- Златанов Ст. За полезността и вредността на някои видове дивеч в условията на Добруджа. Сп. „Горско стопанство“, бр. 10, София, 1956.
- Каролкова Г. И. Влияние птиц на численост вредных насекомых. Академия наук СССР, Москва, 1963.
- Контев Хр. Фазаните и яребиците — ефикасни помощници в борбата против житната дървеница. Сп. „Лов и риболов“, бр. 10, София, 1964.
- Лазаров А. Обща ентомология. Земиздат, София, 1965.
- Ленски Р. По въпроса за остатъците от химически средства за защита на растенията върху плодовете. Раст. защита, бр. 6, София, 1963.
- Матвејев С. Разпространение и живот птица у Србији а Српска академја наук. Београд, 1950.
- Патев П. Птиците в България. БАН, София, 1950.
- Попов В. Специална ентомология. Земиздат, София, 1966.
- Портенко Л. А. Птицы СССР, т. I—IV. Москва — Ленинград, 1954—1960.
- Стефанов Д. и Зашев Б. — Ръководство за борба с насекомните вредители на горите и определител. Земиздат, София, 1960.
- Цветков В., Г. Арабаджиев и Ив. Арабаджиев. Дивите птици в помощ на селското и горското стопанство. Земиздат, София, 1962.

- Brunns H. Zur Methodik des praktischen Vogelschutzes. Der Falke, Jena, 1961.
 Die wirtschaftliche Bedeutung der Voegel im Walde. Naturwirtschaft. Rundschau. Nr. 3. Berlin, 1961.
- Ferens B. Der Stand des Vogelschutzes in Polen. Der Falke, Leipzig — Jena, 1961.
- Gerber R. Voegel als Vertilger von Pflanzenlaesen. Orn. Mitterlungen, Stuttgart, 1965.
- Guggisberg A. W. Unsere Voegel, Baende I—II, Verldg Holwag, Bern, 1965.
- Henze O. und Zimmermann G. Gefiederte Freunde in Garten und Wald, Bayerischer Landwirtschaftsverlag, Muenchen, 1966.
- Herberg M. Die Bedeutung des angewandten Vogelschutzes. Der Falke, Jena, 1961.
- Lintia D. Pasarile din RDR. Editura Academici RDR, Bucaresti, 1954.
- Makatsch W. Die Voegel in Feld und Flur, Neumann Verlag, Berlin, 1960.
 Die Voegel im Haus, Hof und Garten. Neumann Verlag, Berlin, 1961.
 Die Voegel in Wald und Heide. Neumann Verlag, Berlin, 1962.
- Mansfeld K. Vogelschutz in Wald, Feld und Garten. Deutscher Landwirtschaftsverlag, Berlin, 1960.
- Martorelli G. Glii ucelli d' Italia. Rizzoli & Co, Milano, 1959.
- Mauersberg G. Faunistischen Notizen aus Nordostbulgarien, Jornal fuer Ornithologie, Berlin, 1960.
- Maunfort G. Portret of a river. Hutchinson & Co, London, 1962.
- Peterson, Maunfort, Hollom. Die Voegel Europas. P. Parey, Hamburg, 1965.
- Reicherd G. und Keve A. Die Rolle der Voegel bei der Abwehr des amerikanischwn Baerenspiners. Der Falke, Leipzig—Jena, 1960.
- Stanek V. Y. Der geheimnisvolle Wald. Artia, Prag, 1957.
- Stresemann E. Aviofauna Macedonica. Ditz & Co, Muenchen.
- Szekessy V. Aves Madarak, Akademia Kiado, Budapest, 1958.
- Wagner H. O. Beziehungen zwischen Umweltfaktoren und der Brutzeit und Zahl der Gelege. Zool. Anzeiger, Leipzig, 1960.
- Witherby H. E. The Handbook of dritisch birds, H. F. & G. Witherby, London, 1952.
- Woors K. H. Atlas van den Europese Vogels. E. Vier, Amsterdam (Brussel, 1960).
- Zimdahl W. Biologische Schaedlingsbekaempfung in der Volksrepublik Polen. Der Falke, Leipzig—Jena, 1961.

СЪДЪРЖАНИЕ

Вредните насекоми и мишевидните гризачи — врагове на човека	3
Загубите, които вредните насекоми и мишевидните гризачи нанасят на селското и горското стопанство	3
Начини и средства за борба с вредните насекоми	11
Дивите птици — санитарни на селското и горското стопанство	19
Най-вредните видове насекоми, които дивите птици изстребват	21
Птици — унищожители на мишевидни гризачи	42
Дивите птици — изстребител на мухи, комари и папатаци	45
Дивите птици подпомагат борбата с плевелите	45
Други ползи, които дивите птици принасят като санитарни в природата	46
Най-полезните за селското и горското стопанство у нас видове диви птици	50
Най-полезните за стопанските дворове и животновъдните ферми диви птици	51
Най-полезните за нивите, ливадите и зеленчуковите градини диви птици	62
Най-полезните за овощните градини и парковете диви птици	115
Най-полезните диви птици в широколистните, смесените и иглолистните гори	137
Грижи за полезните видове диви птици	179
Законодателни, административни и учебно-възпитателни мероприятия	179
Подобряване на естествените условия за обитаване на дивите птици	181
Привличане на полезните видове птици чрез непосредствено подпомагане на гнезденето им	186
Създаване на гнездови удобства за открито гнездене на дивите птици	187
Привличане на хралупогнездящите птици чрез изкуствени гнездили	190
Видове изкуствени гнездили	192
Навременен и правилно залагане на изкуствените гнездили	205

Стабилни местогнездения	221
Опазване на полезните птици при работа в полето и гората	223
Привличане на полезните хищни птици в полето	225
Зимно подхранване на полезните диви птици	226
Най-подходящи храни за подхранване на диви птици през зимата	232
Създаване на възможност за водопой и къпане на дивите птици	234
Защита на полезните диви птици от естествените им врагове	235
Птицезащитен календар	239
Литература	240

ДИВИ ПТИЦИ

Васил Цветков, Георги Арабаджиев, Иван Арабаджиев

Редактор инж. Никола Кинчев
Художествени редактор Кремен Бенев
Корица Димитър Балев
Технически редактор Фани Владишка
Коректори Б. Якоубек и В. Барашки

Тираж 1500; формат 59×84/16; печатни коли 15,25
издат. коли 12,64; дадена за печат на 8. V. 1969 г.
подписана за печат на 4. IX. 1969 г.; ЛГ III—1
Поръчка на издателството № 254
Цена 1,08 лв.

Печатница и книгоезница „Васил Александров“—Враца, пор. № 1900